د شعر سلطان

علي خان

پوهنیاره اریانا حقپال

۱۳۹۳

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شعر سلطان:

علي خان

ليکواله: پوهنياره آريانا حقپال

۱۳۹۳ل کال

www.melitharik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم : د شعر سلطان علي خان

ليکواله : پوهنیاره آريانا حقپال

خپرندوی : د افغانستان د ملي تحريک فرهنګي ځانګه

د خپرندوی شمېره: (۱۷)

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۳ ل کال

پښتی ډیزاین: فیاض حمید

کمپوز او ډیزاین : ډيپلوم انجنير احمدطارق حقپال

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

سرلیک	مخ
سریزه:	۱
د ښېرني چارچلند:	۳
د علي خان د ژوند حالات:	۴
زو کړه او مړینه:	۱۳
قوم:	۲۰
تاټوبی:	۲۶
د علي خان پلار:	۳۱
اولاد:	۳۳
تحصیل:	۳۹
علوم:	۴۴
قران او تفسیر:	۴۴
حدیث:	۴۸
صرف او نحوه:	۴۹
منطق:	۵۲
فلسفه او هیئت:	۵۴

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

مناظره: ---------------------------------- ۵۶
علي خان شعر روا ګڼي: ---------------------------------- ۵۸
علي خان او ادبي فنون: ---------------------------------- ۶۰
لفظي صنایع: ---------------------------------- ۶۱
سجع: ---------------------------------- ۶۱
تام تجنیس: ---------------------------------- ۶۵
منځوال تجنیس: ---------------------------------- ۸۰
مفروق مرکب تجنیس: ---------------------------------- ۸۱
مکرر تجنیس: ---------------------------------- ۸۱
مضارع تجنیس: ---------------------------------- ۸۵
خطي تجنیس: ---------------------------------- ۸۵
لفظي تجنیس: ---------------------------------- ۸۶
اشتقاق یا اقضاب: ---------------------------------- ۸۶
تصدیر: ---------------------------------- ۸۷
بې ټکیو صنعت: ---------------------------------- ۹۲
اقتباس: ---------------------------------- ۹۴
ذوالقافیتین: ---------------------------------- ۹۵
مصرح تضمین: ---------------------------------- ۹۶

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

معما: ---------- ۹۷

افراد: ---------- ۹۹

معنوي صنايع: ---------- ۱۰۰

طباق يا تضاد: ---------- ۱۰۰

مقابله: ---------- ۱۰۴

حسن تعليل: ---------- ۱۰۴

سياقة الاعداد: ---------- ۱۰۶

تنسيق الصفات: ---------- ۱۰۶

مراعات النظير: ---------- ۱۰۹

تدبيج: ---------- ۱۱۱

حسن طلب: ---------- ۱۱۱

حسن مطلع: ---------- ۱۱۲

حسن مقطع: ---------- ۱۱۲

لف و نشر: ---------- ۱۱۳

جمع: ---------- ۱۱۴

مبالغه: ---------- ۱۱۵

التفات: ---------- ۱۱۶

عارفانه تجاهل: ---------- ۱۱۸

محتمل الضدين: ---------- ۱۱۹

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوال او ځواب:------------------------------------- ۱۱۹

مدعا مثل:-------------------------------------- ۱۲۰

تلميح:-- ۱۲۱

ارسال المثل:------------------------------------ ۱۲۵

ځلوريځې:--------------------------------------- ۱۲۶

قافيه:-- ۱۲۹

علي خان او نورې ژبې:---------------------------- ۱۳۴

علي خان او مينه:-------------------------------- ۱۳۹

پايله:-- ۱۵۱

وړانديز:-- ۱۵۲

مأخذونه:--------------------------------------- ۱۵۳

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریک یادښت

فرهنګي څانګه د افغانستان ملي تحریک له اساسي څانګو څخه یوه ده. د دې څانګې دنده داده چې هېوادوالو ته فرهنګي خدمات وړاندې او ګټور فرهنګي کارونه ترسره کړي. د تاریخي، ملي، کلتوري ورځو او تاریخي او ملي شخصیتونو نمانځل د دې څانګې نورې دندې دي.

د هېواد د لیکوالو د علمي، دیني، روزنیزو او معلوماتي اثارو چاپ هم د دې څانګې له اساسي دندو څخه ګڼل کېږي. له هغې ورځې راهیسې چې تحریک خپل عملي فعالیتونه پیل کړي دي، نو دې څانګې هم ورسره سم خپل فعالیتونه چټک کړي دي. تاریخي ورځې یې نمانځلي، تاریخي واټونو ته یې لوحې جوړې کړي. علمي سیمینارونه او ورکشاپونه یې جوړ کړي دي.

د تحریک دې څانګې د تحریک د عمومي هدفونو په رڼا کې وټبیله چې په یوځایي ډول (شل عنوانه) کتابونه چاپ کړي. په دې اثارو کې اکثره دیني او علمي اثار شامل دي چې درنو هېوادوالو ته یې وړاندې کوي.

دا اثر (د شعر سلطان، علي خان) چې ستاسو په لاس کې دی، اغلې (پوهنیارې اریانا حقپال) لیکلی او د همدغو شلو عنوانو اثارو له جملې څخه دی. هیله ده درانه لوستونکي ترې ښه ګټه پورته کړي. تحریک خپلو هېوادوالو ته ډاډ ورکوي چې په راتلونکي کې به هم خپلو دې ډول هڅو ته دوام ورکړي.

د هېواد د فرهنګ د بډاینې په هیله

په درناوي

د افغانستان ملي تحریک

فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیلیزه:

له دود سره سم د لوړو زده کړو وزارت په چوکاټ کې هر محصل باید له فراغت سره سم خپل مونوګراف ولیکي ماهم د لیسانس دورې د بشپړتیا لپاره د مونوګراف موضوع (د علي خان ژوند او فن) وټاکله، دغه عنوان په هغه وخت کې نوی و او ښکلی برېښېده مګر اوس دغه ډول ترکیب زیات شوی، ددې لپاره چې عنوان مبتذل نه شي نو ما د خپل اثر (د شعر سلطان علي خان) ونوموه، دا چې د علي خان په دیوان کې ډېر علمي جوهر پروت دی نو ځکه مې تر لوستلو وروسته دې ته پام شو چې علي خان دې ولې داسې له نظره پټ وي په تېره بیا په افغانستان کې، که څه هم په کوزه پښتونخوا کې د سترو ادیبانو او لیکوالو له نظره نه دی وتی خو چې څومره د هغوی په ژبو ګرځي په لیکنو کې یې هسې نه دی ځلېدلی. ددې لپاره چې یو څه مو د هغه حق اداء کړی وي ما هڅه وکړه چې د هغه په ژوند او فن یو څه ولیکم ترڅو نور پوهان او ادیبان ورته خپل پام وګرځوي، په دې ډګر کې تردې لازیاته څېړنه او تحقیق وکړي چې دغه پټ ځلاند ستوری راښکاره شي او راتلونکی ځوان نسل یې وپېژني. همدا راز له شعر او شاعرۍ څخه یې پوره ګټه واخلي، علم او شاعري سره ملګري کړي او د پښتو ادب شعر او شاعري د نړۍ د پرمختللو ژبو له شعر او شاعرۍ سره د سیالۍ ډګر ته وراندې شي څنګه چې په پښتو ادب کې علي خان د ادبي فنونو بادشاه ګڼل شوی دی نو غواړم چې په راتلونکي کې که خدای کول د هغه په ادبي فنونو یو مستقل اثر ولیکم.

په درناوي

آریانا حقپال

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه:

د پښتو ادب د شعر او شاعري یو پټ ستوری چې د تاریخ په آسمان کې د وخت د تاړاکونو د وریځو تر شا پټ پروت دی هغه علي خان دی.

د علي خان په اړه ادیبانو په خپلو ځینو آثارو کې تر یوې اندازې پورې خپل نظریات وړاندې کړي دي خو داسې یو اثر چې دده د ژوند او فن پر هرې خوا یې رڼا اچولې او په یوه ټولګه کې یې را غونډ کړي وي زما تر سترګو نه شو، نو دا مې اړینه وګڼله چې زه تر خپلې وسې دغه کار ترسره کړم، که څه هم د علي خان د ژوند هر اړخ په تیارو کې پروت دی او زه هم په دې ونه توانېدم چې دغه ټول اړخونه په بشپړ ډول روښانه کړم خو هڅه مې وکړه چې دده د شعرونو په رڼا کې یو څه پرې وکښم ترڅو له یوې خوا د علي خان چې یو خوږ ژبې او زړه خوږی شاعر دی، علمي حق ادا شي او له بلې خوا زما د لیسانس دورې پایلیک (مونوګراف) هم تر سره شي او په دې ډول د ادب په پانګه کې یوه بله زیاتونه وشي.

(د شعر سلطان علي خان) اثر په لیکلو کې له یوې ستونزې سره مخ وم چې هغه د مأخذونو کموالی و. ما داسې مأخذونه چې د علي خان په اړه پوره پوره معلومات ولري، ترلاسه نه شو کړی.

دا اثر چې (د علي خان ژوند او فن) تر سرلیک لاندې و، ما د خپل لارښود استاد پوهندوی ډاکټر محمداجان حقپال په لارښوونه پای ته ورسوه چې زما مادي او معنوي روزونکی دی، زه پوهېږم چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه لیکنه هرومرو نیمګړتیاوې لري ځکه چې له ځینو مقالو او ژباړنو پرته زما لومړنۍ لیکنه ده او بله دا چې د وخت د نشتوالي له امله مې پرې بیړه وکړه، نو هیله منه یم چې درانه او ګران لوستوال او د ادب مینه وال به د نیمګړتیاوو په صورت کې ما وبخښي.

له استاد ډاکټر حقپال څخه یوه نړۍ مننه کوم چې په دې برخه کې یې راسره پوره پوره مرسته وکړه، له خدای جل جلاله څخه ورته له ښې روغتیا سره د اوږد عمر او عزتمن ژوند استدعا کوم.

همدارنګه له استاد پوهنوال محمد اسماعیل یون څخه مننه چې تل د پښتو ژبې او ادب د پرمختګ لپاره نه ستړې کېدونکې هلې ځلې کوي او زه یې هم ددې اثر چاپولو ته وهڅولم، لګښت او چاپ چارې یې په غاړه واخیستې.

په همدې ډول د پښتو څانګې له محصل شفیق الله امیرزي څخه چې د ټایپ په برخه کې یې را سره همکاري کړې ده، هم مننه کوم.

په پای کې له خپل ورور ډیپلوم انجنیر احمد طارق حقپال څخه هم مننه کوم، حقیقت دا دی چې دده له همکارۍ پرته دغه اثر په دې ښکلا سره د چاپ ډګر ته نه شو راوتلی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څېړنې چارچلند:

ددغه اثر په ليکلو کې له کتابتوني مېتود څخه کار اخيستل شوی، دا چې د علي خان د ژوند ژواک په اړه مې ډېر مأخذونه ترلاسه نه شو کړی نو ځکه مې دده له شعرونو څخه زياته ګټه واخيسته، په دې هيلې چې ګوندې څه نوې خبرې ترې ترلاسه کړم.

همدا راز له يو شمېر مأخذونو څخه مې د (ځينو علومو يا هم د بديعي صنعتونو او ...) تعريفونو لپاره کار اخيستی.

ارزښت او هدف: ددې اثر په ليکلو کې مې دوه هدفه وو:

١. د ليسانس دورې بشپړتيا

٢. په پښتو ادب کې د علي خان ځلول

چې په دې توګه په پښتو ژبې کې يو بل اثر هم ورزيات شو.

په درنښت

پوهنياره آريانا حقپال

www.meiltark.com 0777 400 176

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علي خان د ژوند حالات

علي خان د پښتو ژبې یو ستر شاعر دی چې د کلاسیکې او معاصرې دورې تر منځ د اتصال کړۍ هم ده.

له بده مرغه باید ووایم چې د علي خان د ژوند حالات لکه نورو ډېرو پیاوړو پوهانو؛ په تیارو کې پراته دي، تردې حده چې خپل نوم یې لا هم په سمه توګه نه دی څرګند شوی، پوهانو ډول ډول لیکلی دی؛ لکه: محمد علي خان، حسن علي خان، علي احمد خان او علي خان، خو په اغلب ګومان اصلي نوم یې علي خان دی دا ځکه چې د هر غزل په مقطع کې یې نوم علي خان راغلی دی؛ لکه په لاندې مقطعو کې:

څوکړې پګړۍ دې پرې ایستې آسمانه
ځکه نه ږدي علي خان په سر دستار کج
۲۳: ۵۶

که ترې بوی د وریتوغوښو ځي په ځای ځي
چې تاوونوکړو لړمون د علي خان وریت
۲۳: ۵۱

علي خان د زماني په چال نن پوه شو
هره ورځ مې اوس دریغه که پرون وای
۵: ۱۵۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

علــي خــان مينــې لاهــو كــړو كــه هوښــيار و
ســيند د عشــق همــېش د مينــې لامبــوزن وړي
۵: ۱۶۱

علــي خــان غونــدې بــه تــل تروټــه تــاون وي
ســـوداګر چـــې د ديـــدن وي لكـــه زه
۲۳: ۷۱

كه څه هم عبدالكافي اديب دده نوم علي احمد خان ښودلی او په ثبوت كې يې دغه لاندې بيت وړاندې كړی دی:

زړه بــه ســتا غلبيــل كېــده علــي احمــده
چــې مــدام دې تېــرو غشــيو تــه ســپر دی

او همداراز تقويم الحق كاكاخېل هم د علي خان ديوان په مقدمه كې دا دعوه كړې چې د علي خان اصلي نوم علي احمدخان دی، ده هم په ثبوت كې دا بيت راوړی دی:

زړه بــه ســتا غلبيــل كېــده علــي احمــده
چــې مــدام دې تېــرو غشــيو تــه ســپر دی

خو دغه بيت د علي خان په ديوان كې نه تر ستركو كېږي ددې بيت په اړه ډاكټر اقبال نسيم خټک په خپل اثر (د رنګ او بو قافله) كې داسې كښلي دي: ((حالانكه دغه شعر ماته چرته هم په نظر رانغی تردې حده چې د علي خان په هغه ديوان كې هم دا شعر نه شته كوم چې ميا صاحب په خپله مرتب كړی دی، د حميدبابا د كلام خطي نسخه كومه چې د كوهاټ د ښاغلي رومان ساغر صاحب په ذريعه پښتو اكېډيمي پېښور يونيورسيټي ته را رسېدلې ده - په دغه نسخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې پنځوس خوا اوشا غزلې د علي خان هم شته او دغه اختلافي شعر پکې هم شته چې په دې ډول دی:

زړه بـه سـتا سـورى سـورى کـړي علـي خانـه
چـې مـدام دې مـلا تيـر و غشـيو تـه سپر دی»

۱۱: ۳۲۳ـ ۳۲۴

نو په دې توګه د ډاکټر اقبال نسيم خټک دا دعوه چې «د علي خان اصلي نوم علي احمد خان دی» بې دليله ګڼي.

دا بايد ووايم چې د علي خان په ديوان کې يو داسې بيت هم شته چې د هغه د نوم معما په کې راغلې ده او هغه بيت په دې ډول دی:

معمــــه مـــے ده اووه ســـوه د اســــــــم
لاهـــم کـــم دی کـــه دوه واره ورلـــه لام لاړ

۲۳: ۸۵

پورتنی د بې ټکو صنعت غزل بيت داسې تحليلوو:

۷۰۰ : چې په خپله ذکر دی
۳۰+۳۰ : دوه لامه
۱ : کم دی
نو ۷۰۰+۳۰+۳۰+۱=۷۶۱

که د علي خان نوم د ابجد په حساب يو يو توری حساب کړو نو پورته خبره تصديقيږي هغه په لاندې ډول:

ع = ۷۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

ل = ۳۰

ی = ۱۰

خ = ۶۰۰

ا = ۱

ن = ۵۰

نو ۷۰+۳۰+۱۰+۶۰۰+۱+۵۰=۷۶۱

په دې توکه د علي خان نوم د ابجد په حساب ۷۶۱ دی بل نوم ترې نه راوځي نو ځکه وايو چې ترڅو کوم بل پوخ دليل نه وي تر لاسه شوی د علي خان اصلي نوم علي خان دی او بس.

همداراز دده د عهد تاکنه هم ستونزه وره خبره ده ځکه چې په خپلو اشعارو کې يې داسې کومه پېښه نه ده ځلولې چې د هغې له مخې يې عهد او زمانه وټاکو، خو بيا هم د پوهانو د هڅې په نتيجه کې تر يوه حده په دې مسئله بحث کولی شو، د بېلګې په توګه دهغه لاندې بيت را اخلو:

سـن د هجـر غـر و سـر د کـاني تـري کمتـر و

ورځـه ديارلسـم د ذوالحجـې وه پـه تحريـر کـې

۲۳: ۸۷

په دې اړه عبدالکافي اديب کښلي دي:

((د پښتو ژبې يو نامتو او ستر ليکونکی او فلسفي خادم محمد اکبر مرحوم د لټون مطابق د علي خان د زېږون کال ۱۱۸۰هـ د ذوالحجه ۱۳ دی لکه څنګه چې د هغه د يوې قطعې ثابته ده.)) ۱۱: ۳۳۹ او بيا دا پورتنی بيت راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ابجد په اساس: (غر=۱۲۰۰) او د کاڼي سر (ک=۲۰) دی نو چې ۲۰ ترې کم شي ۱۱۸۰ هـ پاتې کېږي ځينو ليکوالو او محقيقينو دغه تاريخ ۱۱۸۰هـ يوازې د همدغه شعر د ويلو نېټه ګڼلې ده، خو ډاکټر اقبال نسيم خټک، لطيف وهمي او ځينو نورو دغه بيت د علي خان د پيدايښت نېټه ګڼلې ده او داسې فکر کوي چې ګوندې علي خان ته به په څه نه څه ذريعه د هغه د پيدايښت نېټه معلومه وه خو دا کومه يقيني خبره نه ده که دغه تحليل مونږ ومنو نو د علي خان ژوند د ديارلسمې هجري پېړۍ لومړۍ نيمايي پورې رسېږي.

ميا تقويم الحق کاکاخېل په دې اند دی چې د علي خان دغه بيت د همدغه غزل تاريخ څرګندوي چې په دې مهال کې علي خان دبرش کلن و. همدا راز ښاغلي قلندر مومند په دې بيت دا راز تحليل کړی دی:

سن د هجر غر و سر د کاڼي ترې کمتر و
ورځ درياسلمه ذوالحجه وه په تحرير کې

دی وايي: ((غر = ۱۲۰۰ جوړوي او سر د کاڼي يعنې (ک=۲۰) چې ترې کمتر دی که يې ور جمع کړو نو ۱۲۲۰ هـ کال به ترې جوړ شي چې دا د صاحبزاده محمدي د مړينې نېټه ده.))

۲۵: و - ز

خو په دې کې ستونزه دا ده چې له ۱۲۲۰ هـ کال سره ديارلس ذوالحجه نه ثابتېږي، بلکه دا چې دا غزل له سره تر پايه روماني او غنايي دی او څرنګه چې صاحبزاده محمدي د علي خان استاد و نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خامخا به علي خان دده په مړينه يوه دردناکه مرثيه ويلې وه نه دا چې يوازې يو روماني غزل وواييي، سربېره پردې د علي خان په ديوان کې څه نورې مرثيې هم شته دي چې د سعادتمند، حبيب الله، فيض الله، غياث، هوس او داسې نورو په اړه يې ويلې او همداراز يوه بې نومه مرثيه هم لري.

دغه کسان چې علي خان په يوې مرثيې کې ياد کړي دي، ښايي په يوه جنګ کې په يو ځای مړه شوي وي او دا هم ممکنه ده چې د دوی مرګونه جلا جلا وي خو ده ته به دغه ټول په يو وخت ور په ياد شوي او مرثيه به يې ويلې وي:

روز شب چې زه ناله کړم له دې بابه
خدای مې هسې ورځ د بدو کړه بې تابه
سعادتمند حبيب الله د ګور بنديان شو
اول شعر يې آغاز له انتخابه
رسول خان او فيض الله چې له ما لاړه
زه هم هسې زړه بې واکه مخ ترابه
زما زړه لکه کشتۍ په درياب پروت وو
طوفان راغی دا کشتۍ يې کړه خرابه
د رسول له غمه زړه زما ذرې شه
څه به وايم د استازي له ځوابه
خدايه زړه زما صابر کړه له دې غمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د غم لینـدی مې ووځي لـه جنابـه
د خـزان پـه بـاد مـې زړه پـه زمـين پرېـوت
الهـي کـرم! مسـبب الاسـبابه
دا ثلـور طوطیـان وو راغلـه سـبز رنګـه
د معبـود حکـم پـري وشـو لـه شـتابه
زه کـه ژاړم اوس کـه خـاوري پـه سـر لـونم
را بـه نشـي هغـه تللـی مـخ سـیمابه
رسـول ګـل و د ګلابـو پـه بوسـتان کـې
خـزان راغـی بانـدې پرېـوت لـه ترابـه
د رخسـار او د سپين مخ وصف يې څو کړم
روزي نـه شـو دی زمـا لکـه سـرابه
تـاو د صـبر پـه خاونـد وي علـي خانـه
تـه اوس دسـت راکـړه زمـونږه اصـحابه
۲۳ :۴۰- ۴۱

په دې مرثیې ډېر بحثونه شوي دي دا چې په پورته مرثیې کې یاد شوي کسان څوک وو په دې اړه هم ډېرې زياتې څېړنې شوي دا چې د مقصد اصلي ټکي ترې نه ترلاسه کېږي ځکه یې له تشريحاتو څخه ډډه کوو خو تقويم الحق کاکاخېل د علي خان ديوان په حاشيه کې دومره واضحه کړې چې هوس خان د سوات د خوزي خېلو قبيلې يو سردار و او په جنګ کې شهيد شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که ددغه جنګ او د هوس خان خوزي خېل د زماني په اړه معلومات تر لاسه کړو نو د علي خان زمانه به په آسانه وټاکو د هوس خان خوزي خېل په اړه د علي خان مرثيه داسې ده:

چې مې ستا د مرګه واورېده هوسه
اوښکو پرېوینځ زما زړه له کل هوسه
توکل یې خزانه دی پري غني و
نه و بې له ښه جامو له ښه فرسه
بې دنیا حاتم طایي د زماني و
ځان یې پاک ساته د زرو له دنسه
په خپل قدر له کتابه بهره یاب و
له لمانځه و خبردار هم له اودسه
په یوسف منډن یې غر و د مېراني
اتمانخېلو تېښته کړه دده له تسه
په خوزي کې یې مخی نه و د توري
څو چنده یې تري ډوډی وه یو په لسه
چې رسد به یې تر غلیمه پوري وشه
نور یې نه وه اند ښنه له پېش و پسه
د هرچا له قیده خلاص وي قلندره
تل قابل طوطي آزاد وي له قفسه
له زړګونو یې نیت تیر وه باري څه کړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قـــــضاپه ګولــــی ولوېـدو لـه اسـه
د زړه سـر يـې د دارو لمــــبې جلــــيا کـړو
لکه شين لوګی چــې خېژي له ققنسه
لـورا لـور يـې غـږ راځــي چـې يـاران لېږدي
علـي خـان بـه څـه غفـــلت کـړي لـه جرسـه
۹۳ :۲۳

ډاکټر محمداجان حقپال چې د بېدل عصر تاکي نو هغه د (علي خان، حميد مومند او ...) معاصر ګڼي. دی وايي: ((بېدل هم د حميدمومند، محمدي صاحبزاده، علي خان، سعيد او ميا اکبر د عصر شاعر دی.))
او په دليل کې يې هغه شعر وړاندې کوي چې ده پکې خپل همعصر شاعران پخپله ښودلي دي خو همدغه شعر د علي خان د معاصرينو لپاره ښه دليل کېدی شي:

هـــر چـــې دي زمـــا د عصـــر هغـــه دادي
چـې هـر يـو پکـې خوشـخويه سـخندان دی
صـــاحبزاده محمـــدي علـــي خـــان ګـــوره
هـم سـعيد لــه ميـا اکبـر سـره عيـان دی
مقبـول شـوی پـه دريـاب کـې دی هـر چاتـه
چـې هـر يـو پـه خپـل قـوت کـې پهلـوان دی
محمـدي تـر حميـد زيـات وينـم کـم نـه دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

هـر چـې زړونـه پـرې غـوځېږي علـي خـان دی
چـــې ممتـــاز زمـــا د عصـــر دي همـــدا دي
نــور بــې شــماره دي د واړو ښــه بيــان دی))
۱۰: ۲۸۲

په پای کې باید ووایم چې د علي خان عهد په سمه توګه نه دی ټاکل شوی، سره له دې چې ډېرې خپرنې هم پرې شوې دې خو بیا هم کومه مثبته نتیجه ترې نه ترلاسه کېږي.

زوکړه او مړینه:

د حیرت خبره خو دا ده چې د علي خان د ژوند یو اړخ هم په مستنده توګه نه شو سپړلی دا ځکه چې ده په خپلو شعرونو کې عمداً یا په بې خبری هیڅ داسې اشاره نه ده کړې چې مونږ د هغې له مخې دی مطالعه کړو د ژوند د نورو اړخونو په شان دده د پیدا ښت او مړینې نېټې هم په تیارو کې پرتې دي، له همدې کبله مونږ د هغه د عمر اندازه هم نشو ټاکلی خو د پوهانو په اند دده له اشعارو څخه داسې ښکاري چې دی به په ځوانۍ کې مړ وي ځکه چې په دیوان کې یې د ځوانۍ غوښتنې او نور بحث و بیان راغلی دی خو د زړښت کومه ګیله شکوه په کې نه لیدل کېږي البته د ځوان عمر له ضعیفۍ څخه ګیله من ښکاري:

ســتا د هجــر محنتونــه بــه یـــــې زوړ کــا
کــه لــه ډېرشــــــو کــم پــه ســن وي لکــه زه
۲۳: ۷۱

پـه ځـوانۍ کـې يـې ټيـټ ټيـټ لکـه همـزه کـړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیلتانـــــــه مـې ګـټـې کېښـودې پـه ولیـو

۲۳: ۱۳۵

خدایـه د حضرت پـه روی توفیـق د نېکـۍ راکـړې

پــوچې اندېښـــنې مـــې پـــه ځـــوانۍ کـــې زړوي

۲۳: ۱۶۳

پورته بیت د کلام د منځپانګې له مخې د آخري دور له شعرونو څخه دی ځکه خو سید تقویم الحق کاکاخېل په دې اند دی چې علي خان په ځوانۍ کې مړ دی او وایي: ((علي خان د زوړوالي دردناک ژوند نه دی لیدلی)) رښتیا هم دده په ډېرو شعرونو کې همداسې ښکاري چې دی به ځوان مړ وي خو دغه بیت چې عبدالکافي ادیب یې د علي خان د ژوند سند نیسي:

سن د هجر غر و سر د کاڼي تري کمتر و

ورځ وه دیارلسمه د ذوالحجې په تحریر کې

اقبال نسیم خټک ددې بیت په اړه لاندې نظر وړاندې کوي:

((د علي خان د پیداوښت دغه شان جرأت مندانه تأویل ددې خبرې غمازي کوي چې ګویا علي خان ته په څه نه څه ذریعه د خپل پیداوښت نېټه معلومه وه خو دا څه یقیني سند نه دی او که مونږ دغه تأویل ومنو نو بیا د علي خان د اخري ژوند زمانه د دیارلسمې صدۍ هجري لومړۍ نیمې ته را اوړېدی شي.))

۱۱: ۳۴۰

دده د ټول دیوان تر لوستلو وروسته دا څرګندېږي چې علي خان به لږ څه د ځوانۍ دوران تېر کړی وي او غالباً د زړښت یو پوړ ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

به تر یوه حده رسېدلی وي، ددې خبرې د تایید لپاره زه د علي خان له دیوان څخه دغه ویرنه وړاندې کوم:

آه سپرلی مې دخزان په ناتار تېر شه
ما لا ګل بوی کړی نه و بهار تېر شه
لا مخ پټې غوټۍ نه وې تازه شوې
چې بیا دور نسیمه خوا د ګلزار تېر شه
اوس که ځان وهم که خاورې په سر نولم
په هېڅ رنګ په بېرته نه راځي وار تېر شه
لا مې غټ ورته په ځیر کتلي نه و
لکه برق رخشنده په تلوار تېر شه
مونږ لا اوس بوس و کنار وو ندا وشوه
چې را پاڅه وخت د بوس او کنار تېر شه
چې رخسار یې د کفن په شویو ونغښت
رود د اوښکو د مهجور په رخسار تېر شه
لکه ډېر پري پیکر هم پري روی وو
همدغه رنګه تېز روه پرې وار تېر شه
ما یې نیوی نه شو فتراک چست و چالاک تلو
د لرګو په مرکب سور شهسوار تېر شه
ستا د مرګ په ناره زړه زما پاره شه
خود به چاود چې پرې د هجر منشار تېر شه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رب مې ورځ د طرب تېره کړه عقرب یم
د غم شپه رابانـدې راغـلـه نهار تېر شه
دا هم شکر چې سرې پرې بد نام نه شو
خو بنده په واک د خپل کردګار تېر شه
جبر نه دی په دا قبر بويه صبر
خو نمسي و د نيکونو په لار تېر شه
د بلبل اسره خوره شوله د ناستې
چې د باغ په ښکنګ راته په چغار تېر شه
اوس به څه پورې شماره يا مرثيه ښکوم
چې يې عمر د شمارې و په شمار تېر شه
يوه ورځ به دې غبروشي علي خانه
چې فلانی هم لکه ګرد و غبار تېر شه
۲۳: ۹۵

په پورته مرثيې کې د علي خان رومانيت او د هغه د ځوانۍ ويرنه له ورايه ښکاري، که مونږ د دې ويرنې لومړي بيت ته ځير شو نو داسې ښکاري چې د علي خان د ځوانۍ سپرلی د زړښت خزان له منځه وړی وي او دغه خزان غمجن کړی او ښايي ډېرو غمونو ژړ بوډا کړي وي خو علي خان د خپلې ځوانۍ ارمان کوي:

اوس که ځان وهم که خاورې په سر نولم
په هيڅ رنګ په بېرته نه راځي وار تېرشه
لامې غټ ورته په ځير کتلي نه وو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکـه بـرق رخشـــــــنده پـه تلـوار تېـر شـه

پورته بيتونه دا څرګندوي چې علي خان د ځوانۍ په تېرېدو ډېر افسوس کوي سربېره په پورته دوو بيتونو ددې مرثيې ټوله لومړۍ برخه همدا مطلب په ګوتو کوي.

علي خان ډېر علم لري او په کلام کې يې ډول ډول علمونه څرګندېږي؛ لکه: بديع، بيان، فقه، تفسير، حديث، صرف و نحو، منطق، مناظره، همداراز په هر بيت کې يې يو ځانګړې معنويت او هنريت، ښه نصيحتونه او داسې نورې چارې ټولې دومره اسانې نه دي چې سړی دې په دومره کم عمر کې تر لاسه کړي او بېرته دې نورو ته په دومره قوت سره د شعر په ژبه وړاندې کړي، ځکه خو زه وايم چې علي خان به د ډېرې ځوانۍ په عمر نه وي مړ شوی.

د علي خان نور علميت به وروسته راوسپړو، دلته يې د بېلګې په توګه يو څو نصيحتونه راوړم:

چـې آســمان پــه کــې خلــل او تزويــر کــړ کــه
نــو ســندرو تــه ټــول شــوي پــه ويــر کــړ کــه
هســې کــاڼی لــه تقــديره پــرې را خــلاص شــي
چې شکســت يــې پــه پجــه د تــدبير کــړ کــه
کــه دې دوه ورځــې پــه مــراد شــي غــره مــه شــه
عاقبــت بــه دې غوبــل پــه ضــمير کــړ کــه
پـــه هـــر کـــار چـــې د ښبنـــتن اراده نـــه وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو مانع په کې قليل او کثير ګڼه کـه
هسې چارې د نادان له لاسه وشي
چې هوښيار به په فکرت په تصوير ګڼه که
چې الله يې زيانوي سبب يې جوړ شي
د دانا سرې په عقل تغيير ګڼه کـه
د کامل عقل لانبو به دې شي هېره
زمانه که دې د غم په غدير ګڼه کـه
کله هسې چاره پېښه کړې د مکر
چې سلطان په خوشامند د وزير ګڼه کـه
بادشاهان له تخته پرېباسي په مڅکه
بيايې کور په کور په شان د فقير ګڼه کـه
چې کاسه يې شي نسکوره بخت يې تور شي
د کارغانو په قطار کې قجير ګڼه کـه
څوک په دواړه کونه وې څوک ميانه وي
د چا سر له سره غم په خمبير ګڼه کـه
د چا قلبې ناکره روپۍ چلېږي
د چا زرو ته د مسو تاثير ګڼه کـه
که يې څوک کره کوي لامته کېږي
بده برخه چې يې غش په اکسير ګڼه کـه
کله غوږ نيسي خوبان و علي خان ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــه همــه دُر و مرجــان پــه تقــدير ګــډ کــه

۲۳: ۱۱۳

په پورته غزل کې علي خان هر څه په تقدير پورې تړلي او وايي چې انسان بايد له غرور او ناداني ځنګه ځان وساتي.

نــا اشـــنا ښــه دي اشـــنا تګـــل کـــوي

يــاران مــاران شــو اکثــر چيچــل کــوي

ازمـــوده يـــار کـــړه لـــه غيـــرو ډار کـــړه

واړه غولـــول کـــوي کـــار چلـــول کـــوي

۲۳: ۱۷۸

په پورته رباعي کې علي خان له اشنا او نا اشنا څخه سر ټکوي، وايي چې له اشنا څخه پردی ښه دی بيا وايي له پرديو وېره په کار ده خو اشنا بايد وازمېيل شي او بيا ورسره دوستي وشي. لنډه دا چې د علي خان په نظر د اشنا په انتخاب کې بايد دقت وشي.

زمانـــه د بـــې شـــرمۍ شـــوه علـــي خانـــه

بختـــور هغـــه ګڼـــه چـــې تـــرې کنـــار شـــه

۲۳: ۹۸

پورته بيت چې د يوه غزل مقطع ده دا رانښيي چې علي خان له زمانې زړه تورن شوی او د خلکو ناکردې يې دې ته مجبوروي چې له دوی څخه ځان لرې کړي ځکه خو نورو ته هم همدا نصيحت کوي. البته ټول غزل همداسې مطالب افاده کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قوم:

کله چې د يو انسان نوم ثابت معلوم نه وي د هغه به قوم څرنګه معلوم کړو، خو دا چې ځينو پوهانو خپل نظريات وړاندې کړي دلته يې لنډيز را اخلو، علي خان د مختلفو دلايلو پر اساس د ځينو پوهانو په نظر محمدزی، مهمنزی او مامونزی او د ځينو نورو په نظر خټک، اخونزاده، درانی، منګل، افريدی او مروت ګڼلی شوی دی، اثر افغاني يې موسی خېل محمدزی ګڼي، علامه عبدالحی حبيبي، پوهاند صديق الله رښتين او د دوی په تاييد اجمل خټک يې خټک بولي.

دا چې علامه حبيبي يې خټک بولي غالباً داسې فکر کوي چې علي خان اصلاً محمد علي خان بن افضل خان خټک دی چې د اشرف خان هجري لمسی د خوشحال خان خټک کړوسی او د کاظم خان شيدا ورور دی په دې اړه سيد تقويم الحق کاکا خيل داسې وايي: ((دا محمد علي د خپل پلار کشر او محبوب زوی و سنه ۱۱۳۳ ه کې يې پلار خپل نايب الحکومت کړو - دده مشر ورور سعد الله خان په دی مرور لاړو او د کاکا صاحب رحمت الله عليه د زوی سيد غياث الدين (کاجی) بابا رحمته الله عليه په مدد يې تيری کې خپل رياست قايم کړو.

سنه ۱۱۵۳ ه کې محمد علي خان د پلار وفات نه پس د اکوړي حاکم شه او په تيری يې حمله وکړه، شکست يې اوخوړو او اکوړی يې هم دلاسه لاړو، دې نه پس تاريخ د هغه متعلق چوپ دی په

(c) ketabton.com: The Digital Library

سنه ۱۱۶۰ هـ کې د دغه محمد علي خان زوی لښکر خان په سعدالله حمله کړې ده هغه يې مړ کړی دی بيا يې د هغه د زوی دلاسه شکست خوړلی دی- دکن کې نوکر شوی دی او اخر په دې قصاص کې قتل شوی دی، ليکن په دې ټوله سلسله کې تاريخونه بيا د محمد علي خان نوم نه اخلي - معلومېږي داسې چې په دې وخت کې هغه په دنيا کې يا کم از کم په دې صوبه کې موجود نه و. د سنه ۱۱۵۳ هـ نه پس د محمد علي خان ټول ژوند په جنګ يا په ارمان کې تېر شوی دی، ليکن د علي خان په ديوان کې ددې هېڅ تذکره نه شته بلکې هغه د تېرو تورو پر ځای د اشنا ديدن پسې ذکر کوي او خپل کور کلی، وطن، حکومت او د خپلو خپلوانو ظلم و ستم ته هېڅ اشاره نه کوي.

په يوه بله خبره هم غور کول غواړي - د محمد علي خان زوی په سنه ۱۱۶۰ هـ کې ددې قابل و چې د هغه د شکست بدل د خپل تره نه واخلي - ليکن د علي خان تصريح تاسو اوليده چې د هغه نه زوی شته نه لور.))

۲۳: ۲۱

ښاغلی تقويم الحق د خپلې هرې خبرې د لا روښانولو لپاره د ديوان په حاشيه کې د علي خان شعر د ثبوت په ډول وړاندې کوي؛

لکه د تېرو تورو پرځای تورې زلفې داسې يادوي :

تـــور طـــالع زمـــا د ترکـــو تـــورې زلفـــې
مســـافر بـــه مـــې آخـــر د هندوســـتان کـــا

۲۳: ۱۱۰

او د پنا هګاه پرځای د يار ديدن داسې ځلوي :

يـو وصـل د يارکـه مـې مونـدی پـه زر سـفره

(c) ketabton.com: The Digital Library

اور بـه مـې هـزار ځله پـه کـور ولګـاوه

۲۳: ۱۴۴

او دا چې ده اولاد نه درلود دغه بیت یې وړاندې کوي:

خپله لور څه چې لا زویه مې هم نه شته

خو لیده اوربد شي غم محکم د لوښو

۲۳: ۱۳۸

په دې توګه پروفیسر تقویم الحق کاکاخېل دا خبره ردوي چې علي خان دې محمد علي خان د افضل خان زوی او اشرف خان هجري لمسی او په قام خټک وي.

همداراز فاضل استاد پوهاند رشتین هم ورته خټک وایي، دی په دې اند دی چې علي خان اصلاً حسن علي خان دی چې د خپل ورور سعد الله خان له وجې جلا وطن کړی شوی او بیا ده په اشنغر کې استوګنه اختیار کړې ده، په دې برخه کې دغه بیت د نورو بیتونو ترڅنګ د دلیل په توګه وړاندې کوي:

زه یو لوغړن یم خوار خسته جلا وطن یم

هسې ارزومن یم سر کنم سپک تر ګیاهه

۲۳: ۱۴۵

د دوی په خیال علي خان اصلاً د سرای اکوړه دی او د یو مسافر په توګه اشنغر (هشتنغر) کې یې ژوند تېر کړی دی.

خو پوهاند رشتین په خپل اثر (د پښتو ادب تاریخ) کې بیا یو بل نظر وړاندې کوي او وایي: ((علي خان خوشنوا بلبل او یو نامتو ادیب دی، د افضل خان زوی او د خوشحال خان کړوسی کېږي. علي خان په پښتو کې یو وړوکی قېمتي او خوندور دیوان لري. مضامین

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې اکثر عشقي او تصوفي دي ځينې اخلاقي او اجتماعي اشعار هم پکې پيدا کېږي. علي خان يو عالم سړی و دده په ديوان کې ډېر علمي اصطلاحات شته، دی په خپل تېر کې د شهرت خاوند دی او ډېر وروستني شاعران يې د اشعارو ستاينه کوي.))

او بيا د شمس الدين کاکړ نظر د علي خان په اړه داسې وړاندې کوي:

((د علـي خـان پـه رنګـين شـعر کـه خبـر شـې
هــر غــزل يـــې دی تنهـــا ديـــوان د شـــعر))

۱۸: ۸۰

همدا ډول د تيری اکمل اسد آبادي هم دا ادعا لري چې علي خان خټک دی هغه وايي د علي خان له نوم سره خټک توری دومره ګډ شوی چې که څوک يې د جلا کولو کوښښ وکړي او ترې يې اوشوکوي نو د علي خان نوم به نيمګړی پاتې شي.

څرنګه چې زياتره پوهان علي خان خټک ګڼي همدا راز يو ډېر شمېر ددې خبرې مخالفت کوي چې تر ټولو لوی مخالف يې عبدالحليم اثر افغانی دی، دی د نورو خبرو په ترڅ کې داسې وايي:

((... حالانکه علي خان نه خټک دی او نه محمدزی بلکې درانی دی.))

۳۱: ۱۴۷

قاضي صاحب (اثر افغاني) وروسته له نورو تحقيقاتو خپل لومړنی نظر پرېږدي او وايي: ((زه اثر افغان وايم چې د علي نوم احمد خان د پلار نوم يې عبدالکريم خان د نيکه نوم يې عبدالرحمن په قام موسی خېل محمدزی دی، د چارسدې کلي په څلورو کندو مشتمل دی، ديوي کندی نوم،کندی موسی خېل دی، داکورنۍ په چارسده

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلی کې په موسی خېل کندی کې اوسېدله - روستو چې د علي خان نیکه عبدالرحمن خان د عرفان اوطریقت لوړه مرتبه حاصله کړله نود خپل قوم او قبیلې روحاني پېشوا ووتو.))

۳۲: ۴۲

همدارازښاغلی کامل هم دا خبره ردوي چې علي خان ختک دی؛ وايي: ((هرکله چې موږ سره د علي خان (ختک) منګل اتمانخېل یا له کومې بلې قبیلې کېدو د لیکلي سند یا مسلسل روایت په بنا څه ثبوت نه شته نو باید چې ترڅو مو نور شهادت نه وي موندلی نوکه قبیله یې ارومرو فرض کوو مهمنزی یې ګڼو ځکه چې د هشتنغر اکثر خلق مهمنزي دي.))

۲۸: ۱۲

ددې خبرې رد پوهاند رشتین په اووه ورځنۍ رهبر مردان ۱۵/۸/ اپریل سنه ۱۹۵۷ او اووه ورځنۍ رهبر پېښور ۳۱/۱۵/۶ اکتوبر سنه ۱۹۵۷ کې په مسلسل ډول کړی دی؛ وايي: ((که د کامل صاحب په خیال د یو شاعر لپاره د خپل ځان او قوم ښودنه لازمي وي نو خو باید چې علي خان خپل کلی، ځای او قوم په واضح ډول ښودلی وي چې هېڅ دا لانجه غوځه وی. د علي خان په دیوان کې چې څه رنګ د سرای او ختکو ذکر نه شته داسې په کې د اتمانزو او مامنزو ذکر هم نه شته نو بیا په څه دلیل کامل صاحب دی له پخواني روایت څخه را اوباسي او بې سنده یې په بل ځای او خېل پورې تړي.))

۳۰: ۱۲

په دې توګه پوهاند رشتین غواړي چې علي خان دې ختک وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرزاخان قندهاری چې د علي خان زماني ته نږدې دی، هغه يې اخونزاده ګڼلی؛ لکه چې وايي:

علـي خـان اخـونزاده هـم ښـه شـاعر دی
ښــــه آبـدار در يـې بـه ژبـې تويـول

قنبر علي د علي خان په غزل تضمين کړی او دی يې ممنزی ګڼلی دی:

دا څــــواب قنبــر د علـي خـان ممنـزي کـا
ښـه چـې دا نيـولي هنـده سـر د کبـرژن شـوه

خو دا چې قنبر علي علي خان ممنزی ګڼلی دی کوم ثبوت نه لري. بايد ووايو چې د علي خان په ديوان کې د قنبر علي ذکر نه دی راغلی او نه مونږ د علي خان او قنبر علي تعلق څرګندولی شو.

سرمحقق زلمی هېوادمل يې مامنزی ګڼي، دی وايي: ((علي خان مامنزی د پښتو يو رنګين بيان شاعر تېر شوی دی؛ علي خان د ديوان خاوند او د هندي سبک په پيرو شاعرانو کې ولاړ سړی دی. دده د هشنغر په سيمو کې ژوند کړی دی؛ دده مزار د هشنغر د چارسدې د پړانګو په هديره کې پيدا شوی دی. پردې مزار چې کومه لوحه پيدا شوې ده، د هغې لوحې له مخې علي خان په ۱۱۵۰ هـ ق کال کې زوکړی او په ۱۱۹۵ هـ ق کال مړ دی. دده ديوان درې ځله په پېښور او لاهور کې چاپ شوی دی. دا يې هم د يوې ښکلې غزلې څو بيته:

ای د زړه ســلطانه تــه د زړه ســلطان د چــا يــې
ستـا رنځـوران ډېـر دي يـاره تـه درمـان د چـا يـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اور د اننګـو دې څـوک پاخـه کـړه څـوک دې وسـوه
ای پـه مـخ آتشـه سـود د چـا نقصـان د چـا یـې»

۲۹: ۲۱۸ـ ۲۱۹

سرمحقق هیوادمل په خپل اثر د «د پښتو ادبیاتو تاریخ» کې د علي خان په اړه همدومره بحث کړی چې مونږ کټ مټ را واخیست دا چې په کوم دلیل یې مامنزی ګڼلی ذکر یې دلته نه دی شوی. همداراز د زوکړې او مړینې کلونو په اړه یې هم نور څه معلومات نه دي وړاندې کړي.

په هر صورت سره له دې چې ډېرو پوهانو په دې اړه څېړنې کړې دي خو نه دي توانېدلي چې تول په اتفاق علي خان د یوه ځانګړي قوم وګڼي بلکې هر چا بېل بېل قوم ته منسوب کړی دی او دغه مسئله ګونګه پاتې ده.

تاټوبی:

د علي خان د ژوند بله معما د هغه تاټوبی دی، هغه د کوم ځای و؟ په کوم ځای کې زېږېدلی؟ دغه پوښتنې هم دومره په آسانه توګه نه شي ځوابېدلی، ځکه چې نه تاریخ د علي خان په اړه څه ویلي او نه ده په خپله دا لازمه ګڼلې چې د خپل ځان په اړه څه ووایي او خپل تاټوبی څرګند کړي.

څېړونکو دده د دیوان له ګړدود څخه دا ثابته کړې چې علي خان د هشتنغر اوسېدونکی دی ځکه چې لهجه یې خالصه هشتنغرۍ ده او بله دا چې ده په خپلو اشعارو کې هشتنغر او جیندی

(c) ketabton.com: The Digital Library

زيات ياد کړي دي او ورسره يې زياته مينه ښودلې ده له دې څخه داسې ښکاري چې ګوندې دی به د هشتنغر اوسېدونکی وي او هغه به يې اصلي ټاټوبی وي يا دا چې هلته به لوی شوی وي.

چې يار نه وينم دلې په هشتنغر کې
پټوم به له وطنه پسې سر مخ

نه پوهېږم زه د چا زړه څه له غولاوه شم
ښځلې مې ساده صافې اوبه دي د جيندي
۲۳: ۱۵۵

يا:

نه پوهېږم زه د چا په زړه څکه غولاوه شم
ښځلې مې صفا ساده اوبه دي د جندي
۲۳: ۱۳

پروت وم په درياب د تحير کې چپو وړی
نه پوهېدم هېڅ چې اباسين وړم که جيندي
۲۳: ۱۵۷

کېدای شي هشتنغر - جيندی دده اصلي ټاټوبی وي او دا هم کېدای شي چې اصلي ټاټوبی يې کوم بل ځای وي او دلته په هشتنغر کې لوی شوی وي ددې معما د حل لپاره نورې لارې نه شته مګر دا چې دده د ديوان لهجه ووينو، ښاغلی عقاب ختک يې لهجه د ختکو بولي او ډېر مثالونه يې له ديوان څخه راباسي چې اوس هم په ختکو کې معمول دي؛ لکه: لوستونيه (لوستونکيه)، لېږدېدل (کډه کول)، پور (قرض)، دوک (تکليف)، ډبلې (ډبې)، روزی نه شوې (نصيب نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي)، پژان (میلوګان) لونم (نولم)، سنکده (ساه رغرېدل) او داسې نور، خو قاضي عبدالحلیم اثر یې اصلي ماموزي واله ګڼي.

امکان لري د لهجې له مخې د علي خان قوم او ټاټوبې څرګند شي خو دا هم له امکانه لرې نه ده چې د یو چا د زېږېدو ځای یو او د اوسېدو ځای یې بل وي، په یو ځای کې اوسېږي خو هغه یې اصلي وطن نه وي، یو ګړدود (لهجه) کوي خو هغه یې اصلي ګړدود نه وي. داسې ډېر پېښې شوي دي مثلاً ددغو دوولسیزو جګړو په ترڅ کې افغانان خواره واره شول ځینې یوې خوا او ځینې بلې خوا ته مهاجر شول. ډېر افغان ماشومان په نورو هېوادو کې لوی شول یا لږ تر لږه بل ولایت ته وکوچېدل او په دې توګه د زیاترو افغانانو ګړدود حتی ژبه بدله شوه، نو کېدای شي علي خان هم همداراز وي خو دا هم کېدای شي چې همدغه (هشتنغر - جینډي) یې اصلي ټاټوبی وي.

په هر صورت اوس همدومره پوهېږو چې علي خان په خپلو شعرونو کې هشتنغر او جینډی یاد کړي دي.

اشـــــنغر شـو کـان دزلفـو د دلبـرو
ځکـه نشـته پـه داملـک دکـان د مشـکو
۲۳: ۱۳۵

پروفیسر تقویم الحق کاکاخېل داسې نظر لري چې علي خان پس له ډېره صبره له وطن نه د خپل محبوب د لېدو لپاره پېښور ته تللی خو څرنګه چې هغې پرې پروا نه ده ساتلې بېرته خپل وطن ته راغلی دی؛ ددې موضوع په اړه لاندې غزل وړاندې کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه که پوهېدی چې دې په مانه شته وتنه
نه به وم په تا پسې وتلی له وطنه

زړه وړه خو آسان دي دلبري مشکل هنر دی
ګرانه ده بې حده د آشنا د زړه ساتنه

ډېره آشنایي څه بیا زر هېره آشنایي څه
ښه ده اشنایي خو بارې غواړي پت پالنه

ډېر تګان که اورم یا یې وینم لکه ته یې
نه کاندي دا هسې څوک له نیکو جار یستنه

پروت په درکې ستایم که رټې مې هم دې ستایم
شاه له بایده نه دي د رعیت عالم وهنه

یا زه په سودا د مینې نه پوهېدم زیان شوم
یا خو په دنیا کې آشنایي نه ده سودمنه

ما دریسې وچ په وچه نو د صورت وچ کړ
تا راته یوه خبره و نه کړه نوجنه

ستا د در ملنګ شوم چې دې بدې شومه ځنګ شوم
خوښ مې دې بېلتون له نا چارۍ کړو کبرژنه

دا ګومان خو مه کړه چې به ژر تر ژره روغ شم
ستا د غم شتې څه هسې نه ده برسېرنه

خوښ یم که ځګر زما د یار بڼو سوری کړو
ښه وشوه دا کور و خالي پاتې له روزنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شـــــپول د رقیبـانو دی چاپــــــیر تـر ګلعـذارو
هـر یـو ځـای پـه ځـای را پـورې ننښلي لکـه غنـه
مــرم پــه رنــځ د هجــر تــا خبــر زمــا وانــه خســت
عـذر لـه را مـه شـې چې را نـه غلـي پـه پوښـتنه
لاس د کــرم ورکــړې حقیقــي محــــبوبه وار دی
ډوب شـه علـي خـان د مجـازي عشـق پـه بوختنـه
۲۳: ۱۳۲

په دې غزل کې د هشتنغر یا د پېښور خاص ذکر نه دی راغلی خو دا خبره سمه ده چې دی د خپلې معشوقې په خاطر له خپل وطن څخه بهر تللی دی. دا چې چېرته تللی په دې غزل کې دا ذکر نه شته.

په (پښتو شاعري)اثر کې هم داسې راغلي چې د علي خان کورنۍ له افغانستان نه پېښور ته راغلې وه، دلته له دغه اثر څخه همدغه موضوع کټ مټ را اخلو: ((علی خان کے خٹک ہونے پر جمہور کا اتفاق ہے تا ہم جدید محقیقن کا خیال ہے کہ - علي خان منگل قبیلے کا فرد تھا ، اس کے والدین افغانستان سے وادی پشاور میں اُتر آئے تھے. بعض کی نزدیک علی خان کا گھرانہ قندھار سے احمد شاہ درانی کے ساتھ وادی پشاور میں آیا اور ھشت نگر کا حاکم اعلی بنادیا گیا))
۴: ۲۱۸

دوی وايي چې د علي خان والدين له افغانستان نه پېښور ته ورغلل، د ځینو په نظر د علي خان کورنۍ له قندهاره احمدشاه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دراني سره يو ځای وادي پشاور ته راغلل او هشت نګر (هشتنغر) کې مېشت شول، چېرته چې د علي خان پلار يې د هشت نګر حاکم کړ.

د علي خان پلار:

دا چې علي خان د چا زوی دی، پلار يې څه کار کوه دا يو بل لاجوابه سوال دی چې تحقيق او څېړنې ته اړتيا لري.

علامه عبدالحی حبيبي ليکلي دي: ((علي خان د خوشحال خان د کورنۍ يو مشهور اديب چې د کال ۱۱۵۰ هـ پورې ژوندی و، دی د افضل خان خټک زوی او د اشرف خان هجري لمسی او د کاظم خان شيدا ورور و.))

۷: ۲۵۷

پوهاند صديق الله رشتين هم په دې اند دی چې علي خان د افضل خان خټک زوی دی، دی وايي: ((علي خان د خټکو د بڼ يو خوشنوا بلبل او يو نامتو اديب دی، د افضل خان زوی او د خوشحال خان کړوسی کېږي.))

۱۸: ۸۰

قاضي عبدالحليم اثر افغاني داسې نظر وړاندې کوي:

((او زه اثر افغاني وايم چې د علي خان د پلار نوم عبدالکريم خان د نيکه نوم عبداالرحمن خان په قام موسی خېل محمدزی دی.))

۳۲: ۴۲

نو په دې ډول د علي خان د پلار نوم څکه څرګند نه شو چې لومړی نظر د علامه حبيبي و او د پروفيسر سيد تقويم الحق کاکا خېل له خوا په مستندو دلايلو رد شوی چې ما د علي خان د قوم تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان لاندې کتې متې را اخيستى دى.

او د ښاغلي اثر افغاني نظر دليل ته اړتيا لري ځکه خو وايو چې د علي خان د پلار نوم معلوم نه دى.

ښاغلى د تيري اکمل اسد آبادي وايي: ((د علي خان درې تصنيفات قلمي صورت کې زما نظر لاندې راغلي دي، هغو درېواړو کې علي خان ختټک ليکلى شوى دى او د هغه د پلار نوم پکې صفا ليکلى دى او چې کومه قلمي نسخه د مضمون ليکلو په وخت زما مخکې ده هغه کې هم ختټک ليکلى شوى دى.))

۱۱: ۳۲۸

ما دغه (اووه ورځنى دوران پېښور) ترلاسه نه کړه خو داسې ښکاري چې اسد آبادي به هم د علامه عبدالحى حبيبي او پوهاند صديق الله رښتين ملګرى او هم نظر وي.

په دې لړ کې ښاغلي عبدالکافي اديب داسې ليکلي دي: ((د علي خان اصلي شخصيت رابرسېره کولو په لړ کې اول دا سوال پورته کېږي چې د علي خان خاندان د کوم ځاى اوسېدونکى و؟ دا د پښتو ادب بد قسمتي ده چې د علي خان غوندې ستر شاعر د پلار نوم چا تراوسه پورې ليکلى نه دى او نه يې خاندان چا معلوم کړى......))

۳۳: ۱۱۱

که هر څومره محققينو څېړنې کړې دي خو بيا هم دا ترې ثابته نه شوه چې علي خان څوک و، کله وفات شوى دى، اولاد لري او که نه؟

مونږ اوس له دې ټولو تېرېږو او صرف وايو چې علي خان د پښتو ژبې يو نامتو عالم اديب او روحاني، تصوفي شاعر دى چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند يې له ډېرو کړاوونو ډک ښکاري دا چې د مينې په برخه کې تر هر څه زيات کړېدلی دی نو وايو چې علي خان که هر څوک دی خو د پښتو ادب د کلاسيکې دورې تر ټولو وروستنی په مينه کې دردېدلی، کړېدلی او وريت شوی شاعر دی. چې هر څه يې په چوپه خوله زغملي دي.

اولاد:

دا چې علي خان اولاد لري او که نه، په دې اړه دوه ډوله نظريات موجود دي:

لومړۍ نظريه: علي خان صرف يو زوی درلود هغه هم په کوچنيوالي کې مړ شوی دی. دغه خبره له لاندې شعر څخه ښه معلومېږي:

زړه مې په پلکونو د هجران شو آموخته
لالکه سندان شو په تاوونو کې پخته
ونه د صورت مې ځکه وخته له برمه
اړ په کې يو نيله وه هغه هم اوخته
هجر د غياث چې زما تري الغياث دی
پروت مې په زړه پاس دی چې پرې سوزم پنج وخته
دا مې د خوږ زړه قوله وښکی شي پرې پوهېږم
يا يې سره ټوپی ده چې ترې خېژي په تخته
خود له عشقه سوی وم هلک زويه ايرې کړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

اور لــــه لـــړ بخـــري نـــه زر لګـــي پـــه ســـوخته
زه يـــي هجـــر وســـوم د پتنـــګ پـــه دود خولـــه پتهـــه
نـــور عـــالم دي كـــوكي پـــري وهـــي لكـــه فاختـــه
خداى كـه زمـا سـوى رضـا كـه چـي مـي دوسـتان دي
مـــه شـــه د يـــوه زويـــه د مـــرګ پـــه غـــم اختـــه
صبر زغـم چـي نـه كـا بـي چـاره مهجـور بـه څـه كـا
خـــوار تـــه بـــي لـــه هجـــره واړي لاري دي دوختـــه
ما كه څوك لېدلي چي په تېښته له غم خلاص شه
زه بـــه نرغـــوني لـــه بيلتانـــه وم ګريختـــه
ډېـــره مـــوده پـــروت و زړه د زلفـــو كشـــاكش كـــي
مـــزى د اميـــد يـــي عاقبـــت شـــو ګســـيخته
غـم چـي شـو همدم د علـي خـان كـم بـه يـي نـه كـا
شـعر كـه پښـتو كـا كـه فارسـي ګـوهر ريختـه
۲۳: ۴۹

له پورته غزل څخه دا جوتېږي چي د علي خان دغه يو زوى و، هغه هم مړ شوى و دده د زوى نوم غياث و چي علي خان يي په مړينه ډېر ويرجن شوى دى، په ځانګړي توګه كله چي د هغه له سره سره توپۍ پر تخته لري كوي، علي خان داسي انګېري: لكه چي دا سره توپۍ د غياث له سره نه بلكي د علي خان د زړه سر لري كوي او غوځوي يي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو قاضي عبدالحليم اثر افغاني داسې انګېرې چې دغه غیاث د علي خان زوی نه دی بلکې دی د غیاث الدین د سعادتمند خان او فیض الله خان په نمسو کې راځي او لکه څنګه چې د دوی نیکونه شهیدان شوي دي دغه شان غیاث هم د نیکونو په لاره تېر شو.

۳۴: ۲۳۶

او په دې ډول اثر افغاني ددې خبرې په ثبوت کې لاندې شعر وړاندې کوي:

دا هم شکر چې سرې پرې بدنام نه دی
خو بنده په واک د خپل کردګار تېر شو
جبر نه دی په دا قبر بویه صبر
خو لمسی و د نیکونو په لار تېر شو
د بلبل اسره خوره شوله د ناستې
چې د باغ په خنګ راته په چغار تېر شو
اوس به څه پورې شماره یا مرثیه بنکوم
چې یې عمر د شمارې و په شمار تېر شو
یوه ورځ به دې غروشي علي خانه
چې فلانی هم لکه ګرد و غبار تېر شو

۲۳: ۷۸

ډاکټر اقبال نسیم خټک وايي چې دغه یقیناً یوه مرثیه ده خو د چا نوم په کې نه دی ذکر شوی دا چې علي خان به دا مرثیه غیاث ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويلې وي يا کوم بل چا ته دا يو قياس دی نو قياس د سند درجه نه لري په دې توګه مونږ پورته مرثيه غياث الدين ابن سيف الدين لپاره نه شو دليل کولی.

دويمه نظريه: که څه هم د علي خان په يوې مرثيې کې د غياث په نوم د هغه زوی ګڼلی شوی چې علي خان يې په مړينه سخت وير کوي خو بيا په يوه بل غزل کې دا اعتراف کوي چې بالکل اولاد نه لري:

خپله لور څه چې لا زويه مې هم نشته
خو ليده اوريد شي غم محکم د لونړو
۲۳: ۱۳۸

له پورته بيت څخه داسې ښکاري چې علي خان هېڅ اولاد نه درلود يا دا چې ددې غزل تر ويلو پورې يې اولاد نه درلود دا هم ويلی شو چې ددغه غزل تر ليکلو به د مخه غياث مړ شوی وي، ځکه خو يې ويلې چې نه زوی لرم او نه لور.

په هر حال که علي خان اولاد درلوده نو هماغه غياث به و چې کوچنی مړ شوی دی او بس، کېدای شي د اولاد ښه او بد يې نه وي ليدلي.

علي خان هم يو عجيب کلک غيرتي پښتون و سره له دې چې ده هيڅ اولاد نه درلود خو بيا يې هم له خدای څخه غوښتنه کړې چې لور ورته ورنه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپله لور څه چې لا زویه مې هم نه شته
خو لیده او رېد شي غم محکم د لوڼو

***

خدایه ته ترې علي خان له امن ورکړې
شته دي ډېر اوړي لېوال عالم د لوڼو

د پښتو همدا شان کلتور دی، د لور ساتنه ورته ډېر درونډ کار ښکاري که هر څومره یوه لور ښه خوی او اخلاق ولري بیا هم دوی ته د شرم وړ وي. بده خو یې لا پرېږده چې څوک یې ښه هم ووایي نو پرې بده اغېزه کوي.

په لاندې غزل کې علي خان د لوڼو په اړه د پښتنو احساسات په ښکاره توګه ځلولي دي:

بل یو غم به نه وي زیات له غم د لوڼو
واقعي چې چوي زړه الم د لوڼو
ډېر عالم یې د سیالۍ له برمه پرې یست
خدای دې پل په هیچا نه کا سم د لوڼو
که په خوی ملایکه حوره په رنګ وي
هم رڼا ګڼه رښتیا تور تم د لوڼو
بد خو پرېږده که یې ښه له چا نه واوري
دغه مدحه ده بیشکه ذم د لوڼو
که د نر پلو پرې ګرم وي په خوبښۍ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نـر پـه نـره بـه مـور پـلار کـړي ګـرم د لوڼـو
واخیسـت مـه شـه د دوی مهـر پـه زرګونـو
کـه څـوک تخـت مـومي پـه نـيم درم د لوڼـو
شـرم ګيـرو تـه يـې لـږ غمونـه ډيـر وي
وي بـې شـرمو تـه ډيـر لـږ مـاتم د لوڼـو
پـه نعـم الخـتن الحـد کـې غـوږ کـړه
چـې حـديث پـه دي حـديث کـه تـم د لوڼـو
خپلـه لـور څـه چـې لازويـه مـې هـم نشـته
خـو ليـده اوريـد شـي غـم محکـم د لوڼـو
خدايـه تـه تـرې علـي خـان لـه امـن ورکـړې
شـته دي ډيـر اوږي لېـوال عـالم د لوڼـو
۲۳: ۱۳۸

دا يوه طبيعي خبره ده چې کومه مسئله په يوه کلتور کې جدي وي د ټولنې په ټولو غړو اغېز لري، د لوڼو حقوق په اسلام او پښتو دواړو کې خوندي دي. خو هغه مسايل چې په غيرت او ناموس پورې اړه لري اسلام او پښتو دواړو کې ورته جدي پام اړول شوی دی.

دا چې علي خان له لور څخه امن غواړي دا ددې معنا نه لري چې ګوندې لور ښه نه وي بلکې د لور ساتل په ټولنې کې، د هغې هر ګام ته د ټولنې پام او داسې نور چې د پښتو لپاره د ننګ خبره ده نو ځکه وايي چې لور ونه لرم نو ښه ده.

تحصيل:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې علي خان به په رسمي ډول تحصیل کړی وي ددې خبرې لپاره کوم خاص سند نه لرو خو د هغه له دیوان څخه داسې معلومېږي چې دی یو لوی عالم او ادیب دی، د دین یو ښه عالم دی، داسې برېښي چې د علومو تدریس یې هم کاوه، د تفسیر، حدیث، فقهې، صرف او نحوې، منطق، فلسفې، هیئت او مناظرې په میدان کې یې پوره لاس درلود.

کله چې مونږ دده دیوان په ځیر سره وګورو نو د پوهې کچه یې په پوره ډول سره را ښکارېږي، هم د معنا او مفهوم په لحاظ او هم د لفظ او جملو د ترکیب په لحاظ، کوم راز بدایع او صنایع چې ده استعمال کړي همداراز تشبیهات، کنایات، مجاز او استعارې، په دومره ظرافت سره کارول بې له دې چې یو شاعر پوره پوهه ولري د دې ډول علومو انعکاس هغه هم د شعر په ژبه له امکانه لرې دی. څکه خو وایو چې علي خان په یو نه یو راز شخصي یا عمومي ډول علم تر لاسه کړی دی.

علي خان په خپل کلام کې دا اعتراف کوي چې د محمدي صاحبزاده او جامي پیرو دی:

زه پیـرو محمــدي یـم هم تابع د صاف جامي یم
په دا دواړو پسې ما ده ځـــکه کـــړې اقتـــدا دا

څرنګه چې علي خان ځان د محمدي صاحبزاده پیرو ګڼي نو د هغه حق ادا کولو لپاره د خپل مرشد او پیرو له غزلونو او شعرونو څخه پوره ګټه اخلي، همداراز په پورته شعر کې علي خان ځان د

(c) ketabton.com: The Digital Library

جامي پیرو هم ګڼي او وايي چې ما محمدي او جامي پسې اقتدا کړې ده:

د جنت د باغ قمري دی که شیرین زبان طوطي دی
یا بلبلِ سیلاني دی که جامي دی ډېر شیدا دا
زه پیرو محمدي یم هم تابع د صاف جامي یم
په دا دواړو پسې ما ده ځکه کړې اقتدا دا
علي خان چې په پښتو کړه د جامي صاحب بیتونه
ګویا ښکلیو جامي وښکې نوې اغوندې زیبا دا
۲۳: ۴۰

له دې بیتونو ښځه داسې ښکاري چې علي خان د عبدالرحمن جامي دري بیتونه په پښتو نظم ژباړلي دي او هغو ته یې نوی رنګ ورکړی دی.

سربېره پردې علي خان په روحاني علم کې مرشد درلود، د هغه په شعرونو کې دې اړخ ته هم څه نغوتې شوې دي خو افسوس دی چې د ژوند د نورو حالاتو په شان په دې اړه هم بشپړ او دقیق معلومات نه لرو، خو په یوه بیت کې یې د صاحب یادونه په دې ډول کړې ده:

دا هغه قسم غزل دی چې صاحب وي
له خاطره مې آرام او جمیعت لاړ
۲۳: ۷۵

ددې بیت په اړه پوهاند رشتین داسې نظر لري چې دی یې له شیخ رحمکار سره د عقیدت په خاطر زیارت ته لېږلی دی ځکه چې علي خان ختک و او ختک اکثراً د شیخ رحمکار مریدان دي، مګر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښاغلی کامل د دې خبرې مخالفت کوي او د میا تقویم الحق کاکاخېل په اند دغه غزل به یې صاحبزاده محمدي ته لیکلی وي.

میا تسنیم الحق کاکاخېل وایي چې: ((له خاطره مې آرام او جمیعت لاړ)) دا مسره د محمدي ده او علي خان په دې تضمین کړی دی. صاحبزاده محمدي د هغه پیرو و، په زړه کې یې دا راغله چې هسې نه هغه خفه شي نو ورپسې وایي :

تبعیــت دی د تمثیــل وا همــه نشــته
ستا بارګــاه لــه پــه دا هســې روایـت لاړ

۲۴: ۰

تسنیم الحق کاکاخېل چې کوم نظر ورکړی او ویلي یې دي چې: ((... صاحبزاده محمدي پیرو و)) زما په خیال دا به د کاتب تېروتنه وي ځکه چې صاحبزاده محمدي د علي خان پیرو نه و بلکې علي خان د محمدي پیرو و لکه پخپله علي خان چې ویلي دي:

زه پیـرو محمــدي یـم هم تابع د صاف جامي یم
په دا دواړو پسې ما ده ځـــکه کـــړې اقتـــدا دا

۲۳: ۴۰

او دا چې (له خاطره مې آرام او جمیعت لاړ) د محمدي مسره ده شاید تسنیم الحق کاکاخېل په کومې نسخې کې لیدلې وي خو په چاپي نسخې کې دا مسره نشته، ځکه خو مونږ صاحب و نه شو پېژندلی.

روهي ادب کې راغلي ((قیاساً ویلی شي چې په دې زمانه کې د څوکنو حضرت میا عمر صاحب د پښتونخوا روحاني پیشوا و هر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې هغوی د شعر او ادب شوق لرلو نو داسې معلومېږي چې علي خان د طريقت بيعت هم د هغه نه کړی وي.›› او بيا د علي خان هغه بيت په لړ څه توپير داسې راوړي:

دا هغـــه غـــزل دی چـــې صـــاحب وي
لـــه خـــاطره مـــې آرام او فراغـــت لاړ

۲۱: ۴۰۱

په دې اړه پروفيسر محمد نواز طاير داسې څرګندونه کړې ده:

‹‹ددې مصرې تطبيق د ميا عمر صاحب په کلام کې هله کېدای شي چې د هغوی په کلياتو کې ددې غزل نشاندهي اوکړي، خو هر کله چې د هغوی د کلياتو مجموعه نه ده موجوده، په دې سبب دا دعوا تصديق طلبه ده.››

۲۱: ۴۰۱

او دا راز ويلی شو چې د صاحب نه ميا عمر صاحب مراد نه دی. زه فکر کوم چې د صاحب نه مراد هماغه صاحبزاده محمدي دی نه کوم بل څوک، په هر حال دغه خبره هم تر بيا څېړني يوه معما پاتې شوه.

دا چې علي خان د چا شاګرد يا پيرو و؟ دا خبره پرېږدو راځو دې ته چې دی څومره لوی عالم و، دده د علم کچه دده په اشعارو کې معلومولی شو.

راځئ چې په هره برخه کې دده له ديوان څخه بېلګې را واخلو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

علوم

علي خان په بېلابېلو علومو کې لاس درلود لکه فقه، عقايد، حديث، تفسير، صرف، نحوه، منطق، فلسفه، هيئت، مناظره او داسې نور، ده تر هر څه زيات هغه علم خوښوه چې ديني هدايت پکې وي، اهل علمو ته سلام وايي په ځانګړې توګه هغه عالمان چې د خدای جل جلاله د هدايت پيروان وي :

اهلِ علمو ته سلام د علي خان دی
خصوصاً بيا من يتبع الهدا
۲۳: ۳۳

دلته کوښښ کوو چې د هر علم په اړه د علي خان له ديوان څخه بېلګې را واخلو:

۱. قرآن او تفسير:

قرآن چې د مسلمانانو مؤمن به کتاب دی او په قرآن باندې پوهېدنه د هر چا د وس کار نه دی په تېره بيا د هغه له تفسير څخه په ځانګړو ځايونو کې کار اخيستل د بشپړ علم او پوهې پايله ده چې دا کار د علي خان په اشعارو کې په ډېره ښه توګه ليدل کېږي.

دا يو حقيقت دی چې د يو بشپړ آيت يا فقرې راوړل په خپل کلام کې له چا څخه د اوريدو يا اقتباس په صورت کې په دومره کچه نه شي کيدای، له دې نه په يقين سره ويلی شو چې علي خان د قرآن

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تفسیر او تشریح ډېر ښه پوهېده، د بېلګې په توګه د هغه لاندې څو بیتونه وړاندې کوو:

آخر لوټ کړو علي خان سورو د هجر
که یې څو په ځان پوکلو لإیلاف
۲۳: ۱۰۶

علي خان چې مع العسر یسرا لولم
زړه په دا به ښه کوم ولې تر کومه
۲۳: ۱۲۰

وابتغوا الیه الوسیله را په یاد کړه
راشه علي خانه ورته ګوره وسیلې
۲۳: ۱۵۲

د یارۍ مزې به لا انفصام لها و
که د ښکلیو له جانبه یې غبرګون وی
۲۳: ۱۵۶

حمد الله لولم درود ورسره لا هم
د سودا درود مې هم لکه اعدام لاړ
۲۳: ۸۴

غاړه خلاصه کړه ناصحه بیا مې پرېږده
په استازي نور څه نشته بې ابلاغه
۲۳: ۱۰۵

په لومړۍ بېلګې کې (لإیلاف) څخه قریش سورت مراد دی، په دې بیت کې اضافي مؤکده تشبیه کارول شوې، (هجر) مشبه او (سورو) مشبه به ده چې له آره ترکیب د هجر سورو دی، سربېره پردې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تلميح صنعت هم پکې راوړل شوی چې هغه د قرانکريم آيت (لإيلاف قريشٍ) ته اشاره ده چې د نزول شان يې دا دی:

((په مکې کې غله او نور خواړه نه پيدا کېدل نو ځکه د قريشو داسې عادت و چې په هر کال کې به دوی دوه ځلې سفر کوه د ژمي په وخت کې د يمن په لوري چې تود دی او په اوړي کې د شام په لوري چې يخ او زرغون ملک دی. د هر ځای خلکو به دوی د اهل حرم او د بيت الله د خادمانو په نامه سره پېژندل او د دوی به يې ډېر عزت، احترام او خدمت کوه او د هغوی ځان او مال ته به يې لاس نه غځوه نو ځکه دوی به له دې تګ او راتګ څخه په زړه پورې ګټې اخيستلې او بيا په امن، اطمينان او ډاډينه (سکون) سره په خپلو کورونو کې کېناستل، خوړل او څورول به يې. د حرم په شاو خوا کې به د غلا، داړې، لوټ او تالا شورماشور و خو په خپله په حرم شريف کې به د هغه د احترام په سبب کراره کراري وه او د قريشو خلکو په ډېرو هوساييو (آرام) سره خپل ژوندون تېروه نو د همدې انعام تذکره، يادونه دلته شوې ده.))

۱۳: ۱۷۶۴

په دويمه بيلګه کې(مع العسر يسرا) (د الانشراح) (الم نشرح لک صدرک) سورت لومړي آيت ته اشاره ده يعني له سختۍ سره آسانتيا شته؛ په درېيمه بېلګه کې (وابتغوا اليه الوسيله) د (المائده) سورې ۳۵ ايت ته اشاره ده:

(يا ايهاالذين امنوا اتقوالله وبتغوا اليه الوسيلة و جاهدوا فی سبيله لعلکم تفلحون)

www.meliharik.com 0771400196

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: ای مومنانو! له الله تعالی څخه ووېرېږئ او د هغه په دربار کې د کامیابۍ ذریعه ولټوئ او د هغه په لار کې جهاد کوئ چې کامیاب شئ.

۱۲: ۰

علي خان ځان ته خطاب کوي چې د الله تعالی دغه وینا په یاده کړه او په خپلې مینې کې د ستونزو د حل لپاره وسیلې پیدا کړه.
همداراز څلورمې بېلګې کې د (البقره) سورې (۲۵۶) ایت ته اشاره شوې ده؛ ایت په دې توګه دی:
(لا اکراه فی الدین قد تبین الرشد من الغی فمن یکفر بالطاغوت و یؤمن بالله فقد استمسک بالعروة الوثقی لا انفصام لها والله سمیع علیم)
ژباړه: ددین په چارو کې څه زور او مجبورل نشته، سمه خبره له غلطو مفکورو څخه جلا کړای شوې ده اوس چې څوک له کوم طاغوت نه منکر شي او پر الله ایمان راوړي هغه یوه داسې کلکه اسره ونیوله چې هېڅکله ماتېدونکې نه ده او الله جل جلا له (چې هغه خپله اسره نیولې) د هر څه اورېدونکی او پر هر څه پوهېدونکی دی.
همداسې په پینځمې بېلګې کې د فاتحې سورې لومړي ایت (الحمدلله الرب العلمین) ته اشاره شوې او په وروستي بیت کې د یس شریف سورې ۱۷ ایت (و ما علینا الا البلاغ) ته نغوته شوې ده. یعنې پر مونږ نور مسؤولیت نشته بې له دې چې تاسې ته خبر درکړو نو علي خان وايي چې ای ناصحه خپل نصیحت وکړه او نور مې پرېږده ستا مسوولیت همدومره و او بس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علي خان په ديوان کې دا ډول بيتونه ډېر دي چې ايتونو ته پکې اشاره شوې ده خو مونږ په همدومره بېلګو بسنه کوو.

۲. حديث:

لومړۍ بېلګه:

څـه د نېکـو همرهـان دي يـو قـران دويـم حـديث
چـې و حـق تـه رهبـران دي يـو قـران دويـم حـديث
سـپر د هـرې خرخښـې دي د هغـې جهـان توښـې دي
هـم ښـيوې ددې جهـان دي يـو قـران دويـم حـديث
سـتا د جهـل رنـځ بـه روغ کـا تـاريکي بـه دې فـروغ کـا
دواړه شـمعې د عرفـان دي يـو قـران دويـم حـديث
هـر سړی چـې پـرې عمـل کـا لـه وليـانو بـه ځـان مـل کـا
تيـغ پـه لاس د مسـلمان دي يـو قـران دويـم حـديث
تيـاره زړونـه نـوراني کـا د ديـن خـوار سـړی غنـي کـا
لـوی رهبـر د هـر انسـان دي يـو قـران دويـم حـديث
۲۳: ۵۳

پورته غزل مونږ همدومره را واخيست، په ټول غزل کې د قرآن او حديث ګټې بيان شوې دي چې د قرآن او حديث موضوع او مفهوم ترې څرګندېږي او علي خان د دين د لوړ پوړو علماوو په کتار کې دروي ځکه چې په قرآن کريم او احاديثو ډېر ښه پوهېده.

دويمه بېلګه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نعـم الخـتن الحـد کـې غـور کـړه
چـې حـديث پـه دې حـديث کـه تـم د لوښـو

پورته حديث د (نعم الختن الحد) داسې معنا لري يعني ښه زوم قبرده چې لور مړه شي غم يې غوڅ شي.
سربېره پردې علي خان په خپلو شعرونو کې ډېر احاديث لفظاً يا يوازې مفهوم يې په تشريحي ډول راوړی دی.

۳. صرف او نحوه:

صرف په لغت کې ګټې، فايدې، مصرف، لګښت، خرڅ او لګونې ته وايي خو د ژبپوهنې په اصطلاح کې صرف (مورفولوژي، ګړپوهه) د يوې ژبې د مورفيمونو د جوړښت د طريقو او د کلمو د ډولونو او حالاتو څېړنې او تشريح ته وايي.
پوهاند صديق الله رښتين يې داسې تعريفوي: ((هغه علم چې پکې د کلمو د ډولونو، حالتونو (تغيير او بدلون) ګردان او اشتقاق او د کلمې د نورو تشريحاتو په هکله بحث کېږي، د صرف علم دی.))
۱۹: ۴۴

نحوه په لغت کې لارې، طريقې، بڼې او طرز ته وايي او د ژبپوهنې په اصطلاح کې نحوه (syntax) د يوې ژبې د جملو، عبارتونو، فقرو او اصطلاحاتو جوړښت، اوډون او ډولونه تر څېړنې لاندې نيسي.
ډاکټر مجاور احمد زيار چې نحوه (غونډله پوهه) بولي؛ داسې وايي: ((غونډله پوهه د غونډلو، دغه راز د غونډونو (فقرو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګړنو (ايډيمونو) جوړښت، اوډون او ډولونه تر کتنې او وپينې لاندې نيسي.))
۲۰: ۱۲۹

علي خان د صرف او نحوي په برخه کې هم خپل مهارت ځرګند کړی دی چې څو بېلګې يې په لاندې بيتونو کې را اخلو:

هيڅ تميز يې چا ونه کړ له ابهامه
هسې زړه زما له غمه مبهم وچاود
۲۳: ۶۴

دويمه بېلګه:

خلقو خو به وې چې پټ په فعل کې ضمير وي
ما فعل جفا وليد ځرګند ستا په ضمير کې
۲۳: ۸۶

درېيمه بېلګه:

پېښ زياتي خلاف يم په مجلس کې د خوبانو
زه لکه حرفونه د اليوم تنساهايم
۲۳: ۱۲۲

څلورمه بېلګه:

ښه مې منظور نه شو په منظر د خوش منظرو
لغوه مې عمل شو په مدخول د کافه مايم
۲۳: ۱۲۲

پينځمه بېلګه:

اضافت چې دې د مينې را ته وشو
ځای په ځای د غم صيغې شوې رامضافي
۲۳: ۱۰۶

www.melitarik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پورته بیلګو کې د ابهام ـ مبهم، فعل، ضمیر، د الیوم تنساها حرفونه، ما (د نفې توري)، اضافت صیغې او مضاف صرفي او نحوي اصطلاحات او نښې نښانې دي.

په دریيمه بیلګه کې علي خان وايي چې زه د خوبانو په مجلس کې داسې یم لکه د عربي ژبې په تورو کې (الیوم تنساها) د عربي ژبې د قاعدې له مخې د الیوم تنساها توري هغه توري دي چې له نورو نه ګوښه پاتې شوي دي او علي خان خپل ځان له دې تورو سره تشبیه کوي څو توري چې یو ډول حکم ولري سره یو ځای کیږي یو لفظ یا یوه جمله ترې جوړیږي ترڅو اسان او په حافظه کې پاتې شي، په عربي ژبې او تجوید کې دا ډول کلمې ډیرې دي چې لغوي معنا نه لري یوازې سمبولیکه بڼه یې په پام کې نیول کیږي. د بیلګې په توګه د عربي ژبې د مضارع فعل نومځري چې: (أ- د متکلم مفرد مؤنث او مذکر لپاره، ن- د متکلم جمع مؤنث او مذکر لپاره، ي- د غایب مفرد، تثنیه او جمع مذکر لپاره، ت، د مخاطب مفرد او جمع او مذکر او مؤنث او غایب مؤنث لپاره) دي په یوه کلمه (انیت) کې یې راټول کړي دي.

همداراز په تجوید کې د ادغام (ن) ساکن د تورو لپاره د (یرملون) کلمه ټاکل شوې یعني که د ((ی، ر، ل، م، و، ن) توري تر ساکن نون (نْ) یا تنوین (ــــٍـــ) وروسته راشي نو ادغام (نْ) و تنوین ورته وايي. همداراز د شمسي او قمري (ال) لپاره توري په کلماتو کې ځای شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴. منطق:

منطق په لغت کې خبرو کولو یا په ژبه د هغو خبرو راوړلو ته وایي چې مفهوم ولري او په اصطلاح کې هغه قانوني علم چې مراعاتول يې ذهن له فکري خطا څخه ساتي یا هغه قانوني اله چې مراعاتول يې د انسان ذهن له فکري غلطۍ څخه وساتي. دې علم ته ځینې پوهان فلسفي اله، ځینې ورته د فلسفي یا د نظري علومو یوه برخه وایي او ځینې نور يې له عملي او فلسفي علم څخه بهر یو علم بولي.

((علمی است قانونی که مراعات آن نگاه میدارد ذهن را از خطای در فکر.))

۱۶: ۲۱۶۶۱

لومړۍ بېلګه:

عنوانــات دي دا ابيــات معنــون حکــم
ښــه بــد ګــوره د محمــول او د موضــوع
۲۳: ۱۰۴

د پورته بیت په اړه پروفیسر میا تقویم الحق کاکاخېل وایي چې دا موضوع او محمول منطقي اصطلاح ده چې په نحوه کې يې مبتدا او خبر بولي او حکم مبتدا ته خبر ثابتول وي. مطلب دا چې اشعار خو عنوانات دي او له معنا نه تعبیر د اصل حکم ثابتول دي نو که هغه ښه وي نو شعر هم ښه دی او که بد وي شعر هم بد دی پخپله په شعر کې څه خوبي یا بدي نشته.

۲۳: ۱۰۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويمه بېلګه:

هر مراد دې ورېم که نتيجه زما وصال شي
پور په دواړه شرطه د صغرا او د کبرا يم
۲۳: ۱۲۳

په دې بيت کې بيا هم د منطق موضوع راغلې. (صغرى) او (کبرى) دوه مهم اصطلاحات دي. په منطق کې هر دليل درې برخې لري. لومړۍ ته صغرى او دويمې ته کبرى وايي، درېيمه برخه يې پايله (نتيجه) وي. که لومړۍ برخه (صغرى) مثبته وي، نفي نه وي او دويمه برخه (کبرى) عام حکم ولري. څه خاص حکم نه وي نو پايله به يې سمه راوځي.

لکه که مونږ ووايو چې علي خان شاعر دی او هر شاعر تخيل لري په دې توګه علي خان تخيل لري. نو لومړۍ جمله صغرى مثبته ده، دويمه جمله کبرى عامه ده نو نتيجه يې يقيناً سمه ده.

د بيت مطلب دا شو چې زه د محبوب د حکم مثبت ځواب ورکوم او د هغه هر حکم ورېم. د صغرى او کبرى دواړه شرطه اثبات او عموميت يعني ايجاب او کليت پوره کوم ليکن بيا يې هم پايله (وصال) نه راوځي يعني مثبته نه شوه.

په لنډه توګه ويلی شو چې محمول او موضوع، صغرى او کبرى د منطق کلمې دي، محمول او موضوع ته په نحوي کې مبتدا او خبر وايي.

عاريت د معنا متن ځکه نه کړم
چې غالب نه دی په ما د فکر جوع
۲۳: ۱۰۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې بيت کې عاريت (له بل نه غوښتل يعني له بل چا الفاظ يا معاني نه پټهوم ځکه چې زما خپل فکر سېراب دی، وړی نه دی چې له نورو به سوال کوي) يو منطقي لفظ دی.

۵. فلسفه او هيئت:

فلسفه يوناني کلمه ده چې له فيلوس (دوست، ملګري) او سوفيا (حکمت) څخه رغېدلې ده او په اصطلاح کې د بشر د توان تر کچې د موجوداتو د حقايقو پوهې ته وايي.

پوهانو فلسفه په دوو ډولونو وېشلې ده:

۱- علمي فلسفه ۲- نظري فلسفه

د يادونې وړ ده چې هر علم ځانته فلسفې لري؛ لکه: رياضيه فلسفه، طبيعيه فلسفه، عاميه فلسفه، خاصيه متعاليه فلسفه،ذوقيه فلسفه، بحثيه فلسفه، فيضيه فلسفه او داسې نور.
۱۴: ۱۷۲۰۷

هيئت په لغت کې شکل، بڼې، صورت، د هر څيز حالت او څرنګوالي ته وايي او په اصطلاح کې هغه پوهه ده چې د افلاکو بڼې او د ځمکې پراخوالی پرې څرګندېږي يا هيئت علم د افلاکو د هيئت او د ځمکې د هيئت د ترکيب پېژندنه ده. همداراز هغه علم دی چې سماوي اجرام (اسماني ستوري) تر بحث لاندې نيسي.
۱۷: ۲۳۵۹۷

لومړی بېلګه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیند خوني ځلور خیګونه بیا هر یو سره جوړ نه دي
څه به جوړ علي خان ناست وي په دغه ورانه جاله کې
۲۳: ۸۹

دویمه بېلګه:

د وفا لپاره د یره جفا یوسم
باري نه شي له علت سره معلول پیښ
۲۳: ۹۰

دریېمه بېلګه:

نمر سپوږمۍ آسمان به تل در نه ځاربږي
که زمین غوندې قبول د خلکو بار کړې
۲۳: ۷۷

لومړي بیت کې ځلور خیګونه فلسفي کلمې دي چې ځلورو عنصرو ته اشاره ده: اوبه، خاوره، هوا، او اور چې هر یو یې د بل دښمن دی.

په دویم بیت کې علت او معلول فلسفي ګړنې (اصطلاحات) دي چې علت سبب او معلول مسبب ته وایي، یعنې هغه څه چې تر لاسه کېږي، عامه طریقه ده چې علت پیدا شي نو معلول ورسره ضرور راځي او همداراز هر معلول حتماً علت لري یعني یو د بل لازم او ملزوم دي.

همداراز په دریېم بیت کې نمر، سپوږمۍ، آسمان او زمین په هیئت علم پورې اړوند نومونه دي، هیئت ته علم النجوم هم وایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲. مناظره:

د يوې موضوع د حقيقت معلومولو لپاره خپل نظرونه يو بل ته ورکولو او يو بل پر کولو ته مناظره يا مناقشه وايي.

په لغت نامه دهخدا کې يې داسې تعريفوي: ((علم است که بدان شناخته گردد اداب طرق اثبات مطلوب و نفی ان یا نفی دلیل آن با خصم.))

۱۶ : ۲۱۵۶۳

عمــده حکــم د روا نـــاروا کـــوت شـــي
پـــرې راځـــي معاينـــه نقـــض ممنـــوع
عـــادلان حکـــم هالـــه کانـــدي د بـــدو
چــې سـند يــې هــم اصـول وي هـم فـروع

۲۳: ۱۰۴

په پورته بيتونو کې د مناظرې طريقه بيان شوې ده او دا راز تحليل لري: يعنې يو اصل حکم وي د هغه روا او ناروا ليدل کېږي او نقض او معارضه هم په کې راځي سربېره پردې چې مناظره په نظم کې راځي نثر کې هم راتلای شي خو هېڅکله هم نامشروعه وينا په کار نه ده. له پورته بيتونو نه علاوه دغه غزل ټول د مناظرې بحث کوي.

د علي خان له پورته شعرونو څخه دا په ډاګه کېږي چې دی واقعا لوی عالم و، په خپل عصر کې به يې سيال کم پيدا شي، دده ديوان د علمونو خزانه ده. د هر علم ځرکونه پکې ليدل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

علي خان شعر روا ګڼي

علي خان ډېر پوخ او خوږ ژبی شاعر دی. دی د اسلام له نظره شعر ویل روا ګڼي او وايي چې که عقاید، فقه، سلوک او نور علمونه په شعر وویل شي، څه پروا نه لري خو که دروغ، پوچې خبرې او نور قبايح په نثر هم وویل شي نو هغه ښه نه دي بلکې ناروا دي.

عالمـــان شـــعر پـــه څـــه ګڼـــي ممنـــوع
پـه قـرآن کـې ډېـر لفظونـه دي مسـجوع
عـــين حســـن د ثقـــاتو هـــم پـــه دا کـــې
ډېـر ابيـات لـه آن حضـرته دي مسـموع
عقايـــد فقـــه ســـلوک راوړه پـــه نظـــم
بلاغـت ښـتيا قصـص ښـه دي مقطـوع
عجيبـــه مجـــاز صـــفت نظـــر قـــدرت تـــه
لـه عفـت سـره حسـن وي هـم مشـروع
عبـث پـوچ دروغ ويـل وي کـه کنځـل وي
بـې لـه نظمـه هـم قبـيح وي پـه وقـوع
۲۳: ۱۰۳-۱۰۴

د نوموړي غزل په يو بل بيت کې وايي:

عـذاب نـه دی نـه ثـواب شـعر خـو ثـوب دی
ګـاه يـې اغونـدي انسـان ګـاه يـې سـبوع
۲۳: ۱۰۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

له پورته بیت څخه دا هم څرګندېږي چې علي خان په دیني علومو ډېر زيات پوهېده، دی وايي شعر د اسلام له نظره نه ثواب لري نه عذاب د دين او ادب ډېر پوهان په دې نظر دي چې شعر ويل نه ګناه ده او نه ثواب بلکې د شعر مفهوم ته ارزښت ورکوي چې ښه وينا، د نصيحت خبره يا د انسان د ګټې مسئله په کې ذکر شي نو هرومرو ثواب لري او که بده وينا وي، يا څوک بدې لارې ته رهنمايي کوي يا هم هسې د وخت ضياع وي نو حرام دی.

همداراز هره وينا يا عمل چې نه ثواب ولري او نه عذاب هغه مباح وي، نو دده له نظره شعر مباح دی ځکه چې نه ثواب لري او نه عذاب. پاتې شوه ښه وينا که په نظم وي يا نثر ثواب لري خو بده وينا که په نظم وي يا نثر عذاب ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

علي خان او ادبي فنون

الف: د بديع فن:

بديع په لغت کې خالق، نادره، عجيبه، نوي او تازه ته وايي او هم د څښتن تعالی جل جلا له يوه صفت ته ويل کېږي، په ادبي اصطلاح کې بديع هغه علم دی چې د کلام لفظي او معنوي ښايست ورباندې معلومېږي.

۳:۸

بديعي صنايع په دوه ډوله دي:

۱: لفظي صنايع ۲: معنوي صنايع

په اريانا دايرة المعارف کې د بديعي صنعتونو ډولونه داسې څرګندوي: ((بديعي صنايع په دوو برخو ويشل کېږي: لومړی لفظي صنايع چې د کلام ښکلا په الفاظو پورې تړلې وي او دويم معنوي صنايع چې د کلام حسن او ښکلا په معنا پورې تړلې وي.))

۲: ۸۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

لفظي صنايع

لفظي صنايع هغه صنايع دي چې د کلام او وينا زينت او ښکلا په الفاظو پورې اړه ولري، لکه څنګه چې خواږه په مالګه خوندور کېږي همداراز کلام په صنايعو او بدايعو خوندور کېږي.
۸: ۶

د علي خان په ديوان کې لفظي او معنوي صنايع په خورا ډېره کچه کارول شوي دي چې دلته د لفظي صنايعو ډولونه را اخلو:

سجع:

سجع په لغت کې د قمرۍ يا کوترې موزون آواز ته وايي او په اصطلاح کې هغه صنعت دی چې يو شاعر يا ليکوال د عباراتو په ترخ کې په يوه وزن او آهنګ برابرې کلمې استعمالې کړي.

سجع په نثر کې ډېره کارول کېږي خو کله کله شعر ته هم مسجع شعر وايي دا په هغه صورت کې چې د بيتونو نيم بيتۍ له مسجع قرينو څخه رغېدلي وي لکه د علي خان لاندې مسجع شعر:

زړه مې دې غم غوځ که په مخ ماهـه قبلـه ګاهـه
ورځ مې دې کـړه کـږه کـج ابرويـه کـج کلاهـه
مخ دې بدر تام شـه عاشق ځکـه خون اشام شـه
ژر خپـژه نمابـام شـه خلقـه دې کـړه ګمراهـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکلي ښايسته وي د ښايست د ملک ارباب وي
بې زرو نواب وي بې نوکره بې سپاهه
شال خور په اوږو وري آب و تاب له فرښتو وړي
زړونه په ولجو وړي راځي مست له خانقاهه
زه قالب ته ځان يې زما څه د درست جهان يې
لا په هر چا ګران يې د خوبانو شهنشاهه
شاه په لب عسل يې د زنګي زړونو صيقل يې
اوس چې را نه بېل يې تش کالبوت پروت يم بې ساهه
سخت زړه به دې موم کړم خپل احوال که در معلوم کړم
ولې دې محروم کړم د چشمانو له نګاهه
سيند د غم لاهو کړم له جهانه دې يکسو کړم
لاس ستا په ګيسو کړم ګونډې ووځمه له مياهه
مينې دې خراب کړم د هجران اور دې کباب کړم
وصل ته شتاب کړم په ژوندون شوم ناويساهه
زه يو لوغړن يم خوار خسته جلا وطن يم
هسې آرزومند يم سر کښم سپک تر ګياهه
اوچ لکه دورمه شوم اور د مينې ته وابنه شوم
نرم تر اوبه شوم وېره کړه زما له آهه
هجر دې تاراج کړم بېلتانه دې ناعلاج کړم
څه به ابتهاج کړم په اور وختم ناګاهه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینـــې دې تـــالا کـــړم بېلتانـــه دې تيـــت پـــه مـــلا کـــړم
مـــا وې زه بـــه غـــلا کـــړم بـــارې اوبنـــکو کـــړم رســـواهه

ســـتا د در ملنـــګ يـــم تـــه ډيـــوه زه دې پتنـــګ يـــم
خــوار بــې نــام و ننــګ يــم مــه كــړه ننــګ لــه خــاک راهــه

بنـد دې پـه وبنـتـه شـوم پـه دربـار كـې دې مېشـتـه شـوم
موخـه شـان ويشـتـه شـوم چـار مـې ځکـه شـوه تباهـه

ودې ســـوم لـــه مينـــې حـــال مـــې ځکـــه خـــراب وينـــې
هســـې دل ســـنګيني چـــې نـــه تـــرس لـــري نـــه آهـــه

ســـتا پـــه مينـــه بنـــد دی بنـــد د زلفـــو پـــه کمنـــد دی
اور تـــه دې ســـپند دی دا عـــرض واوره لـــه داد خواهـــه

څـه شـي کـه مـدهوش يـم سـتا د در حلقـه بـه ګـوش يـم
ســوی د عشــق جــوش يــم جګــې جګــې تکيــه ګاهــه

عـــذر پســـې شـــا کـــړه شـــپه د هجـــر مـــې رڼـــا کـــړه
څــه خــو دمــه راکــړه ډيــر مــې مــه وهــه بــې ســاهه

تېـــغ د فـــولاد پـــخ دی د مژګـــانو کـــاتې پـــه تـــرخ دی
خوار شه چې پرې غوځ دی ورځ يې شوه تر شپې سياهه

يـار خـو خـوب خصـلت دی زمـا واړه خپـل شـامت دی
يـــا ســـتا مصـــلحت دی ای رقيبـــه جفـــا خواهـــه

تـــګ د بنـــارس وې مـــا وې بـــاز يـــې تـــه تېـــوس وې
زر کلـــه وې مـــس وې غلـــط شـــوم لـــه اشـــتباهه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بس کـه ډېر ناچار شوم علي خان لـه خاورو خوار شوم
بېرتــه پــه وار وار شــوم د خوبــانو لــه درګاهــه

۲۳: ۱۴۴- ۱۴۶

په پورته غزل کې وينو چې د سجعي کلمې د بيتونو په ترتيب سره په لاندې ډول دي: ((ماهه، ګاهه؛ ابرويه، کلاهه؛ تام، اشام او نمانښام؛ ارباب، نواب؛ اوړو، فرښتو او ولجو؛ ځان، جهان، ګران؛ عسل، صيقل او ببل؛ موم، معلوم او محروم؛ لاهو، يکسو او ګيسو؛ خراب، کباب او شتاب؛ لوغړن، وطن او ارزومن؛ دورمه- وانښه او اوبه؛ تاراج، ناعلاج او ابتهاج؛ تالا، ملا او غلا؛ ملنګ، پتنګ او ننګ؛ وېښته، مېشته او ويشته؛ ميني، ويني او سنګيني؛ بند، کمند او سپند؛ مدهوش، بګوش او جوش؛ شا، رښا او را؛ پخ، ترخ او غوخ؛ خصلت، شامت او مصلحت؛ بنارس، تېوس او مس؛ ناچار، خوار او وار د سجعي کلمې چې په ترتيب سره دوه دوه په هرې لومړۍ مسرې کې او يوه يوه يې په دويمې مسرې کې راغلې دي.

يا دود مــې لــه قلمــه خېــژي ســتا د مينــې اور دی پــه کــې
تــن مــې اتشــدان شــولو زړه مــې ســوی سکور دی پــه کــې
مينــې کانــدي خلــک واړه ګرځــي ســره لاس تــر غــاړه
نــه وي پــرې د هيچــا اړه يــو زمــا پېغــور دی پــه کــې
شــپه هــم نــه ده ســپين نهــار دی واړه کلــی پــروت قــرار دی
بخت يـې لـه ازلـه خـوار دی وران د عاشق کـور دی پـه کې
پرېــوتم د بخــت لــه اســه وېــش دی د ســاقي لــه لاســه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور يې ښنبي کاسه په کاسه جام زما نسکور دی په کې
ګرم دی د ښکليو بازار زيات په کې تګان د وپار
لاس يې دی تړلی د خوار ساز ولاړ سرتور دی په کې
يا خو د جنت توته ده باغ جنان بزم جان
زار شوی له هغې وطنه چرته چې ستا کور دی په کې
واړه زيړ زېلي وينم نفس شرمولي وينم
نور عاشقان پلي وينم يو علي خان سور دی په کې
۲۳: ۱۱۳

پورته غزل کې د سجعې کلمې په ترتيب سره په هر بيت کې (واړه، غاړه، اړه؛ نهار، قرار، خوار؛ اسه، لاسه، کاسه؛ بازار، وپار خوار؛ باغ جنان، بزم جان او ځپلی، شرمولی او پلی) دي خو په دې غزل کې ټول بيتونه مسجع نه دي.

تام تجنيس:

د دوو يا زياتو کلمو داسې راوړل چې په ليک لوست کې توپير ونه لري خو معناوې يې بېلې وي تام تجنيس يې بولي.

تام تجنيس په دوه ډوله دی:

۱. مماثل تجنيس
۲. مستوفا تجنيس

۱. مماثل تجنيس:

که دواړه متجانسې کلمې نوم يا فعل وي مماثل تجنيس يې بولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی بېلګه:

بیـــا چـــې دم د محبـــت را بانـــدې پـــو شـــه
هـــم هغـــه دم مـــې لـــه لاســـو پښـــو دم وخـــوت
۲۳: ۴۴

دویمه بېلګه:

خلقـو خـو بـه وي چـې پـټ پـه فعـل کـې ضـمیر وي
مـا فعـل جفـا ولیـد څرګنـد سـتا پـه ضـمیر کـې
۲۳: ۸۶

په لومړي بیت کې لومړی (دم) د افسون په معنا او دویم (دم) د ګړۍ او ساعت په معنا او درېیم (دم) د سا او روح په معنا کارول شوي دي.

په دویم بیت کې لومړی (ضمیر) د نومځري په معنا او دویم (ضمیر) د زړه په مانا دی. د بیت مطلب دا دی چې د عربي نحوې له قاعدې سره سم په فعل کې ضمیر پټ وي لکه (فَعَلَ) یعني هغه کار وکړ چې (هو یعني هغه) په کې پټ وي یا کتب یعني ویې لیکه چې (هغه، هوغه) د کتب په فعل کې پټ دی. شاعر وایي چې ضمیر خو په فعل کې پټ وي خو ستا په ضمیر (زړه) کې جفا پټه نه بلکې څرګنده ده او ما په ښکاره ولیدله.

۲. مستوفاء تام تجنیس:

که له متجانسو کلمو څخه یوه نوم او بله فعل وي مستوفاء تجنیس یې بولي؛ لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــه بهانــه بهانــه مــې وينــې د زړه روې
دواړه سـره کســي دې روې دي کـه نـه دي
۲۳: ۱۶۰

لومړی (روې) فعل او دويم (روې) نوم دی.

وخـورم زه بېکـاره کسـي چـې بـې يـاره کسـي کسـي
کسـي هلـه مـې پـه کـار دي چـې د يـار کسـي پـرې کسـم
۲۳: ۱۲۶

په پورته بيت کې لومړی، دويم، څلورم او پينځم کسي نوم او درېيم کسي فعل دی د کسل له مصدر څخه. همداراز دا بيت غير مصرع بيت دی، په (ديوان علي خان) چې د ميا تقويم الحق کاکاخېل تدوين دی او همداسې د علي خان ديوان کې چې سيد عبدالله پاچا يې د چاپ زيار ګاللی هره مسره يو بشپړ بيت ګڼل شوی دی چې داسې په کار نه و. په دې صورت کې د شعر فورم او نوعيت نه شي څرګندېدی او د شعر مانی ړنګېږي خو زما په اند دا بيتونه چې دوی اخيستي هر بيت يوه مسره ده نه بيت، شاعر اصلاً مسجع شعر په پام کې نيولی دی.

يادونه: د کسل (ليدل) مصدر اوس له پامه غورځېدلی خو علي خان د او دده معاصرو شاعرانو دغه لفظ د نوم او فعل په دواړو بڼو کارولی دی؛ لکه د نجيب سربندي د يوه بشپړ غزل په رديف کې د کسي فعل راغلی چې لومړی بيت يې دادي:

هغــه کســي چــې رخســار د جانــان کســي
ړانــده بــه دي کــه بــې ده پــرې جهــان کســي

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳: ۵۴۵

په دې بيت کې لومړی (کسي) نوم، دويم او درېيم (کسي) فعل دی سربېره پردې نور ډېر داسې الفاظ شته چې په لرغونې او کلاسيکې دورې آن د معاصرې دورې په لومړيو کې ترې کار اخيستل شوی خو اوس له پامه غورځېدلې دي زما په اند که دغه کلمې په خپلو شعرونو او ليکنو کې بيا راژوندۍ کړو نو زمونږ ژبه به لاپسې شتمنه شي.

بله دا چې په (ديوان علي خان - شرح او مقدمه، سيد تقويم الحق کاکاخېل او محمد نواز طاير) او (د علي خان ديوان) کې چې ما ددې اثر په ليکلو کې ترې ګټه اخيستې؛ داسې شعرونه هم شته چې هر بيت يې له اره يوه مسره ده خو درانه ليکوالان ورته نه دي ځير شوي او دا تېروتنه پکې راغلې ده. که دغه شعرونه لکه څنګه چې دواړو ديوانونو کې راغلي، ولوستل شي شعر ځانته يو بل ډول فورم غوره کوي چې تراوسه پورې په پښتو ادب کې نه دی تر سترګو شوی.

د بېلګې په توګه دلته يې يو څو شعرونه راوړو:

لاس مې نه ورځي حيران يم　　اوس به څه رنګ زړه ترې نيسم
چې سپين مخ يې خزانه کړه　　تـــورې زلـفې يــې طلــــسم
که مې نـوم د يار لـه ميني　　په خـــو کالـه وظــيفه کـړو
اوس مــې لا لـه کبره خشمه　　هـــډو ناخلــې په خـــوله اسم
وخورم زه بېـــکاره کـسي　　چـــې بــې ياره کـسي کـسي
کسـي هله مـې په کـار دي　　چـــې د يـار کـسي پرې کسم
خط راځي برخاست د حسن　　هر ظالـم ځـي چـې غريب شي
اوس وفـا کـــوه دلـــبره　　زر به پاتــې شـي دا جـــسم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلبر ښکلی هوښیار بویه　　قدردان پتي نېک خویه
باري موند نه شي دا قسم
علي خانه په هېڅ قسم
۲۳: ۱۲۶

څه د نېکو همرهان دي　　یو قران دویم حدیث
چې و حق ته رهبران دي　　یو قران دویم حدیث
سپر د هرې خرخشې دي　　د هغې جهان توښې دي
هم ښیوې ددې جهان دي　　یو قران دویم حدیث
ستا د جهل رنځ به روغ کا　　تاریکي به دې فروغ کا
دواړه شمعې د عرفان دي　　یو قران دویم حدیث
هر سړی چې پرې عمل کا　　له ولیانو به ځان مل کا
تېغ په لاس د مسلمان دي　　یو قران دویم حدیث
تیاره زړونه نوراني کا　　د دین خوار سړی غني کا
لوی رهبر د هر انسان دي　　یو قران دویم حدیث
هر چې دوی یې وظیفه شو　　پوه په هره لطیفه شو
د همه اسرارو کان دي　　یو قران دویم حدیث
اګاه نه پرېږدي ګناه ته　　سمه لار ښیي ګمراه ته
ګوره هسې مرشدان دي　　یو قران دویم حدیث
د غافلو تازیانې دي　　دواړه پټې خزانې دي
دا دوه باغه بې خزان دي　　یو قران دویم حدیث
له حضرت نه را په ایښته　　تر قیامته یې رد نیشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

تل لـه نسـخه په امـان دي — يـو قـران دويـم حـديث
څـو چـي ژبه خوزيده که — يا سـپهر ګـرزيده کـه
تـر هغـي پـوري چـلان دي — يـو قـران دويـم حـديث
کـه مـاتم ددي سـراى دى — يا کـه غـم د هغه ځاى دى
دغـه دواړو لـه درمـان دي — يـو قـران دويـم حـديث
خداى رسول پرې راضي کيږي — ګـنا هـونه پرې کـميږي
جبيـرې د هـر نقـصان دي — يـو قـران دويـم حـديث
که دي مـلـه شـو زما روره — تابـه وسـاتي له اوره
بـې خـلـله رفـيقان دي — يـو قـران دويـم حـديث
که ته زړه وريـوري بند کـړي — دا غمجن زړه به خورسند کړي
ملا حان د هـر طـوفان دي — يـو قـران دويـم حـديث
که په سترګو پسـې درومي — سعـادت به ډيـر ډير مومي
بـې بـها دُور و مـرجان دي — يـو قـران دويـم حـديث
پژمـرده زړونه ژونـدي که — ژونـدي لا په خـورسندي که
حـقيقـي ابر نـيسان دي — يـو قـران دويـم حـديث
کـه د دوى په پـيروي ځـي — تـل به ته په سُـرخ رويـي ځي
په دعـوه د حـق برهان دي — يـو قـران دويـم حـديث
چې يې ستايي هومره ښايي — دواړه حقـې چـاري وايي
ښه فـرمايي ناصـحان دي — يـو قـران دويـم حـديث
دواړه حـق ويـي بـېشکه — مـلابسته کـړه پسې کلکه
نن ولجه دي صبا ګـران دي — يـو قـران دويـم حـديث
د رب سـيال نشـته احد دى — پيغمـبر يـې محـمـد دى

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دا باب مې ګواهان دي | يو قران دويم حديث
که ګناه لري بېشماره | ته به يې وبخښې غفاره
وسيلې د علي خان دي | يو قران دويم حديث

۲۳: ۵۳ - ۵۵

اننګي دي که سپوږمۍ ده | که سور ګل دی د لالا دا
يا د زړونو آيينه ده | يا خو لمر دی په رښتيا دا
دا هوسۍ دی که ساحر دی | که صياد دی زړونه وړي
يا دي سترګې فتنه ګري | يا خو دی نرګس شهلا دا
دا زنځير دی که ستا زلفې | که نافې که غوړندي دي
سنبل تر دی که عنبر دی | که ښامار دی اژدها دا
دا محراب دی که ليندۍ ده | يا خو دال يا سر د جيم دی
يا د وروځي اختر مياشت ده | يا ابرو يې دلربا دا
دا الف دی که شمشاد دی | يا خو نخل د مراد دی
يا دا قد يا ګلدسته ده | يا خو سروه ده بالا دا
دا دې خوله که سرچشمه ده | د حيات که ښکلې ميم دی
يا ډبلۍ دی د ياقوتو | يا طوطي دی شکرخا دا
دا دې ستوري په اسمان کې | يا دی ګل په ګلستان کې
يا دي غاښ دي په دهان کې | يا دی دُر قيمت بها دا
دا جوهر يک دانه دي | که تويې واورې په لاله دي
يا دې غاښ دي يا ژاله دي | يا دي عقد ثريا دا
دا دلبر دی که خورشيد دی | که دی ستوری د صبا دی
يا ده مياشت د څوارلسمې | يا نر حور دی د دنيا دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرشــــته ده کــه افــتاب دی　　ښاپیرۍ دی که ګلاب دی
که پوره تــمام مــهتاب دی　　که دی شــوخ بــې پروا دا
ربـــه دا خلـد بـــرین دی　　که کـعبه یا ګلستان دی
کـه کوڅه د هـــغه یـار ده　　کـه کـشور دی د کیمیا دا
دا د چـــین نـقـشخانه ده　　یـا د تــرکـو اســتانـه ده
د هـــمایو اشــــــیانه ده　　کـه دی کـور د محـبوبا دا
دا دې زنه ده کـه سـېب دی　　که کوهی ډک له فرېب دی
د ښـایست د بازار زیب دی　　کــه مــیوه ده د شـــفا دا
دا دې خــط دی که هـاله ده　　که سـبزه تر ګل چاپېر شوه
شـــنه فولاد دې جــوهر داره　　کــه شـهپر دی دعـنقا دا
د جـنت د باغ قـــمري دی　　که شیرین زبان طوطي دی
یا بلـــبل سپـــلانـي دی　　که جامـي دی ډېر شیدا دا
زه پـــیرو محـــمدي یـم　　هـم تابع د صاف جامي یم
پـه دا دواړو پـسې مـا ده　　ځـکـه کـــړې اقـتدا دا
علي خان چـې په پښتو کړه　　د جــامي صاحـب بیتونه
ګویا ښکلیو جامې اوښکې　　نـوی اغــونـدي زیـبا دا
علي خان په پښـتو ستايي　　سـتا د حسـن اســـبابونه
دا هــنر ډېـــر مزه دار دی　　چې عسل دی که حلوا دا

۲۳:۳۸-۴۰

عـشق به څـو ساتم په زړه کې　　هېـــڅ پـــرې نه پـــوهــېږم زه
څنګه پټ کړم غر په خوره کې　　هېـــڅ پـــرې نه پـــوهــېږم زه
که هــر څـو مـینه پېغور ده　　عـــاشقـــي په مـــثال اور ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښوبه يې نغاړم په چړره کې　　هېـڅ پـرې نه پـوهـېږم زه
دا يـې کبر دی که نـاز دی　　ښـه بـلا شـعبده باز دی
بـلا که د زړه پـه وړه کـې　　هېـڅ پـرې نه پـوهـېږم زه
لکه سـتا د سترګو اب دی　　دا پـه نـورو کـې نـايـاب دی
نه لامـوند شـي په چـاره کې　　هېـڅ پـرې نه پـوهـېږم زه
که يـې دا د هـجر سـوی وی　　دريغه هومره يې زړه سوی وی
لـکه مـالګه په اوره کـې　　هېـڅ پـرې نه پـوهـېږم زه
دا وصـال د دلـربا دی　　که دا دم د مـسيـحا دی
ننه باسي روح په مـره کـې　　هېـڅ پـرې نه پـوهـېږم زه
د دعـا غـشی کـه ولـم　　هـم مـردار وي چـې يې پلم
يو رانه شي په کـواره کـې　　هېـڅ پـرې نه پـوهـېږم زه
نه يې غم صبر ته تـوان شي　　نه به خلاص تري علي خان شي

حق حيران د رب په کره کې
هـېڅ پـرې نه پوهـېږم زه
۷۲ :۲۳

دود مـې لـه قلـمه خـېژي　　ستا د مـيني اور دی پـه کـې
تن مـې اتشـدان شـولـو　　زړه مې سوی سکور دی په کې
مـيني کانـدي خلک واره　　ګـرځـي سـره لاس تـر غـاړه
نـه وي پـرې د هيـڅـا اره　　يـو زمـا پېـغـور دی پـه کـې
شپه هم نه ده سپين نهار دی　　واره کلـی پـروت قـرار دی
بخت يـې لـه ازلـه خـوار دی　　وران د عاشق کور دی په کې
پـرېـوتـم د بخت لـه اسـه　　وېش دی د سـاقـي لـه لاسه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور يې ښکلي کاسه په کاسه   جام زما نسـکور دی په کې
ګـرم دی د ښـکليو بـازار   زيات پـه کـې ټـګان د وپـار
لاس يـې دی تـړلـی د خـوار   ساز ولاړ سـرتـور دی په کې
يـا خـو د جـنت ټـوټـه ده   بـاغ جـنـان بـزم جـان
زار شـوی لـه هغـې وطـنه   چرته چې ستا کور دی په کې
واړه زيـړ زيـلـي ويـنم   نـفس شـرمـولـي ويـنم

نـور عاشـقان پلـي ويـنم
يو علي خان سور دی په کې
۲۳: ۱۱۳

اوس د پورته ټولو بېلګو له هر بيت څخه مسره جوړوو؛ وينو چې د هرې بېلګې شعري فورم (غزل) څرګند پرې:

لاس مې نـه ورځـي حيـران يم اوس بـه څـه رنـګ زړه تـري نيسـم
چـې سـپين مـخ يـې خزانـه کـړه تـورې زلفـې يـې طلسـم
کـه مـې نـوم د يـار لـه مينـې پـه څـو کالـه وظيفـه کـړو
اوس مـې لا لـه کبـره خشـمه هـډو نـاخلي پـه خولـه اسـم
وخـورم څـه بېکـاره کسـې چـې بـې يـاره کسـې کسـې
کسـې هلـه مـې پـه کـار دي چـې د يـار کسـې پـرې کسـم
خـط راځـې برخاسـت د حسـن هـر ظـالم ځـې چـې غريـب شـې
اوس وفـا کـوه دلبـره زر بـه پـاتې شـې دا جسـم
دلبـر ښـکلی هوښـيار بويـه قـدردان پتـې نيـک خويـه
بـارې مونـد نـه شـې دا قسـم علـې خانـه پـه هيـڅ قسـم
۲۳: ۱۲۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

څـه د نېکـو همرهـان دي يـو قـران دويـم حـديث
چـې و حـق تـه رهبـران دي يـو قـران دويـم حـديث

سـپر د هـرې خرخشـې دي د هغـې جهـان توشـې دي
هـم بنـيوې ددې جهـان دي يـو قـران دويـم حـديث

سـتا د جهـل رنـځ بـه روغ کـا تـاريکي بـه دې فـروغ کـا
دواړه شـمعې د عرفـان دي يـو قـران دويـم حـديث

هـر سړی چـې پـرې عمـل کـا لـه وليـانو بـه ځـان مـل کـا
تيـغ پـه لاس د مسـلمان دي يـو قـران دويـم حـديث

تيـاره زړونـه نـوراني کـا د ديـن خـوار سـړی غنـي کـا
لـوی رهبـر د هـر انسـان دي يـو قـران دويـم حـديث

هـر چـې دوی يـې وظيفـه شـو پـوه پـه هـره لطيفـه شـو
د همـه اسـرارو کـان دي يـو قـران دويـم حـديث

اګـاه نـه پرېـږدي ګنـاه تـه سـمه لار ښـيي ګمـراه تـه
ګـوره هسـې مرشـدان دي يـو قـران دويـم حـديث

د غـافلو تازيـانې دي دواړه پټـې خزانـې دي
دا دوه باغـه بـې خـزان دي يـو قـران دويـم حـديث

لـه حضـرت نـه را پـه ايشـته تـر قيامتـه يـې رد نيشـته
تـل لـه نسـخه پـه امـان دي يـو قـران دويـم حـديث

څـو چـې ژبـه خوزېـده کـه يـا سـپهر ګرزيـده کـه
تـر هغـې پـورې چـلان دي يـو قـران دويـم حـديث

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه مـاتم ددې سـرای دی یـا کـه غـم د هغـه ځـای دی
دغـه دواړو لـه درمـان دي یـو قـران دویـم حـدیث
خـدای رسـول پـرې راضـي کېـږي ګناهونـه پـرې کمېـږي
جبیـرې د هـر نقصـان دي یـو قـران دویـم حـدیث
کـه دې ملـه شـو زمـا روره تابـه وسـاتي لـه اوره
بـې خللـه رفیقـان دي یـو قـران دویـم حـدیث
که ته زړه ورپورې بند کړې دا غمجن زړه به خورسند کړي
مـلا حـان د هـر طوفـان دي یـو قـران دویـم حـدیث
کـه پـه سـترګو پسې درومـې سـعادت بـه ډېـر ډېـر مـومې
بـې بهـا دُور و مرجـان دي یـو قـران دویـم حـدیث
پژمـرده زړونـه ژونـدي کـه ژونـدي لا پـه خورسـندي کـه
حقیقـي ابـر نیسـان دي یـو قـران دویـم حـدیث
کـه د دوی پـه پیـروي ځـې تـل بـه تـه پـه سُرخ رویـي ځـې
پـه دعـوه د حـق برهـان دي یـو قـران دویـم حـدیث
چـې یـې سـتایي هـومره ښـایي دواړه حقـې چـارې وایـي
ښـه فرمـایي ناصـحان دي یـو قـران دویـم حـدیث
دواړه حـق ویـي ښیشـکه ملابسـته کـړه پسـې کلکـه
نـن ولجـه دي صبا ګـران دي یـو قـران دویـم حـدیث
د رب سـیال نشـته احـد دی پیغمبـر یـې محمـد دی
پـه دا بـاب مـې ګواهـان دي یـو قـران دویـم حـدیث

(c) ketabton.com: The Digital Library

که ګناه لري بېشماره ته به يې وبخښې غفاره
وسيلې د علي خان دي يو قران دويم حديث

۲۳ : ۵۳ ـ ۵۵

اننګي دي که سپوږمۍ ده که سورګل دی د لالادا
يا د زړونو آيينه ده يا خو لمر دی په ربښتيا دا
دا هوسۍ دی که ساحر دی که صياد دی زړونه وړي
يا دي سترګي فتنه ګرې يا خو دی نرګس شهلا دا
دا زنځير دی که ستازلفې که نافې که غوړندي دي
سنبل تر دی که عنبر دی که ښامار دی اژدها دا
دا محراب دی که ليندده ده يا خو دال يا سر د جيم دی
يا د وروکي اختر مياشت ده يا ابرو يې دلربا دا
دا الف دی که شمشاد دی يا خو نخل د مراد دی
يا دا قد يا ګلدسته ده يا خو سروه ده بالادا
دا دې خوله که سر چشمه ده د حيات که ښکلی ميم دی
يا ډبلی دی د ياقوتو يا طوطي دی شکرخا دا
دا دي ستوري په اسمان کې يا دی ګل په ګلستان کې
يا دي غاښ دي په دهان کې يا دی دُر قيمت بها دا
دا جوهر يک دانه دي که تويې واورې په لاله دي
يا دې غاښ دي يا ژاله دي يا دي عقد ثريا دا
دا دلبر دی که خورشيد دی که دی ستوری د صبا دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

یـا ده میاشت د ځوارلسمي یـا نـر حـور دی د دنیـا دا
فرشـــته ده کــه افتــاب دی ښـاپیرۍ دی کــه ګـلاب دی
کــه پــوره تمــام مهتــاب دی کــه دی شــوخ بــې پــروا دا
ربــه دا خلــد بــرین دی کـــه کعبـــه یـــا ګلســـتان دی
کــه کوڅــه د هغــه یــار ده کــه کشــور دی د کیمیــا دا
دا د چـــین نقشـــخانه ده یـــا د ترکـــو اســـتانه ده
د همـــایو اشـــیانه ده کـــه دی کـــور د محبوبـــا دا
دا دې زنــه ده کــه سـبب دی کــه کــوهی ډک لــه فریــب دی
د ښایســت د بــازار زیــب دی کــه میــوه ده د شــفا دا
دا دې خـط دی کـه هالـه ده کـه سـبزه تـر ګـل چـاپیر شـوه
شـنه فـولاد دې جـوهر داره کـه شـهپر دی دعنقـا دا
د جنـت د بـاغ قمـري دی کـه شـیرین زبـان طـوطی دی
یـا بلبـل سـپلاني دی کـه جـامي دی ډیـر شـیدا دا
زه پیـرو محمـدي یـم هـم تـابع د صـاف جـامي یـم
پــه دا دواړو پســـې مـــا ده ځکـــه کـــړې اقتـــدا دا
علـي خـان چـې پـه پښـتو کـړه د جـامي صـاحب بیتونـه
ګویـا ښـکلیو جـامې اوښـکې نـوی اغونـدې زیبـا دا
علـي خـان پـه پښـتو سـتایې سـتا د حسـن اسـبابونه
دا هنـر ډیـر مـزه دار دی چـې عسـل دی کـه حلـوا دا
۲۳:۳۸-۴۰

عشـق بـه څـو سـاتم پـه زړه کـې هـیڅ پـرې نـه پـوهیږم زه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنګه پټ کړم غر په خوړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
که هر څو مینه پېغور ده عاشقي په مثال اور ده
څوبه یې نغاړم په چرړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
دا یې کبر دی که ناز دی څه بلا شعبده باز دی
بلا که د زړه په وړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
لکه ستا د سترګو اب دی دا په نورو کې نایاب دی
نه لاموند شي په چاړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
که یې دا د هجر سوی وی دریغه هومره یې زړه سوی وی
لکه مالګه په اوړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
دا وصال د دلربا دی که دا دم د مسیحا دی
ننه باسي روح په مړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
د دعا غشی که ولم هم مردار وي چې یې پلم
یو رانه شي په کواړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
نه یې غم صبر ته توان شي نه به خلاص تري علي خان شي
حق حیران د رب په کړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
۷۲ :۲۳

دود مې له قلمه خېژي ستا د میني اور دی په کې
تن مې اتشدان شولو زړه مې سوی سکور دی په کې
میني کاندي خلک واړه ګرځي سره لاس تر غاړه
نه وي پرې د هیچا اړه یو زما پېغور دی په کې
شپه هم نه ده سپین نهار دی واړه کلی پروت قرار دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

بخت يې له ازله خوار دی وران د عاشق کور دی په کې
پرېوتم د بخت له اسه وېش دی د ساقي له لاسه
نور يې ښښې کاسه په کاسه جام زما نسکور دی په کې
ګرم دی د ښکليو بازار زيات په کې تګان د وپار
لاس يې دی ترلی د خوار ساز ولاړ سرتور دی په کې
يا خو د جنت توته ده باغ جنان بزم جان
زار شوی له هغې وطنه چرته چې ستا کور دی په کې
واړه زېړ زېلي وينم نفس شرمولي وينم
نور عاشقان پلي وينم يو علي خان سور دی په کې
۲۳: ۱۱۳

منځوال تجنيس:

چې له متجانسو کلمو څخه په يوې کې يو توری په منځ کې زيات وي منځوال تجنيس يې بولي؛ لکه:

عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی
ګاه يې اغوندي انسان ګاه يې سبوع
۲۳: ۱۰۴

په پورته بيت کې علي خان ثواب او ثوب کلمې استعمال کړې دي چې (الف) د ثوب په منځ کې زيات دی.

که ملوک غوندي اشراف نازک بدن وي
ګرځوي به دې په بحر او په بر مينه
۲۳: ۱۲۹

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پورته بیت کې د بحر او بر په کلمو کې منځوال تجنیس واقع شوی چې د (بر) په کلمه کې یوه (ح) ور زیاته شوې ده.

مفروق مرکب تجنیس:

هغه تجنیس دی چې متجانسې کلمې په لیکلو کې سره توپیر ولري؛ لکه:

غـــم و نـــه چـــاوه یـــوازې د بلبـــل زړه
قســـم قســـم خـــواري ګـــوره د بـــل بـــل زړه
۲۳: ۷۸

په پورته بیت کې متجانسې کلمې بلبل او بل بل دي چې په لیکلو کې سره توپیر لري.

مکرر تجنیس:

چې متجانسې کلمې د بیت یا سجعې په پای کې پر له پسې راشي مکرر یا مزدوج تجنیس یې بولي؛ لکه:

چـــې پـــه تیـــغ تـــا د چشـــمانو کتـــل تـــل تـــل
خـــود بـــه مـــړه څـــه لـــه بـــې ځایـــه تبـــل بـــل بـــل
ســـتا د ســـترګو د مـــخ آب صـــافي یـــې نـــه وه
کـــه مـــې ښـــکلي د جهـــان وکســـل ســـل ســـل
لـــه بـــې خونـــده ژونـــده مـــرګ را تـــه پســـند شـــه
ځکـــه خـــون مـــې کـــه خوبـــانو تـــه خپـــل پـــل پـــل

(c) ketabton.com: The Digital Library

نشـــه نـــه لـــري د يـــار د شـــونډو عشـــر
کـه جامونـه مـې د ميـو نوشـل شـل شـل
چـې يـو اوښـکې ژاړي بـل لـه ښـايي وينـي
پتنګـان ځکـه د شـمعې پـه سـول سـول سـول
باغ لـه ځي يا بـه خپـل ځان پـه ازغـو غـوځ کـه
يـا بـه راوړي علـي خـان پـه منګـل ګـل ګـل
۲۳: ۱۱۹

په پورته غزل کې د مکرر تجنيس کلمې دا دي (کتل تل تل، تبل بل بل، کسل سل سل، خپل پل پل، نوشل شل شل، سول سول سول او منګل ګل ګل)
علي خان يو بل غزل لري چې هغه هم د مکرر تجنيس يو ډول دی، په لاندې توګه يې وړاندې کوو :

کـــه يـــم ډيـــر د حوادثـــو پـــه کشـــال شـــل
خـو ورځـم کـه مـې رهبـر شـه بـا کمـال مـل
تـــا چـــې خـــوان د دلبـــری د کـــرم عـــام کـــړ
درتـه جـوړ شـه د عاشـق غريـب د سـوال ول
معشـــوقه چـــې د جبـــين غوټـــه خـــوره کـــه
د عاشـق د خـاطر غوټـه شـي فـی الحـال حـل
د وفـــا جفـــا ســـودا پـــه خپـــل اختيـــار کـــه
د خوبـــانو پـــه دربـــار کـــې دی دلال لـــل

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوښـــکې تېـــل صـــبر پنبـــه لـــرم اور مينـــه
بــارې خــدای مــې چــراغ نــه کــه د اقبــال بــل
د هنـــر د چابـــک ســـوار لاڨـــه کـــه مـــا تـــه
چــې آســمان نيلــی را واخلــې د خپــل چــال چــل
خــو چــې ولېــد شــي د مينــې پــه ورشــو کــې
رقيبـــان کـــه علـــي خـــان لکـــه شـــغال غـــل
۲۳: ۱۱۸- ۱۱۹

په دې غزل کې د مکرر تجنيس کلمې چې قافيه هم پرې تړل شوې دادي (کشال شل، کمال مل، سوال ول، فی الحال حل، دلال لل، اقبال بل، چال چل او شغال غل).

همداراز يو بل ډول مکرر تجنيس هم د علي خان په ديوان کې تر سترګو کېږي چې په لاندې غزل کې يې ليدلی شو:

لا بـــه کلـــه شـــي د يـــار جـــور و ســـتم تـــام
چــې بــه مــا تــه شــي پــه لطــف او پــه کــرم رام
زاهــــدان دې افتخــــار کــــه پــــه پــــټ هوهــــو
د عاشــــقو وظيفــــه ده د صــــنم نــــام
عاشـــقان وصـــل د يـــار غـــواړي لـــه ربـــه
روغ تــرې غــواړي د زړوکــي د شــکم کــام
مــا چــې خپــل قــوت د يــار پــه غــم کــې وليــد
رســتم پرېــږده لا بــه نشــي لــه مــا ســم ســام

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې بندي به تري ځان خلاص کړي په آسانه
هسې مه ګڼه د يار دزلفو خم خام
ملک نه لري سودا د تورو زلفو
خو هم پرېوتو په ښو کې د آدم دام
دا اکثر چې ځان اخص ګڼي له خاصو
که دي وپېژانده زيات به وي اعم عام
خاص به هله شي په ميان د خاصه ګانو
که ته لري کړې له ميانه د عالم لام
محبت د حقيقت له جامه غواړي
علي خان له خدايه نه غواړي دجم جام
۲۳: ۱۲۵

په پورته غزل کې چې مکرر ناقص تجنيس يې ګڼلی شو. د تجنيس کلمې (ستم تام، کرم رام، صنم نام، شکم کام، سم سام، خم خام، آدم دام، اعم عام، عالم لام او جم جام) دي دلته ګورو چې له پورتنۍ بېلګې سره توپير لري. په پورتنۍ بېلګې کې مکررې کلمې د قافيې له اصلي کلمې سره داسې توپير لري چې د اصلي کلمې الف يې په زور اړولی خو په دې بېلګې کې په سرچپه ډول زور يې په الف اړولی دی.

مضارع تجنيس:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مضارع تجنيس د مطرف تجنيس يو ډول دی او بل ډول يې لاحق تجنيس نوميږي.

مضارع تجنيس هغه دی چې د متجانسو کلمو بېل غږونه په مخرجونو کې سره نژدې وي؛ لکه:

دريغـه ګـام خـو يـې زمـا پـه کـام وی اېښـی
لکــه عمــر پــه رفــتن کــوي يــون هســـي
۲۳: ۹۲

په پورته بيت کې د (ګام) او د (کام) د کلمو د سر توري (ګ او ک) په مخرجونو کې سره نژدې دي. ځکه ورته مضارع تجنيس وايي.

خطي تجنيس:

چې متجانسې کلمې يوازې د ليکلو په لحاظ سره يو شان وي او د لوستلو او ټکيو په لحاظ سره توپير ولري؛ لکه:

تـن باريــک عقــل تاريــک زړګـی پـه خړيکـو
هـر انـدوه را بانـدې سـخت يـو پـه ځلـور دی
۲۳: ۱۵۹

په دې بيت کې د باريک او تاريک په کلمو کې خطي تجنيس راغلی دی.

www.alitharif.com 0774002116

(c) ketabton.com: The Digital Library

لفظي تجنيس:

چې متجانسين د لوستلو په لحاظ يو او په ليکلو کې سره بېل وي دغه تجنيس د خطي تجنيس په وړاندې واقع دی، د علي خان په ديوان کې دغه راز تجنيس په لاندې بېلګه کې په نښه کوو:

زه کـه پوهېـدای چـې دې پـه مـا نـه شـته وتنـه
نــه بــه وم پــه تــا پســې وتلــی لــه وطنــه
۲۳: ۱۳۲

په پورته بيت کې وتنه (پروا) او وطنه (هېواده) دوې متجانسې کلمې دي چې په ليکلو کې سره توپير لري خو په پښتو لوستلو او تلفظ کې يو راز دي البته په عربي ژبه کې يې لوستل هم توپير لري خو مونږ دلته د پښتو ژبې د تلفظ له مخې دا لفظي تجنيس بولو.

اشتقاق يا اقضاب:

په کلام کې د دوو يا زياتو داسې کلمو راوړل چې توري يې يو بل ته ورته وي، کېدای شي دغه کلمې له يوې ريشې څخه مشتق شوې وي او يا ريشې يې سره جلا وي.

که ريشې يې سره جلا وي دې ته شبه اشتقاق هم وايي، لاندې بېلګه د اشتقاق:

غلبـه هسـې ده پـر غـم پـه علـي خـان شـه
چـې فـارغ يـې کـړو لـه عـيش او لـه فراغـه
۲۳: ۱۰۵

د فارغ او فراغ کلمو تر منځ اشتقاق موجود دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید ووایم چې د علي خان په دیوان کې د شبه اشتقاق بېلګې هم شته چې یوه بېلګه یې دلته راوړم:

د خسته خاطر شګاف به مې پیوند شي
که یو خو خبرې وکړې واشګافي
۲۳: ۱۰۵

په پورته بیت کې شګاف د چاود په معنا او واشګافي د آزادې په معنا ده چې ریشه یې سره یوه نه ده.

تصدیر:

تصدیر هغه صنعت دی چې د دویمې مسرې د پای کلمې یا ویبونه او توري د لومړۍ مسرې په سر کې راوړل شوي وي او یا د یوه بیت کلمه یا کلمې د وروستي بیت په سر کې راشي دې صنعت ته ردالعجز علی الصدر هم وایي.

لومړۍ بېلګه:

چې د بیت په پیل او پای کې د الف توری راغلی دی:

ابتدا کوم په اسم د مولا
چې په حکم کې یې دي ارض و سما
ای هغه جنس هنر و د ثنا
خاص دي تا له څه قدرت دی د بل چا
انس و جن دي که دا نور عرب عجم دي
کاف و نون څخه یې دواړه کړل پیدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

اشـرف تـور کالبـد د جسـم انسـاني شـه
تــــا وربا خښـــــه خلعـــــت د کرمنـــــا

انبيــا پــه کــې نورونــه د حــق راغلــل
بيــا پــه دوی کــې دي رســل کــړه ســر بــالا

اولــوالعزم پــه کــې ديــارلس پــه نومونــو
بيــا دي ښــه خــاص کــړو حضــرت پــه تحيــا

امتيـــان د محمـــد طـــه لقـــب يـــو
پـــه قيامـــت بـــه يـــو پـــه نـــورو شـــهدا

امامـــان دي خلـــور واړه مـــا منلـــي
خـــو اعظـــم پکـــې اعظـــم دی هويـــدا

اشـــنايان کـــه نـــا اشـــنا مســـلمانان دي
رب عطـــا کـــا ورلـــه جنـــت المـــاوا

امانـت مـې ايمـان دی خدايـه رحيمـه
مســـتقيم لـــرې چـــې لېـــږدم لـــه دنيـــا

آمـــين ولولـــه زمـــا لوســـتونکيه وروره
شـــفقت دې وي پـــه مـــا او پـــه شـــما

اهـــل علمـــو تـــه ســـلام د علـــي خـــان دی
خصوصـــاً بيـــا مـــن ينبـــع الهـــدا

۵: ۸۸- ۸۹

په پورته غزل کې وينو چې د بيتونو پيل او پای په (الف) شوی دی چې دې ته د تصدير صنعت وايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوانـــات دي دا ابيـــات معنـــون حكـــم
ښـــه بـــد ګـــوره د محمـــول او د موضـــوع
عمـــده حكـــم د روا نـــاروا كـــوت شـــي
پـــري راځـــي معاينـــه نقـــض منـــوع
عـام لـه نظمـه كـه يـې څـوک كانـدي پـه نثر
ويـــل مـــه بويـــه هرګـــز غيـــر مشـــروع
عقـــل نقـــل طبعـــه دري واړه مـــې ملـــه دي
اعتـــراض شـــه پـــري مـــدفوع بلكـــې مرفـــوع
عـذاب نـه دی نـه ثـواب شـعر خـو ثـوب دی
ګـاه يـې اغونـدي انسـان ګـاه يـې سـبوع
عـــادلان حكـــم هالـــه كانـــدي د بـــدو
چـــې سـند يـــې هـــم اصـــول وي هـــم فـــروع
عاريـــت د معنـــا مـــتن ځكـــه نـــه كـــړم
چـــې غالـــب نـــه دی پـــه مـــا د فكـــر جـــوع
عـار خـو نـه دی اتفـاق كـه چرتـه پيښ شـي
مـه كـړه خـدای چـې پـه جسـته وي د رجـوع
عشـق پخـوا و اوس چتـي شـو چـې هجـران شـو
ګـران اسـان ليـد شـي پـه وخـت كـې د شـروع
علـي خـان كـه خـم ابرويـو پـه مـلا خـم كـړو
مناســب دي لـــه محــراب ســره ركـــوع
۲۲: ۱۰۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې بیت کې د بیتونو پیل او پای د (ع) په توري شوی او په دې توګه یې د تصدیر صنعت رامنځته کړی دی.

دریېمه بېلګه: چې د بیت په پیل او پای کې د (غ) توری راوړل شوی دی:

غنچــــه لبــــه چـــې را ووتـــــو لــــه بـــاغ
بېلتانـــــه دې د لالــــه ســـینه کــــړه داغ
غــوره کـړی مـې پتنـګ غونـدې پـرې سـوی دی
روغ بـه څـه ځـم سـتا د مینـې لـه چـراغ
غوڅــوي مــې یــار چــې ننګــه د رقیــب کــا
بـد نصـیب مـې بـاز پـره کانـدي لـه زاغ
غریبـــي مـــې و دلبـــرو تـــه پېغـــور شـــوه
را تــه نــه ګــوري لــه کبــره لــه دمــاغ
زه غمــزې د یــار مــین د یــار پــه مــخ کــړم
کلـه سـود د عشـق حملـه وړي بـې سـوراغ
غلیمـــې د زمـــاني رقیـــب پـــه ځـــان کـــړم
لـه اوزبکـه ظلـم زیـات کـړي کلـه مـاغ
غـم د ځـان کـوه زاهـده مـا بـه څـه کـړي
اول خپلـــه رېـــره تـــوره کـــړه صـــباغ
غـاړه خلاصـه کـړه ناصـحه بیـا مـې پرېـږده
پـه اسـتازي نـور څـه نشـته بـې ابـلاغ

(c) ketabton.com: The Digital Library

غلبـه هسـې ډېـر غـم پـه علـي خـان شـه
چـې فـارغ يـې کـړو لـه عـيش او لـه فـراغ
۲۳: ۱۰۵

د يادوني وړ ده چې د دريیمې بېلګې د بيتونو پای چې اصلاً په ديوان کې د (غ) پر توري يوه فتحه (زور) کښل شوی دی خو اوس د (هـ) په زياتولو سره ليکل کېږي او بايد همداسې وليکل شي په دې توګه:

غنچـه لبـه چـې را ووتـو لـه باغـه
بېلتانـه مـې د لالـه سـينه کـړه داغـه
غـوره کـړی مـې پتنګ غونـدې پـرې سـوی دی
روغ بـه څـه څـم سـتا د مينـې لـه چراغـه
... ترپايه

دا غزل تر پايه په پورته ډول کښل کېږي په دې ډول مونږ ويلی شو چې نوموړی غزل د تصدير يو بل ډول دی هغه داسې چې د لومړۍ مسرې د پيل توری د دويمې مسرې د پای تر توري يو دمخه راځي.

ځلورمه بېلګه:

چې په سر او پای کې يې د (ق) توری راغلی دی:

قضـا بنـد کړمـه پـه لومـه د فـراق
راغلـه دا بـلا لـه کومـه د فـراق
قنـد د وصـل بـه يـې زر کلـه شـرين کـه
حلـق مـې تـريخ شـه لـه زقومـه د فـراق

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضـــيې را بانـــدې دِ پـــرې دې راغلـــې
ولـــې ســـياله ده معدومـــه د فـــراق
قيامـــت حشـــر ځنکنـــدن عـــذاب د قبـــر
کنايـــات دي لـــه مفهومـــه د فـــراق
قصد د مينې څه چې نوم به يې وانه خيست
کــه خبـــر وی څـــوک لـــه نومـــه د فـــراق
قاصـــدان هـــم د يـــار هېچـــرې رانغلـــه
چـــې ســـر پورتـــه کـــړي ســـرګومه د فـــراق
قـــام قبيـــل پوښـــتم کـــه طـــب يـــا نجـــوم ګـــورم
نـــه شـــته هـــېڅ چـــاره معلومـــه د فـــراق
قلـــم و چـــاود کاغـــذ مـــخ پـــه ســـياهي تـــورکړ
چـــې نامـــه شـــوه پـــرې مرقومـــه د فـــراق
قيـنج و نـاز دي علـي خـان لـه برمـه پـرې پـست
عـــرض خـــو واوره لـــه مظلومـــه د فـــراق
۲۳: ۱۰۶

يادونه: د علي خان په ديوان کې د کلمو تصدير نشته.

بې ټکيو (نامنقوط) صنعت:

دا هغه صنعت دی چې شاعر په خپل کلام کې داسې توري راوړي چې هېڅ ټکي ونه لري؛ لکه:

دا مـــے دم کـــه مـــے همـــدم کـــه د لارام لاړ
هـــم مـــے روح و لاړ لـــه مـــاهم مـــے آرام لاړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا امــــرد مــــرورلاړ لــــه ماكـــه درو
كـــه دا حـــورو د محمـــود دارالســــلام لاړ

حمـــــدالله لـــــولم درود ورســــــره لاهـــم
د ســــودا درود مـــے هــم لكـــه اعــدام لاړ

لاد لاســــه لـــه مــــا دو لكـــه آهـــو كـــه
دلاســـه كـــه دلال كـــه كـــاواک دا دام لاړ

عـــــالم ورک كـــړ د دلــــدار ول ول كـــاكلو
دا ګـــوار ګـــوار مهـــم لـــه د اســـلام لاړ

لـــــه هــــواده كلـــــه رد د ســـــلام مــــومم
كـــه مـــے ســـل واره دلــدار لــره ســلام لاړ

ســــره اوره كـــــه د ســــحر مطـــر د درو
كـــه لـــه لعلـــو د ے لـــه مهـــره ډک كــلام لاړ

هســـے طمـــع د مــــراد وركـــه ده لـــه دهـــر
لكـــه داد مهـــر لـــه هـــر اولـــو الارحـــام لاړ

معمـــــا مـــــے ده اووه ســـــوه داســـــم
لاهــــم كـــم دى كـــه دوه واره ورلــــه لام لاړ

۲۳: ۸۳

پورته غزل په خپل وخت كې يو غير منقوط غزل و، اوس هم اكثراً غير منقوط دى خو ځينې كلمې يې چې د (ى) تورى په كې راغلى، د پښتو ژبې د اوسني معيار مطابق ټكي لري لكه د (مې) ضمير چې په دې غزل كې شپږ ځايه راغلى دى او ټكي نه لري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

همداراز د (دې) ضمير چې د متکلم مخاطب ضمير لپاره دی (ی) يې ټکي نه لري يا د (هسې) کلمه چې (ی) يې بې ټکيو ليکلې ده او همداراز د (هېواد) له کلمې څخه يې د (ې) توری حذف کړی او (هواد) يې کښلی دی.

اقتباس:

اقتباس په لغت کې له آره د رڼا د وړانګو اخيستل دي او د بديع فن په اصطلاح کې هغه صنعت دی چې شاعر يا ليکوال په خپل نظم يا نثر کې د قران کريم کوم ايت يا د پيغمبر صلی الله عليه و سلم کوم حديث او يا کومه مقوله په بشپړه توګه يا يوه برخه يې را واخلي؛ لکه د علي خان لاندې بيتونه:

اشـرف تـور کالبـد د جسـم انسـاني شـو
تـــا ور وباخښـــه خلعـــت د کرمنـــا
اهــل علمــو تــه سـلام د علــي خــان دی
خصوصــاً بيــا مـــن يتبـــع الهـــدا
۲۲: ۳۵

***

وابتغــوا اليــه الوســيله تــه دريــاد کــړه
پاخــه علــي خانــه ورتــه ګــوره وســيلې
۲۳: ۱۵۲

په لومړۍ بېلګې کې د لومړي بيت دويمې مسرې کې (کرمنا) راغلی چې د اقتباس صنعت دی اشاره يې د (بني اسراءيل) سورې (۷۰) ايت (و لقد کرمنا بنی ادم و حملناهم فی البر و البحر و رزقناهم

(c) ketabton.com: The Digital Library

من الطيبات و فضلناهم على كثير ممن خلقنا تفضيلا﴾ ته ده او د دويم بيت دويمي مسرې کې د ﴿من يتبع الهدا﴾ په برخه کې اقتباس دی چې د ﴿طه﴾ سورې ۴۷ ايت کې دغه مسئله ذکر شوې.

﴿فارسل معنا بنى اسراءيل و لا تعذبهم قد جئنک بايه من ربک و السلام على من اتبع الهدى﴾

د دويمې بېلګې لومړۍ مسره کې د ﴿المائده﴾ سورې ۳۵ آيت شريف ته اشاره ده:

﴿ياايهاالذين امنوا اتقوا الله وابتغوا اليه الوسيلة و جاهدوا فى سبيله لعلکم تفلحون﴾

پورته درېوارو بېتونو کې ايتونه اقتباس شوي دي.

ذوالقافيتين:

چې په يوه شعر کې دوې قافيې څنګ تر څنګ راشي ذوالقافيتين يې بولي؛ لکه:

دا ټکي به يار تر کومه په ما که زه به يې ورم ربو
خوږين ځګر به څو په صبر باران اوښکو ته پاسلم ليو
اننګي که يې ښکاره که زما اوښکې به که وچې
دا په دا چې مدام تبنتي د ګوپان په موسم سم سپو
څه يم زه څه مې قابو دی چې ډاډه شم و هجران ته
په جنګ ځای د بېلتانه کې په ځای نه وي درستم غريو
خو چې مل ورسره نه وکيخسرو ښايسته مخې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــه مړانــه ګاتــه نــه شــه د پشــن د جنــګ مهــم کېــو
ســليمان د تخــت د حســن کــه مــدد شــي علــي خــان تــه
بيا به نه مومي که خدای کا په دې ځای کې نيم قدم د بېو
۲۳: ۱۳۸

په پورته غزل کې يوه قافيه د (ورم، پاسلم، سم، رستم، مهم او قدم) په کلمو تړل شوې او وروستي بله قافيه د (رېو، لېو، سېو، غرېو، کېو او دېو) په کلمو تړل شوې ده.

مصرح تضمين:

د تضمين هغه ډول دی چې تضمين شوې توټې ته ښکاره نغوته په کې شوې وي؛ لکه:

چــې مــې زړه د عاشــقۍ پــه طريقــت لاړ
هغـــــه دم ځينــــــې آرام او فراغــــــت لاړ
دا هغــه قســم غــزل دی چــې صــاحب وي
لــــه خــــاطره مــــې آرام او جميعــــت لاړ
۲۳: ۷۵

پورته درې لومړۍ مسرې د علي خان دي او څلورمه يې د صاحبزاده محمدي ده چې علي خان پرې تضمين کړې دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

معما:

یو نوم یا نېټه او یا مطلب د نثر یا نظم په تڼوته کې په رمز او ایما سره د قلب، تشبیه، تصحیف، تحلیل، د جمل حساب، تبدیل، ترکیب، اشتقاق، اسقاط او تالیف په صورت راوړلو ته معما یا تعمیه وایي؛ لکه:

۱ـ معمـــا مـــې ده اووه ســــوه د اســـم
لاهـــم کـــم دی کـــه دوه واره ورلـــه لام لاړ
۸۵ :۲۳

په پورته بیت کې اووه سوه ذکر شوي، دوه لامه ۳۰+۳۰ او کم عدد یو دی نو:

۷۰۰+ ۳۰+ ۳۰+ ۱ = ۷۶۱

چې ۷۶۱ د علي خان نوم جوړوي هغه په لاندې ډول:

ع= ۷۰
ل= ۳۰
ي= ۱۰ +
خ= ۶۰۰
ا= ۱
ن= ۵۰

۷۶۱ علي خان

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ سـن د هجـر غـر و سـر د کـاڼي تـرې کمتـر و
ورځ وه ديارلسـمه د ذوالحجـې پـه تحريـر کـې
۲۳: ۸۷

پورته معما دوه ډوله تحليل لري:

الف:

پورته بيت کې (غر) د ابجد په حساب (۱۲۰۰) کېږي.
(غ= ۱۰۰۰ ، ر= ۲۰۰) او د کاڼي له سر نه مطلب د (کاڼي) کلمې لومړی توری (ک) دی نو که دغه (ک) چې د ابجد په حساب (۲۰) دی ترې کم شي (۱۱۸۰) جوړوي چې د نوموړي غزل نېټه څرګندوي.

ب:

که دغه د (ک) توری پرې ورزيات شي نو (۱۲۲۰) جوړوي، ځکه چې (غر = ۱۲۰۰+ (ک) ۲۰ = ۱۲۲۰) کېږي.

www.melitharik.com 0777 400 110

(c) ketabton.com: The Digital Library

افراد:

افراد په لغت کې بېلولو او يوازې کولو ته وايي او د بديع په اصطلاح کې چې ناظم د قافيې په کلمې (ويي) يا کلمو (وييونو) کې د الفبې د څو داسې مفردو تورو نومونه راوړي چې د هغو له يو ځای کولو څخه هغه کلمه يا کلمې جوړې شي چې د ناظم مراد وي، په کوم نظم کې چې د افراد صنعت راغلی وي مفرد القوافي يې بولي؛ لکه:

بنـکلي تـل پـرې غـين لـه ميمـه مرکـب بنـکوي
چــې صــحفه د چــا د زړه کــه مســطر مينــه
۲۳: ۱۳۰

په پورته بيت کې (غين له ميمه) مرکب څخه (غم) مراد دی.

يا:

انـس و جـن دي کـه دا نـور عـرب عجـم دي
کــاف و نــون څخــه يــې دواړه کــړل پيــدا
۲۳: ۳۳

په دې بيت کې (کاف و نون) افراد او د (کن) له عربي لفظ څخه مراد دی.

www.ketlitarik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنوي صنايع

هغه صنايع دي چې د کلام او وينا حسن او ښکلا په الفاظو پورې نه بلکې په معنا پورې اړه ولري، دا صنايع هم د لفظي صنايعو په شان د نظم لپاره مهم دي چې د علي خان په ديوان کې يې مختلفې بېلګې شته دي.

د معنوي صنايعو لاندې ډولونه د علي خان له ديوان څخه را اخلو:

طباق يا تضاد:

په يوه بيت يا شعر کې دوه سره ضد لفظونه راوړل طباق يا تضاد بلل کېږي:

چې خوري زلفې را يادې کړم د ترکو
جمع زړه هغه ساعت شي خور له ما
۲۳: ۳۶

هسې چارې د نادان له لاسه وشي
چې هوښيار به په فکرت په تصوير ګډه که
۲۳: ۱۱۴

ښه يم که بد يم خداى ته معلوم يم
غليم ته کاڼى و دوست ته موم يم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خــوارہ تــه خــوړ يــم کــاړه تــه کــوږ يــم
سـمو تــه ســم يــم تــريخ تــه زقــوم يــم
۲۳: ۱۲۵

حبيـب پنـد د رقيـب واخيسـت عجـب کـار دی
ملايکـي څـه رنـګ خـوی د خنـاس واخيسـت
۲۳: ۴۷

په پورته لومړي بيت کې (خور، جمع)؛ په دويم بيت کې (نادان، هوښيار)؛ په درېيم بيت کې (ښه، بد؛ غليم، دوست؛ کانړی، موم) په څلورم بيت کې (خوږ، تريخ؛ کوږ، سم؛ کاږه، سمو) او په پينځم بيت کې (حبيب، رقيب؛ ملايکه، خناس) متضادې کلمې دي.

طباق (تضاد) په درې ډوله دی:
۱. اسمي طباق
۲. فعلي طباق
۳. ايجابي او سلبي طباق

۱. اسمي طباق: چې د دوو نومونو يا ستاينومونو تر منځ تقابل يا بېوالی موجود وي؛ لکه د علي خان له ديوان څخه دا لاندې بېلګې:
د وصـال عـيش و عشـرت بـه درنـه هېـر شـي
کـه خبـر شـوې د هجـران لـه سـخت عذابـه
۲۳: ۴۱

وصــال خــوږ دی پــه لــذت يــې نــه مړېــږم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو هجران دی په کې تریخ تر زهر نابه
۲۳: ۴۱

ځکه اوس په ما پوره نیمګړې د چا نه ده
پاتې مې کارونه کړه نیمګړي بېلتانه
۲۳: ۱۴۹

نور کافر هم په مؤمن دا هسې نه کا
لکه ما دي نا کړدې ورې د خط
۲۳: ۱۰۱
پس زما د ډېرو اوښکو له بارانه
راغلې ستا د مخ په نمر لرې د خط
۲۳: ۱۰۱

په پورته بیتونو کې په ترتیب سره (وصال او هجران، خوږ او تریخ، پوره او نیمګړې، کافر او مؤمن او باران او نمر) اسمي طباق او یو د بل ضد کلمې دي.

همدا راز په دې بیت کې هم اسمي طباق شته:

دا هم درته نه وایم چې دا که یا هغه که
هومره کړه چې لږ و ډېر مې غوږ په سوال لره
۲۳: ۶۷

په دې بیت کې د (لږ او ډېر) کلمو تر منځ اسمي طباق دی.

۲. **فعلي طباق:** هغه طباق دی چې د فعلونو ترمنځ تضاد موجود وي؛ لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناست ولاړ سمېدی نه شم پاڅم کښېنم
بې آرامه صبح و شام يم له اندوهه
۲۳: ۱۴۷

په پورته بيت کې پاڅم، کښېنم) دوه متضاد فعلونه دي چې يو د بل په مقابل کې راغلي دي.

۳. **ايجابي او سلبي طباق**: که دوه فعلونه له يوې مادې څخه د مثبت او منفي يا امر و نهې په صورت راوړل شي، ايجابي او سلبي طباق يې بولي؛ لکه:

مه دروه چې درومې روح مې درومي له بشره
راشه چې مې راشي تللی عقل بيا تر سره
ودرېږه چې ودرېږي باران زما د اوښکو
مه ځه چې مې نه ځي رود د اوښکو له بصره
کښېنوي چې کښېني موج د غم زما په څنګ کې
پاڅوي چې پاڅي رانه ماته سل محشره
نه وينم چې نه وينم په سترګو د يار سترګې
وينم چې يې وينم دا وينا ده مقرره
ما وهي چې نور وهي بلا سترګې و يار ته
کېږي مې چې وبه کاندي ماته قهر وېره
مه کوه چې نه کوي ناپسندې په ما هجر
وکړه چې مې وکړي مهر غور ناز پروره

(c) ketabton.com: The Digital Library

مه یې پرېږده چې نه پرېږدي هغه ما ستا و درته
ویې شره چې ما شړي رقیب له دغه دره
مه وی چې دی نه وی له هجرانه خبر شوی
بیا که وی خو وی دې چې ته وی زما دلبره
واخله چې مې واخلي غم له زړه حجاب له مخه
روی دې پري روی دی د خوبانو سر دفتره
نه ګوري که وګوري رتلي علي خان ته
زړه به یې پرې نرم شي که سخت وي تر حجره
۲۳: ۶۸- ۶۹

مقابله:

دا هم د طباق یو ډول دی چې په کې تقابل یاتضاد د دوو جملو یا دوو نیم بیتیو د الفاظو د معناوو ترمنځ راځي؛ لکه:

چې پرون یې لکه دوست هسې نمانځلم
نن مې مرګ ته د دښمن په تنها راغله
۲۳: ۱۴۳

په پورته بیت کې دویمه نیم بیتي د لومړۍ په مقابل کې راغلې ده.

حسن تعلیل:

د یو شي یا یوې طبیعي پېښې لپاره د یوه لطافت له مخې داسې یو دلیل یا علت بیانول چې اصلاً یې علت نه وي؛ لکه لاندې بیتونه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱.

ځکه سترګې زما سرې شوې هم نمجنې
ستا له شونډو يې دغه انعکاس واخيست
۲۳: ۴۶

۲.

ستا د مخ سرخي زما زردي چې روز افزون ده
سرې شونډې دې تل خوري زما خوار د ځګر وينه
۲۳: ۱۳۲

۳.

مخ يې اور زلفې يې ځکه پرې تاو تاو شوې
چې وېښته و اور ته نيسې خو تاوېږي
۲۳: ۱۶۶

۴.

چا مې ځکه لاس د ډاډ په سر رانه بنکه
چې د روغو خلقو سوزي په تبجن لاس
۲۳: ۹۴

۵.

له قامت سره يې دم واهه کجوري
ځکه يې ډکه شوه سرو په خنډ و خار ملا
ددې ملا د ګستاخيو له تعذيره
په اره شوې د شمشادو صد هزار ملا
توره ورته شوه د يار د تورو زلفو
ځکه ماته ماته کېږي ځې د مار ملا

(c) ketabton.com: The Digital Library

هومره حسن يې په تن باندې انبار دی
چې باريکه شوه د يار په دغه بار ملا
۲۳: ۳۷- ۳۸

سياقة الاعداد:

که په يوه نظم کې د اعدادو مرتب يا نامرتب ذکر راشي سياقة الاعداد يې بولي؛ لکه:

ستا د جهل رنځ به روغ کا تاريکي به دې فروغ کا
دواړه شمعې د عرفان دي يو قرآن دويم حديث

***

يو قاصد دويم ناصح استوم يار ته
بد نصيب پرې يو غماز کړو يو چغل پېښ
۲۳: ۹۰

تنسيق الصفات:

هغه صنعت دی چې د يوه شي څو صفتونه پر له پسې راوړل شي؛ لکه:

۱- دلربا دله دلبره دلنوازه
دلپذيره دلارامه دلپسنده
نيک نسبه خوش لقبه سيم غبغبه
بوالعجبه شکرلبه شکر خنده

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـــري رويـــه ســـنبل مويـــه عنبـــر بويـــه
ملـــک خويـــه ډېـــره لويـــه هنـــر منـــده
مـــه پيکـــره منـــوره پـــاى تـــر ســـره
نـــاز پـــروره تـــر ګـــل غـــوره هوشـــمنده
ســـرفرازه پـــه نـــادر حســـن ممتـــازه
لکـــه بـــاز پـــه ناغـــه دارو ســـترګو برنـــده
مـــوى ميانـــه پـــه تحقيـــق ســـرو روانـــه
خـــوش زبانـــه تنـــګ دهانـــه ســـربلنده
ګلرخســـاره خـــوش رفتـــاره وفـــاداره
د کمـــال لـــه هـــره کـــاره بهرمنـــده
د پرهيـــز د مېړنـــو د ســـترګو برېښـــه
پـــه حلقـــو کـــې د کـــاکلو شـــېر افګنـــده
اى صـــنمه پـــه قـــد ســـمه غنچـــه فمـــه
عيســـى دمـــه زه لـــه غمـــه شـــوم بـــې خونـــده

... ترياېه

۲۳: ۶۰

۲- اى فتاحـــه هـــم غنـــي برالتوابـــه
هـــم قدوســـه هـــم بـــاري رب الاربابـــه
هـم سـلام يـې هـم بخښـونکى يـې وهابـه
کـــه مـــې وســـاتې لـــه شـــره د هـــر بابـــه
د ســـرور پـــه روى مـــې خـــلاص کـــړې لـــه عذابـــه

www.mollataik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

یـــــا الـــــه العلمـــــین مهربانـــــه
هــم هــادي بــاقي ســتاره هــم رحمانــه
هــم حنــان منــان دیــان ربــه برهانــه
کــه مــې وســاتې لــه نفســه لــه شــیطانه
د ســرور پــه روی مــې خــلاص کــړې لــه غذابــه
جګـــې جګـــې یـــا قـــادره ذوالجلالـــه
هـــم مؤمنـــه مهـــیمنَ بـــر کمالـــه
ای ملـــــکَ لـــــم یـــــزل و لایزالـــــه
کــه مــې وســاتې بــاري د غــم لــه جالــه
د ســرور پــه روی مــې خــلاص کــړې لــه غذابــه

... ترپایه
۲۳: ۱۷۱

پورته شعر تر پایه د الله تعالی جل جلا له صفات بیانوي یعني د تنسیق الصفات صنعت په کې کارول شوی دی. مونږ یې یوازې په لومړي بند اکتفا کوو.

دغه شعر د مخمس یو ډول دی چې لومړي بند کې پینځه واړه مسرې په خپلو کې همقافیه دي او په نورو بندونو کې څلور یې په خپلو کې همقافیه او پینځمه مسره یې کټ مټ له لومړي بند څخه اخیستل شوې او بند پرې تکمیل شوی دی خو له نورو بندونو سره همقافیه نه ده چې دا د مخمس یو ډول ګڼلی شو.

همداراز له ترجیع بند سره هم یو څه ورته والی لري توپیر یې په دې کې دی چې په ترجیع بند کې د بیت په ذریعې بند تړل کېږي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هماغه بیت د هر بند په پای کې تکراري راځي خو په دې ډول مخمس کې بند په یوې مسرې تړل شوی او هماغه مسره د هر بند په پای کې تکرار راغلې ده.

مراعات النظیر:

که په یوې وینا کې څو متناسبې کلمې راوړل شي مراعات النظیر یې بولي دغه صنعت ته تناسب او تلفیق هم وایي.

لغت نامه دهخدا کې مراعات النظیر داسې تعریف شوی دی: ((در بدیع، مراعات النظیر یا مراعات نظیر یا صنعت تناسب آن است که شاعر یا نویسنده در شعر یا نثر خود کلماتی را به کار گیرد که باهم نسبتی و مناسبتی داشته باشند.))

۱۵: ۲۰۵۹۳

د علي خان په دیوان کې د مراعات النظیر صنعت ډېر راوړل شوی دی چې مونږ یې دلته یو څو بېلګې را اخلو:

بــــده جـــدایي ده ســـره لنبـــه د تنـــاره ده
زه یـــې اورلړونـــی کـــړم ګونـــه مـــې د سکاره ده
۲۳: ۶۰

مـــا وې زه بـــه پـــرې ښـــکم د غـــم لـــه بابـــه
زړه ســـکاره د مشـــوانۍ شـــه قلـــم وچـــاود
۲۳: ۶۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر دي میخانې لره ورځي د شوندو جام له
وایه ته خاصه ساقي د چا مغان د چا یې
۲۳: ۱۵۳

د ښایست مارغه یې د خط په پرو والوت
د عاشق په زړه یو نرمه هوا راغله
۲۳: ۱۴۳

بیا به لو د زړونو وکړي درېو هېږم
چې دې اینبی په اوږو د زلفو لور دی
۲۳: ۱۶۰

شمعه هسې ستا د مخ له تاوه سوزي
چې بل کړی یې د سر دپاسه اور دی
۲۳: ۱۶۰

اور د اننګو دې ځوک پاخه کړه ځوک یې وسوه
ای په مخ آتشه سود د چا نقصان د چا یې
۲۳: ۱۵۳

په لومړي بیت کې (سره لنبه، تناره، اورلړونی او سکاره) په دویم بیت کې (ښکم، مشوانی، قلم) دریيم بیت کې (میخانې، جام، ساقي) څلورم بیت کې (مارغه، پرو، والوت، هوا) پینځم بیت کې (لو، لور)، شپږم بیت کې (شمعه، تاوه، سوزي، بل، اور) او په اووم بیت کې (اور، پاخه، وسوه او آتشه) سره متناسبې کلمې دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تدبیج:

په یوه بیت یا نیم بیتي کې د مختلفو رنګونو داسې بیان ته وایي چې د کلام حسن او ښکلا پرې زیاته شي؛ لکه:

چې سرې شونډې سبز خط یې را په زړه شي
سـر تـر پایـه سـره لنبـه شـم شـنه ډډوزه
۲۳: ۷۳

په دې بیت کې (سرې، سبز، سره، شنه) رنګونه دي چې د تدبیج صنعت یې رامنځته کړی دی.

د نرګسـو سـترګې زېـړې لـه خـوارۍ شـوې
غمـزده سوسـن تـک شـین کـه پـه وهـل زړه
۲۳: ۷۸

په پورته بیت کې (زېړې، تک شین) رنګونه دي.

حسن طلب:

د ادبي تعبیر په ښکلا او ظرافت سره د یو شي غوښتنه ده چې د سوال او ګدایۍ هیله او سپکاوي په کې نه وي او له چا څخه چې غوښتنه شوې وي د هغه د خوښۍ سبب وګرځي، دغه صنعت ته براعة الطلب هم وایي؛ لکه دا لاندې بېلګه:

که دې خال په بوسه وران کړم څه نقصان دی
ستا د حسـن لـه لښـکره یـو سـور پریـوت
۸: ۷۵

حسن مطلع:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غزل یا نظم لومړی بیت په داسې زړه راښکونکي ډول افاده کول چې پر مخاطب دومره اغېزمن واقع شي چې د ټول غزل یا نظم اورېدو ته لېوال او چمتو شي حسن مطلع بلل کېږي؛ علي خان له دغه هنر څخه په ډېر ښکلي ډول کار اخیستی دی:

چې د خیال په لاسو تن د دلبر نسیم
د هلک په دود په لاس کې قمر نیسم
۲۳: ۱۲۸

کله زه یم کله یار کله ربیار سست
ځکه شو زما د مینې کاروبار سست
۲۳: ۴۷

آه سپرلی مې د خزان په ناتار تېر شه
ما لاکل بوی کړی نه و بهار تېر شه
۲۳: ۹۵

ای د زړه سلطانه وایه ته سلطان د چا یې
ستا رنځوران ډېر دي وایه ته درمان د چا یې
۲۳: ۱۰۳

حسن مقطع:

د غزل، قصیدې یا نظم وروستی بیت په داسې توګه جوړول چې د موضوع د نیمګړتیا احساس ترې ونه شي او په لوستونکي او اورېدونکي ښه اغېزه وکړي؛ لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

يـوه ورځ بــه دې غــرېږ وشــي علــي خانــه
چـې فلانـی هـم لکـه ګـردو غبـار تېـر شـو
۲۳: ۹۶

محبـــت د حقيقـــت لـــه جامـــه غـــوارې
علـي خـان لـه خدايـه نـه غـوارې د جـم جـام
۲۳: ۱۲۶

زړه يـــې درســـت لكـــه شـــانه پـــاره پـــاره دی
مـوی پـه مـوی يـې صـفت ځکـه علـي خـان کـه
۲۳: ۱۱۰

ځـو كـرېږې پګـړی دې پـرې ايسـتې آسـمانه
ځکـه نـه ږدي علـي خـان پـه سـر دسـتار کـج
۲۳: ۵۶

سيند خوني ځلور خيګونه بيا هر يو سره جوړ نه دي
څه به جوړ علي خان ناست وي په دغه ورانه جاله کې
۲۳: ۸۹

لف و نشر:

كه شاعر په يوه مسره يا يوه بيت کې ځيني مطالب د اجمال په صورت راوړي او په بله مسره يا بيت کې يې تفصيل وکړي، لف و نشر يې بولي.

لف و نشر په دوه ډوله دی:

۱. مرتب لف و نشر
۲. نا مرتب لف و نشر

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱. مرتب لف و نشر: که په لف و نشر کې ترتیب مراعات شوي وي مرتب لف ونشر يې بولي؛ لکه:

حبیب پند د رقیب واخیست عجب کار دی
ملایکې ځنګه خوی د خناس واخیست
۲۳: ۴۷

۲. نامرتب لف و نشر: که په لف و نشر کې ترتیب نه وي مراعات شوی نامرتب لف و نشر يې بولي؛ لکه:

سیاه چشمه چې په کج نظر نګاه که
عقل کج که د عاشق بخت يې سیاه که
۲۳: ۱۰۸

په لومړۍ بیلګې کې د (حبیب) په مناسبت (ملایکه) او د رقیب په مناسبت (خناس) راوړل شوي، څرنګه چې ترتیب پکې مراعات شوی نو مرتب لف و نشر دی او په دویمه بیلګه کې د (سیاه چشمه) په مناسبت (سیاه بخت) او د (کج نظر) په مناسبت (عقل کج) راوړل شوي دي، دا چې ترتیب يې نه دی مراعات کړی نو نامرتب لف و نشر يې بولي.

جمع:

هغه صنعت دی چې څو شیان تر یوه حکم لاندې راشي؛ لکه:

اوښکې تیل صبر پنبه لرم اور مینه
باري خدای مې چراغ نه کړ د اقبال بل
۲۳: ۱۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

قيامـــت حشـــر زنكـــدن عـــذاب د قبـــر
كنايـــات دي لـــه مفهومـــه د فـــراق
۲۳: ۱۰۶

اوبـه خـاوري هـم هـوا بـه كـرېږ را لانـدې
كـه د پـول پـه شـانې جوړه پـه ځـان لار كـړې
۲۳: ۷۷

په لومړۍ بېلګې کې (اوښکې تېل، صبر پنبه، اورمينه) د بل اقبال لپاره تر يوه حکم لاندې راغلي دي، په دويمه بېلګه کې (قيامت، حشر، زنکدن، عذاب د قبر) د فراق تر حکم لاندې او په درېيمه بېلګه کې (اوبه، خاورې، هوا) د تسخيرولو تر حکم لاندې راغلي دي نو ځکه يې جمع بولو.

مبالغه:

دا هغه معنوي صنعت دی چې شاعر د يو چا يا يو شي صفت يا غيبت تر خپل ټاکلي حد او اندازې زيات وښيي، مبالغه په درې ډوله ده:

۱. تبليغ
۲. اغراق
۳. غلو

۱. تبليغ: دا هغه صنعت دی چې د مدعا واقع کېدل د عقل او عادت له مخې ممکن وي؛ لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مه درومه چې درومې روح مې درومي له بشره
راشه چې مې راشي تللې عقل بیا تر سره
۲۳: ۶۸

۲. اغراق: دا هغه معنوي صنعت دی چې مدعا د عقل له مخې امکان ولري خو عادتاً ناممکنه وي؛ لکه:

غم یې هسې ناتوان کړم په وېښته له ځایه لوېږم
زره مې یو وړه دانه د غوښت یا د ګدن شوه
۲۳: ۱۴۷

۳. غلو: هغه معنوي صنعت دی چې مدعا عقلاً او عادتاً امکان ونه لري؛ لکه:

نمر یې دف آسمان یې ډم زمانه وینځه
د هر چا چې معشوقه په رضا راغله
۲۳: ۱۴۳

التفات:

التفات په لغت کې د سترګو په ګوټ کتلو ته وایي او د ادب په اصطلاح کې هغه صنعت دی چې عبارت په یو رنګ روان وي او بیا له خپل سیاق نه واړول شي. په پښتو ادب کې یې د لاندې ډولونو مثالونه موندل شوي دي:

۱. له غایب نه متکلم ته: دا معنا چې کلام د غایب په صیغه روان وي او ورپسې متصل د متکلم په صیغه واوړي؛ لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

علي خان غونډې به تل تروټه تاوان وي
سوداګر چې د ديدن وي لکه زه
۲۳: ۷۱

لومړنۍ مسره د غايب په اسلوب روانه ده او ورپسې هم هماغه بيان دی خو د متکلم په صيغه اړول شوې ده.

۲. له متکلم نه غايب ته: يعني چې کلام د متکلم په صيغه روان وي او بيا د غايب صيغې ته يې واړوي؛ لکه:

که هر څو له صبره آه و فرياد نه کړم
نه دی حال د علي خان غونډې غمجن پټ
۲۳: ۵۲

چې (زما غونډې غمجن) متکلم صيغې پر ځای د تفنن لپاره (علي خان غونډې غمجن) د غايب صيغه راوړې ده.

۳. له مخاطب نه غايب ته: دا معنا چې کلام د مخاطب په صيغه روان وي او بيا يې د غايب په صيغه راوړي؛ لکه:

يوه ورځ به دې غبړ وشي علي خانه
چې فلانی هم لکه ګرد و غبار تېر شه
۲۳: ۹۶

په پورته بيت کې شاعر د (علي خانه ته به هم لکه ګردو غبار تير شې) مخاطب صيغې پر ځای د غايب صيغه راوړې ده.

د يادونې وړ ده چې التفات درې نور ډولونه هم لري چې بېلګې يې د علي خان په ديوان کې زما تر سترګو نه شوې، هغه ډولونه په لاندې توګه دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴. له مخاطب نه مخاطب ته
۵. له مخاطب نه متکلم ته
۶. له متکلم نه مخاطب ته

عارفانه تجاهل:

هغه صنعت دی چې په کلام کې د لطافت او نزاکت پیدا کولو لپاره شاعر په یوې ښکاره خبرې ځان ناګاره او بې خبره واچوي.
عارفانه تجاهل په څلور ډوله دی:

۱. مدحه یا ستاینه
۲. حیرت یا تحیر
۳. تحقیر (سپکاوی)
۴. غندنه (هجوه)

دلته یوازې د دوو لومړنیو ډولونو بېلګې را اخلو:

مدحه یا ستاینه:

مستـه سـر لـه خیالـه کـوږ وړي لکـه سـرو
کـه باریـک ورمېږ یې شـو پـه درانـه بـار کـج
۲۳: ۵۶

اننګـي دي کـه سـپوږمۍ ده کـه سـور ګـل دی د لالا دا
یـا د زړونـو آیینـه ده یـا خـو نمـر دی پـه رښـتیا دا
۲۳: ۳۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

حيرت يا تحير:

دا يــې زلفــې پــه مــخ لګــي زه حيــران يــم
کـه زنګي دی چې پـه لاس يې نبـراس واخيست
۲۳: ۴۷

دا پــه تــوره شــپه کــې لمــر دی حيرانېــږم
کـه جبين د يـار جلوه کـه پـه مشـکينه کلالـه کې
۲۳: ۸۹

محتمل الضدين:

که يوه معنا په داسې الفاظو کې راوړل شي چې د هغې معنا ضد او مخالفه معنا هم ترې اخيستل کېږي محتمل الضدين يې بولي؛ لکه:

خــو چــې وليــد شــي د مينــې پــه ورشــو کــې
رقيبــان کــه علــي خــان لکــه شــغال غــل
۲۳: ۱۱۹

سوال او ځواب:

په دې صنعت کې په يوه نيم بيتي يا بيت کې سوال او په بل کې ځواب راوړي، چې دغه صنعت ته سوال او ځواب يا مراجعه وايي؛ لکه:

مـا وې ورکـه شـه سستي راستي پـه کـار ده
کــم رســېږي و مطلــب تــه طلبګــار ســت
دوی وې نــه سســتي کمــال دی کــه پــوهېږې
همېشــه بــه وي کارونــه د هوښــيار ســت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماوې سر په نقصانونو کې سستي ده
ځکه غل وهي دوکان د پېره دار سست
دوی وې رزق هم په تېره لمبه خمسوز شي
مزه ډېره که چې پوخ شي په انګار سست
ماوې ډېر ارمان به که په وخت د درمن
چې د کار په موسم خوزي زميندار سست
دوی وې چست رسي مطلب ته هغه خلق
چې کارونه په هنر که په مدار سست
ماوې ښه د مصلحت په وخت سستي ده
ولې مه بويه سړی په وخت د کار سست
که سستي په ډېرو چارو کې هنر دی
خو يار مه شه په غورونو کې د يار سست
لافي شافي صادقان عاشقان نه کا
علي خان د کردار ټينګ کوي ګفتار سست
۲۳: ۴۸

مدعا مثل:

چې شاعر په يو نيم بيتي کې يو مطلب راوړي او په بل نيم بيتي کې د هغه د اثبات لپاره يو مثال وړاندي کړي؛ لکه:

رذاله که دولتمند شي څه لوی نه شو
ګنه خس و بر بوکې يورو په پورته
۲۳: ۴۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما وې سر په نقصانونو کې سستي ده
ځکه غل وهي دکان د پیره دار سستت
۲۳: ۴۸

ښه خوي بد کړ دیار بدو همنشینو
سپین تار تور شي چې یې غړي په خیرن لاس
۲۳: ۹۴

ستا له زلفو شونډې زیاتې خونخورې دي
له هندکي نه ظلم زیات کړي قزلباش
۲۳: ۹۹

چې څوک طمعه د وفا که له مجازه
ګویا غواړي د منې لذت له پیازه
۲۳: ۷۲

تلمیح:

په لغت کې یوه شي ته کتل او اشاره کول دي او د بدیع په اصطلاح کې هغه صنعت ته وایي چې شاعر په خپل نظم یا شعر کې یوې تاریخي پېښې یا قصې ته اشاره وکړي؛ لکه:
لومړې بېلګه:

سیند د غم که مې سم قده کم که ښایي
په همسا د موسی سیند د قلزم وچاود
۲۳: ۶۵

په دې بیت کې د موسی علیه السلام مشهورې قصې ته اشاره ده، کله چې موسی علیه السلام له بني اسراییلو سره له رود نیل نه تېرېده نو سیند ته یې په امسا اشاره وکړه، سیند دوه ټوټې شو

(c) ketabton.com: The Digital Library

او لاره په کې جوړه شوه دوی تېر شول، کله چې فرعونيان ورننوتل نو ډوب شول، دا د موسی عليه السلام معجزه ده.

دويمه بېلګه:

کـه واړه معشـوقې لـه عاشـقانو بـې پـروا وای
نـه بـه مـړه لـه هجـره پـه فرهـاد پسـې شـېرينه
۲۳: ۱۳۱

په دې بيت کې د فرهاد او شېرينې د مينې داستان بيانوي او اشاره ورته کوي.

درېيمه بېلګه:

مجنـــون شـــاه د عاشـــقانو د مجـــاز و
چـې يـو دم نـه و بـې سـوزه او بـې ګـدازه
۲۳: ۷۰

په پورته بيت کې د ليلا او مجنون د مينې مشهورې قصې ته اشاره ده. سربېره پردې د علي خان په ديوان کې ډېر تلمېحات راغلي دي چې لاندې يې يو څو نورې بېلګې هم را اخلو:

بـــې دنيـــا حـــاتم طـــايي د زمـــانې و
ځـــان يـــې پـــاک ســـاته د زرو لـــه دنســـه
۲۳: ۹۳

په پورته بيت کې د حاتم طايي کيسې ته اشاره ده.

کـه پـرې ولوسـته افسـون خـو دم پـه دم شـو
لـــه درخـــو چـــا اړاوه ادم پـــه دم شـــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه ګلنـازې ورتـه څـان سـتايه پـه وصـف
ادم خـان تـه بـه د لاسـه ذم بـه ذم شـو
۹۶ : ۲۳

په پورته بيتونو کې د ادم خان او درخانۍ فولکوريکې کيسې ته نغوته شوې ده.

مجنـــــون شـــــاه د عاشـــــقانو د مجـــــازو
چـې يـو دم نـه وې بـې سـوزه او بـې ګـدازه
کـه معشـوق د چـا مملـوک وي هـم پـه دوک وي
زلیخـــا یوســـف محمـــود کـــړه لـــه ایـــازه
ادم خـــان چـــې د درخـــو زلفـــو پـــای بنـــد کـــړ
پــه غـــرض يـــې نـــه طوطـــا و نـــه ګلنـــازه
ميرمـــــايي د درخـــــانۍ ازار زړګـــــی کـــــړ
لا بـلا يـې شـوه پـه درسـت هـازي خېـل سـازه
هيـــر رانجـــا کلـــه پـــه مينـــه خـــوا ســـړه کـــړه
د فرهـــاد شـــيرينۍ شـــوه بـــودۍ غمـــازه
د سيســـو هجـــر پينـــو لـــه خـــاورو خـــوار کـــړو
د بهـــــرام د بېلتانـــــه قصـــــه درازه
د صـــاحب د زړګـــي خونـــه دې تـــالا کـــړه
پـــوره نـــه شـــوې د مکـــۍ د واده ســـازه
قلنـــدر ســـوات تـــه شـــړي لـــه ارتـــه هنـــده
څـــومره ډېـــر شـــوې د ميـــرا د حســـن نـــازه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه مـرزا کـه صـاحبان کـه موسـی خـان وو
مینـــې نـــه کـــړه د یـــوه بشـــره بنـــېرازه
قطبـــي نـــازو پـــه مینـــه کـــې چانـــدي وو
بلـــو یـــې پـــرې یســـته د مینـــې لـــه شـــنازه
مشـــتري مهـــرۍ رښـــتیني عاشـــقان وو
تـــا تـــرې څـــه غوښـــته بهـــرام خـــره بینمـــازه
چـــې عزیـــز و د رشـــتیه مینـــې تتلـــی
پـــټ تـــرې ولـــې شـــوي شـــاهده دغابـــازه
کـــه شـــاهۍ لکـــه غنچـــه دهـــان بســـته وه
عشـــق یـــې خولـــه کـــړه پـــه فریـــاد لکـــه ګـــل وازه
وامـــق څـــه لا کـــه عاشـــق جـــلال کـــه نـــل وو
بهـــره یـــاب نـــه شـــو د وصـــل لـــه رکـــازه
د ملـــوک پـــه زړه بـــدرۍ مســـخرې وکـــړې
د مرغـــۍ پـــه دود تـــرې لاړه خـــوش پـــروازه
۲۳: ۷۰

پورته بیتونه د علي خان د یو غزل دي چې د تلمیح صنعت پکې په ډېره پیمانه کارول شوی دی. په دې بیتونو کې په ترتیب سره د لیلا مجنون، یوسف زلیخا ، محمود او ایاز، ادم خان او درخانۍ، طوطا او ګلنازه، هیر او رانجا ، فرهاد او شیرینۍ، سیسو او پینو، شهزاده بهرام او ګل اندامه، صاحب او مکۍ، قلندر او میرا ، مرزا ، صاحبان، موسی خان، قطبي، نازو، بلو او مینه، مشتري او مهري،

(c) ketabton.com: The Digital Library

عزيز او شاهد، شاهي (کېدی شي د دلی او شهی کيسي ته اشاره وي)، وامق او عذرا، جلال، نل او دمن، بدری او ملوک فولکلوريکو کيسو ته اشاره شوې ده.

ارسال المثل:

چې شاعر په خپل شعر کې متل راوړي، دغه صنعت ته ارسال المثل وايي. همداراز په اريانا دايرة المعارف کې ارسال المثل داسې راپېژني:

((د بديع په علم کې هغه صنعت ته ويل کېږي چې شاعر په خپل شعر کې يو مشهور متل په ځانګړې طريقه ځای کړې وي.)) ۱: ۳۰۷

د علي خان په ديوان کې د ارسال المثل ډېرې بېلګې شته دي، دلته يې يو څو را اخلو؛ لکه:

دا متل دی له برده نه څه پرده څه يې پروا
۲۳: ۳۵

سـوي زړونـه پـه احتيـاط سـاته دلبـره
متـل يـاد لـره د سـوي لـوغړن لاس
۲۳: ۹۴

کچـه تـريخ وي خـو چـې پـوخ شـي هلـه خـوږ شـي
دا متـل مثـال کـه غـواړې ختکـی دی
۲۳: ۱۶۳

ور د بـل پـه کوتـه وهـل خپـل ور نـړول دي
وېره له چا مه کړه خو خپل ځان سنبال لره
۲۳: ۶۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلوريځې

څلوريځه (رباعي) هغه دوه بيتونه دي چې لومړۍ، دويمه او څلورمه مسره يې مقفى او څلور واړه مسرې يې په وزن سره برابرې وي يا دا چې څلور واړه مسرې يې مقفى او يو وزن ولري، په بله وينا رباعي دوه بيتونه دي چې لومړی بيت يې مصرع او دويم بيت يې غير مصرع وي او يا دا چې دواړه بيتونه يې مصرع وي.

۱۰: ۰

د پښتو ادب په تاريخ کې تقريباً د هر پاخه شاعر د ديوان په پای کې څلوريځې راوړل شوې دي او دا حقيقت ترې څرګندېږي چې له مجازه يې د حقيقت لوري ته مخه کړې ده.

((...تقريباً هر شاعر د خپل ديوان وروستۍ برخه ورته وقف کړې ده چې دا پخپله د يوه شاعر د پاخه عمر د تجاربو پايله ګڼلای شو.))

۱۰: ۰

لکه څنګه چې څلوريځې د پخې تجربې او پوخ عمر زېږنده دي او د علي خان په ديوان کې د ګوتو په شمېر څلوريځې موندلی شو هغه هم د موضوع په لحاظ له نورو سره توپير لري ځکه خو ويلی شو چې علي خان ډېر پوخ عمر نه درلود.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علي خان په رباعیاتو کې که څه هم ډېرې لړې او د ګوتو په شمېر څلوریځې دي اکثراً مجازي مینه راغلې ده؛ لکه :

مینـــې د ترکـــو هســـې تتلـــی یمـــه
څـــه شـــي کـــه ګـــرځم زه یـــې وژلـــی یمـــه
چې نـه یـې یـار کـړم نـه یـې اغیـار کـړم
پــه شــان د مــار یــې پــه مــنځ وهلــی یمــه
۲۳: ۱۷۷

وروسته بیا له مجازه وځي او د ژوند بل اړخ چې حقیقت او رښتیا دي ورته مخه کوي:

نـــا اشـــنا ښـــه دی اشـــنا تېګـــل کـــوي
یـــاران مـــاران شـــو اکثـــر چیچـــل کـــوي
ازمـــوده یـــار کـــړه لـــه غیـــرو ډار کـــړه
واړه غولـــول کـــوي کـــار چلـــول کـــوي
۲۳:۱۷۸

دا چې د علي خان څلوریځې محدودې دي نو دلته یې پاتې برخه را اخلو:

کـــه شـــب و روز یـــې پـــه درکـــې رغـــړم
یـــا د زړه نـــواړي و یـــار تـــه ســـپړم
نـــه راتـــه ګـــوري نـــه څـــه پـــروا لـــري
بیهـــــوده پـــــړي د شـــــکو غـــــړم
۲۳: ۱۷۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـــه مـــې زهـــره لـــه غمـــه چـــاوده
خـــو ککـــرۍ مـــې تـــرې لا بچـــاوده
پـــرې بـــه يـــې نـــه ږدم کـــه د يـــارۍ پـــت دی
دنيـــا مـــې واړه پـــه يـــارۍ داو ده
۲۳: ۱۷۷

ای چـــې تـــر لمـــره روښـــان جبـــين لـــرې
اننګـــې دواړه تـــر ســـپوږمۍ ســـپين لـــرې
غـــم دې د نـــورو دوســـتانو لـــرې کـــړ
مـــا بـــه تـــر کومـــه پـــورې غمګـــين لـــرې
۲۳: ۱۷۷

د غـــم کرکنـــدی راپســـې رغـــړي
بـــل تماشـــا شـــوم د روغ وګـــړي
ســـيلاب د هجـــر هســـې لاهـــو کـــړم
کـــه بـــوټی نيســـم لـــه وېخـــه لـــوړي
۲۳: ۱۷۸

بـــار دارې ونـــې مهجـــور تـــه شـــنډې شـــوې
دروغ دروغ وو پســـې کرکنـــډې شـــوې
علـــي خـــان خنګـــه لـــه غـــم پـــه خنـــګ شـــي
چـــې د خـــوار ســـپينې هجـــران تـــه لنډې شـــوې
۲۳: ۱۷۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

قافیه

قافیه د عربو په لغت کې وروسته، شا، څټ او ورپسې تلونکي ته وايي، او په اصطلاح کې هغه پوهنه ده چې د بیتونو د دورونو د پای د کلمو له همغږیو څخه بحث کوي.

یا په بله وینا د مصرع بیت د هرې مسرې او د غیر مصرع هر بیت د پای کلمه چې شعر ورباندې ختمېږي او اعاده یې په ورپسې بیتونو کې لازمه وي قافیه بلل کېږي.

۹: ۰

علي خان د کلاسیکې دورې په شاعرانو کې تر خوشحال خان وروسته اکثراً درنه قافیه استعمال کړې ده.

مخکې له دې چې د علي خان په شعرونو کې د قافیې کلمې وڅېړو، لومړی د قافیې کلمې پېژنو:

د قافیې کلمې:

هغه کلمې چې د دورونو په پای کې لازمه هم آهنګي ولري د قافیې کلمې یې بولي. همداراز د قافیې فن نومي اثر کې د قافیې کلمې داسې تعریفوي: ((د دورونو په پای کې هغه کلمې چې لازمه هماهنګي پکې مراعات شوې وي د قافیې کلمې بلل کېږي.)) ۲۶: ۸

؛ لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا د مخ ګلونه نوي دي که نه دي
بلبلان یې سینه سوي دي که نه دي

په بهانه بهانه مې وینې د زړه روي
دواړه سره کسې دې روي دي که نه دي

چوي زړه په کروړه د تورو زلفو
کړې روځې یې برچوي دي که نه دي

انګې یې په بوسه سره زخمي شوه
د اومو پیو پېروي دي که نه دي

که ورمېږ یې د اصلي چندنو ښاخ دی
ښاماران یې تور پیيوي دي که نه دي

عاشقان کله سرونه له یار ژغوري
واړو اینبي په ورغوي دي که نه دي

سرو مال د محبت په جوارۍ کې
ما په تا پسې بايللي دي که نه دي

چې دې سترګې د یار سرې شوې علي خانه
ستا په خون ګواهي لوي دي که نه دي

۲۳: ۱۶۰

د پورته غزل په بيتونو کې (نوي، سوي، روي، برچوي، پېروي، پيیوي، ورغوي، بايللي او لوي) د قافيې کلمې دي او (دي که نه دي) يې رديف دی.

اوس د علي خان په ځينو نورو شعرونو کې د قافيې کلمې ټاکو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی بېلګه:

د اشـــــــنا د بېلتانـــــــه لـــــــــه ډزه ډوزه
هسـي وسـوم لکـه وسـپزي څـوک دروزه
چـې سرې شونډې سبز خط يې را پـه زړه کـړم
سـر تـر پايـه سـره لنبـه شـم شـنه ډډوزه
۲۳: ۷۳

د پورته غزل د قافيې کلمې (ډزه ډوزه، دروزه، ډډوزه) او همداراز ددې غزل د نورو بيتونو د دورونو په پای کې د قافيې کلمې په ترتيب سره (کوزه، وربوزه، وروزه، رموزه، چوزه او اوزه) دي چې هماهنګه برخه يې (وزه) ده او تر پايه يې دغه برخه همدومره ساتلې ده.

دويمه بېلګه:

دا ټکـي بـه يـار تـر کومـه پـه ماکـه زه بـه يـې ورم رېـو
خوږين څګـر بـه څو پـه صبر بـاران اوښکو تـه پاسلم لېـو
اننګـي کـه يـې ښکاره کـه زمـا اوښکې بـه کـه وچې
دا پـه دا چـې مـدام تبنـتي د ګويـان پـه موسـم سـم سـپو
څـه يـم زه څـه مې قـابو دی چې ډاډه شـم و هجـران تـه
په جنګ ځای د بېلتانـه کې پـه ځای نـه وي درستم غرېـو
خـو چـې مـل ورسـره نـه وکيخسـرو ښايسـته مخـی
پــه مړانــه ګاټــه نــه شــه د پشــن د جنــګ مهــم کېــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلېمان د تخت د حسن که مدد شي علي خان ته
بيا به نه مومي که خدای کا په دې ځای کې نيم قدم د پو
۲۳: ۳۸-۳۹

پورته غزل ذوالقافيتين بلل کېږي ځکه چې د دوړونو په پای کې يې دوې دوې قافيې راغلي دي چې ددې غزل د دوړونو په پای کې د قافيې کلمې په ترتيب سره (رپو، لپو، سپو، غرپو، کپو او دپو) دي چې (پو) يې همآهنګه برخه ده، همداراز (ورم، پاسلم، سم، رستم، مهم او قدم) يې هم د قافيې کلمې دي چې يوازې (م) يې همآهنګه برخه ده.

دريېمه بېلګه:

نن مې وليد د روغ والو مال خوړوني
مال لا څه چې د ژوندي سرې زړه وړوني
زه يې پټې جفا هسې لوغړن کړم
لکه پټ سوزي د سرې اور لړوني
۲۳: ۱۵۳

د پورته غزل د قافيې کلمې (خوړوني، زړه وړوني، اورلړوني) او د نورو بيتونو د دوړونو په پای کې په ترتيب سره (مچ شړوني، سرتړوني، پړوني، کارکړوني) دي چې همآهنګه برخه يې (ړوني) ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلورمه بېلګه:

که شب و روز يې به در کې رغړم
يا د زړه نواړي و يار ته سپړم
نه راته ګوري نه څه پروا لري
بېهوده پړی د شکو غړم

۲۳: ۱۷۷

د پورته څلوريځې د قافيې کلمې (رغړم، سپړم او غړم) دي چې (ړم) همآهنګه برخه ده.

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

علي خان او نوري ژبې

د علي خان د ديوان تر ژورې او دقيقې لوستنې وروسته دا څرګنديږي چې دی يو لوی عالم او شاعر و، سربېره پر پښتو په دري ژبې هم پوره پوهېده، دا چې په شعرونو کې يې ډېرې عربي کلمې راغلې حتی پرې يې قافيه تړلې نو په دې کې شک نه شته چې عربي ژبه يې هم زده وه. د بېلګې په توګه يې لاندې غزل ته پاملرنه کوو.

عالمان شعر په څه ګڼي ممنوع
په قران کې ډېر لفظونه دي مسجوع
عين حسن د ثقاتو هم په دا کې
ډېر ابيات له آنحضرته دي مسموع
عقايد فقه سلوک راوړه په نظم
بلاغت رښتيا قصص ښه دي مقطوع
عجيبه مجاز صفت نظر قدرت ته
له عفت سره حسن وي هم مشروع
عبث پوچ دروغ ويل وي که کنځل وي
بې له نظمه هم قبيح وي په وقوع
عنوانات دي دا ابيات معنون حکم
ښه بد ګوره د محمول او د موضوع
عمده حکم د روا ناروا کوت شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــري راځـــي معاينـــه نقـــض منـــوع
عـام لـه نظمـه کـه يـې کانـدي څـوک پـه نثـر
ويـــل مـــه بويـــه هرګـــز غيـــر مشـــروع
عقـــل نقـــل طبعـــه درې واړه مـــې ملـــه دي
اعتـراض شـو پـرې مـدفوع بلکـې مرفـوع
عـذاب نـه دی نـه ثـواب شـعر خـو ثـوب دی
ګـاه يـې اغونـدي انسـان ګـاه يـې سـبوع
عـــادلان حکـــم هالـــه کانـــدي د بـــدو
چــې سـند يــې هــم اصـول وي هـم فـروع
عاريـــت د معنـــی مـــتن ځکـــه نـــه کـــړم
چــې غالــب نـه دی پـه مـا د فکـر جـوع
عـار خـو نـه دی اتفـاق کـه چېرتـه پـېښ شـي
مـه کـړه خـدای چـې پـه جسـته وي د رجـوع
عشـق پخـوا و اوس چتـې شـو چـې هجـران شـو
ګـران اسـان ليـد شـي پـه وخـت کـې د شـروع
علـي خـان کـه خـم ابرويـو پـه مـلا خـم کـړو
مناســب دي لـــه محـــراب ســـره رکـــوع

۲۳: ۱۰۳-۱۰۴

په پورته غزل کې سربېره پر مروجه لغتونو لکه عالمان، شعر، لفظ او داسې نور، د قافيې ټولې کلمې په عربي دي؛ لکه: (ممنوع، مسجوع، مسموع، مقطوع، مشروع، وقوع، موضوع، منوع،

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرفوع، سبوع، فروع، جوع، رجوع، شروع او رکوع)، سربېره پردې دده په شعرونو کې نور عربي لغتونه هم راغلي دي خو موږ په همدې یوې بېلګې بسنه کوو.

علي خان په دري ژبې کې هم شاعرانه مهارت ښودلی دی، چې هغه دده په دوو غزلونو کې ښکاري، ده صرف همدا دوه غزلې په دري ژبې ویلې او د شعر جادو يې را څرګنده کړې ده، هغه غزلې په لاندې ډول دي:

سماع وعظ واعظ گر به گوشم درنمی ارزد
نوای نغمهٔ بربط به گوشم گر نمی ارزد
نزاکت خوش ندارد شعر برگفتار افغانی
بهای نکتهٔ فارس برین دفتر نمی ارزد
بزلفش گفتم ای مهرو که جان بستان بده یک مو
بگفتا جان بې ابرو بموی سر نمی ارزد
گرو کن چشم بې خوابم بده جرعه می نابم
بگفتا قطرهٔ زابم خم کوثر نمی ارزد
بدو گفتم که جان من منم بلبل درت گلشن
بگفتا خاک کوی من به سیم و زر نمی ارزد
نگه کن از غمت میرم سر کوی تو بپذیرم
که در جنت شود قبرم بگفتا در نمی ارزد
بگفتا مردم از چشمت نظر برمن کن از رحمت

(c) ketabton.com: The Digital Library

بگفتا اینچنین نعمت برین احقر نمی ارزد
ببین سوزنده آه من که آتش زد به کاه من
بگفت آن شه نگاه من به بد اختر نمی ارزد
علی خان مرد از هجرت بجان کندن شد از حسرت
تو دستم گیر ای حضرت در دیگر نمی ارزد
۲۳: ۶۲

پورته غزل چې د سوال ځواب صنعت په کې کارول شوی د عاشق او معشوق خبرې منعکسوي، په اووم بیت کې زما په نظر لږ څه تېروتنه راغلې ده غالباً په لیکنه کې تېروتنه شوې او اصلي نسخه به سمه وي (بگفتا مردم از چشمت نظر برمن کن از رحمت) دا د علي خان غوښتنه د هغه له معشوقې څخه ده نه د معشوقې له هغه څخه، نو ځکه کېدی شي چې مسره داسې وي:

(بگفتم مردم از چشمت نظر برمن کن از رحمت).

بل غزل یې دا ډول دی:

زبس باریدن اشکم معصفر شد عذار من
زهی یاران که نه نشاند هنوز از دل غبار من
درون سینه ام بحر فراقش موج زد امروز
بپرس احوال دل ای جان ز چشم اشکبار من
به آه سرد اشک تر هوا کردم زمستانی
کنون هرگز نمی آید برون از در نگار من
سری چون گوی درمیدان عشق انداختم زین ره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه بـر چوگـان زلـف آیـا ربایـد شهسـوار مـن
علـو شـان آن دلبـر جـلال و جـاه را بنگـر
مـزد گـر عـار دارد از وجـود خاکسـار مـن
ز زلـف بیقـرار او چـو ارام و سـکون خواهـد
چسـان دیـوانگی دارد دل بـس هوشـیار مـن
گـل رعنـا بدسـت دیگـران بودسـت مـن محـروم
عجـب در موسـم گلهـا خـزان زد نوبهـار مـن
بجـز فضـلت نخـواهم بـرد ایـن بـار امانـت را
بدسـت کـور کـافر چـون شـتر دادی مهـار مـن
ملامـت گرچـه هسـتم زانکـه مختـار خـودم کـردی
مگـر داری خبـر یـا رب ز ضـعف اختیـار مـن
اگـر چـه انتظـار وصـل سـخت از قتـل مـی باشـد
مگـر در مـذهب خوبـان ثـواب اسـت انتظـار مـن
دل و جـان مـن بیـدل فـدای ایـن عنایـت بـاد
کـه امـروز از کـرم گفتـه علـی خـان اسـت یـار مـن
۲۳: ۱۳۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

علي خان او مينه

د علي خان شاعري ډېره خوندوره او دردوونکې هم ده، دده غزل اغېزناک دی، لامل یې د هغه رښتیني مینه ده، هغه مجازي مینه چې دی یې ورو ورو د حقیقي مینې پوړونو ته رسولی دی. د مینې دغه مجازي او حقیقي پړاوونو دده شعر ته عجیبه ښکلی رنګ بخښلی او په پښتو شاعرۍ کې یې نه ختمېدونکی شهرت ورکړی دی او زما په اند خو علي خان د شعر سلطان دی ځکه چې په اشعارو کې یې د وخت مروجه علوم ښه ځلولي او همداراز یې له ادبي فنونو څخه دومره په مهارت کار اخیستی چې لوستونکی یې په لوستلو اورمرو له خولې د آفرین یوه کلمه راباسي.

محمد نواز طایر په دې اند دی چې د علي خان په کلام کې درې مینې یادې شوې دي؛ دی وایي: ((...د هغه مجازي محبوب، پیر طریقت او معشوق حقیقي ته مخاطبه د هغه پیش نظر پاتې شوی و ځکه چې د مخاطبې دربواړه اندازه د هغه په کلام کې موجود دي))
۲۱ : ۴۰۰

د علي خان مینه ناکامه وه ځکه خو یې په غزلونو کې درد، ارمان، سوز و ګداز، غم او مایوسي ډېر تر سترګو کېږي:

۱ـ د عشــق بــاز مــې پــه خــاطر کــړه پنجــه ښــه
شـــوکوي زمـــا د زړه د ځګـــر غوښـــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غـم بـاز يـې تـل پـه زور لکـه تـار وخـوري
ګونـدې کلـه بـه چـا ورکـړو زړه پـه خوښـه
کـه لـه دسـته د هجـران شـوم اوچ هـډوکی
لا بـه ښـه شـم د دلبـر ګـذار تـه ننښـه
زلفـې مـار سـترګې نـرګس وروځـې ښـکاري دي
فرقـه ځکـه د خوبـانو شـوه سرکښـه
ګـوره کـوم قسـم ګنـاه مـې مسـلم شـوه
چـې لا نـه وځـم د هجـر لـه دوزخـه
د هغـو کوتـاه انديشـو زمانـه شـوه
چـې وځـې لکـه کوتـاه غشـی لـه کښـه
کمينـې کـه کمينـه غلـيم تـه ښـه وي
مـړه بـه خـلاص وو علـي خانـه لـه ګورګښـه
۲۳ : ۹۱

۲- عشـق بـه څـو سـاتم پـه زړه کـې هـيڅ پـرې نـه پـوهېږم زه
ځنګـه پټ کـړم غـر پـه خوړه کـې هـيڅ پـرې نـه پـوهېږم زه
کـه هـر څـو مينـه پيغـور ده عاشـقي پـه مثـال اور ده
څوبـه يـې نغـاړم پـه څـړه کـې هـيڅ پـرې نـه پـوهېږم زه
دا يـې کبـر دی کـه نـاز دی څـه بـلا شـعبده بـاز دی
بـلا کـه د زړه پـه وړه کـې هـيڅ پـرې نـه پـوهېږم زه
لکـه سـتا د سـترګو آب دی دا پـه نـورو کـې نايـاب دی
نـه لامونـد شـي پـه چـاړه کـې هـيڅ پـرې نـه پـوهېږم زه

(c) ketabton.com: The Digital Library

که یې دا د هجر سوی وی دریغه هومره یې زړه سوی وی
لکه مالګه په اوره کې هیڅ پرې نه پوهېږم زه
دا وصال د دلربا دی که دا دم د مسیحا دی
ننه باسي روح په مړه کې هیڅ پرې نه پوهېږم زه
د دعا غشی که ولم هم مردار وي چې یې پلم
یو رانه شي په کواړه کې هیڅ پرې نه پوهېږم زه
نه یې غم صبر ته توان شي نه به خلاص ترې علي خان شي
حق حیران د رب په کړه کې هیڅ پرې نه پوهېږم زه
۲۳: ۷۲

د هجران په اور سوی علي خان داسې فریاد کوي:

۳- په خوبانو چې مین وي لکه زه
په ښادي کې به غمجن وي لکه زه
په ترښزو نوکو غر دسینې کنې
د فرهاد هسې کوه کن وي لکه زه
ته به وایې اور لړونی د نغري دی
هسې سوی لوغړن وي لکه زه
د دریاب له مرغلرو بې پروا شي
په سرو اوښکو دولت من وي لکه زه
د خواخوږو نصیحت پرې اثر نه کا
باتریا او سرکودن وي لکه زه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لــــه ژونــــدو لــــه مــړو دواړو وي وتلـــــی
چــې د عشــق پــه ځنګــدن وي لکــه زه
ســـتا د هجــر محنتونــه بــه يـــې زوړ کـــا
کــه لــه د پړشــو کــم پــه ســن وي لکــه زه
فراغـــت ارام بـــه يـــې دواړه شـــي حـــرام
چــې پــه مينــه کــې لــيچن وي لکــه زه
د زلفـــــانو د تيـــــري لـــــه شبســـــتانه
همېشـــه پـــري نماســـختن وي لکـــه زه
د رســـوا ســـترګو د مينـــې لـــه نســـبته
مشـــهور پـــه مـــرد و زن وي لکـــه زه
علـي خـان غونـدې بـه تـل تروټـه تـاوان وي
ســـوداګر چـــې د ديـــدن وي لکـــه زه
۲۳: ۷۱

۴- يـــار مـــې پـــه خـــاطر د جفـــا اور ولګـــاوه
مـا چـې مـړ کـاوه هجـران پـري نـور ولګـاوه
هـيڅ قـابو مـې نـه و پـه اختيـار هجـر د يـار تـه
اور يـې د هجـران پـه مـا پـه زور ولګـاوه
مـا يـې لا لـه دره سـوال ځـواب مونـدلی نـه و
ژر بيـا سـپي رقيـب راپسـې شـور ولګـاوه
خـوږ زړه مـې يـار خـوږ کـړو پـه ترخـو تنـدو خبـرو
دا يــې پــرې د مــالګې تــود ټکــور ولګــاوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بــاغ زمــا د ګلــو زاغ لــوټي زه ورتــه ګــورم
خدای مې په ژوندوني ميراث خور ولګاوه

يــو وصــل د يــار کــه مــې مونــدی پــه زر ســفره
اور بـــه مـــې هـــزار ځلـــه پـــه کـــور ولګـــاوه

څه شي که ښايست يې يو په دوه شه له اوله
لا يــې غــم پــه مــا يــو پــه څلــور ولګــاوه

ستا د مخ و اورته چې پکی د رقيب خوځي
لا يـــې ښـــه د زړونـــو پـــه تـــاتبور ولګـــاوه

ځکـــه ښايســـته شـــوه کشـــيده زمـــا د شـــعر
مينـــې د ګلـــرخ پـــه کـــې انځـــور ولګـــاوه

سم نه شو کوږ ليک زما په وچولي د مهر
ډېر که مې په خاورو کې نسکور ولګاوه

کيوت علي خان په هسې شوږ و خونه چوړو
وژلـــه يـــې زده نـــه وو پـــرې يـــې لـــور ولګـــاوه

۲۳: ۱۴۴

۵- الحـــذر اشـــنا د مينـــې لـــه دريابـــه
خلقـــې پـــه دې دريـــاب کـــې شـــوې غرقابـــه

بـــې لـــه خدايـــه نـــه لـــري مـــانګی مـــلاح څـــوک
دا کشـــتۍ ځـــي بـــې لنګـــر او بـــې تنابـــه

د وصـــال عـــيش و عشـــرت بـــه درنـــه هېـــر شـــي

(c) ketabton.com: The Digital Library

که خبر شوې د هجران له سخت عذابه
وصال خوږ دی په لذت یې نه مړېږم
خو هجران دی پکې تریخ تر زهر نابه
څه که توره دې له لرې راته برېښ کړي
تشنه لب سېر شوی نه دی له سرابه
ستا د تېغ په اوبو حلق د چا لوند نه شه
بې نصیبه تل ځي تږی له دریابه
چې پرېوتی په سجده یم ستا د مینې
سر به هسک نه کړم د وروځو له محرابه
دا دې مخ کړو رابهر له تورو زلفو
که ښکاره سپینه سپوږمۍ شوه تر سحابه
د دنیا مخلوق همه واړه محتاج دي
خدایه سوال کړي علي خان ستا له جنابه
۲۳: ۴۳-۴۴

په لاندې غزل کې د مینې او هجران دواړو له درده فریاد کوي او وايي:

مینې دې خراب کړم د هجران اور دې کباب کړم
وصل ته شتاب کړم په ژوندون شوم ناویساهه
هجر دې تاراج کړم بېلتانه دې ناعلاج کړم
څه به ابتهاج کړم په اور وختم ناګاهه
۲۳: ۱۴۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

بـــده جـــدايي ده ســـره لنبـــه د تنـــاره ده
زه يـې اور لړونـى كـړم ګونـه مـې د سـكاره ده
۲۳: ۶۰

همداراز په لاندې غزل كې د معشوقې له ستمونو او هجران څخه سترې ښكاري او د مينې په ناكامۍ كې رقيب زيات ملامت بولي او د هغوى له لاسه له وطنه د بهر تللو اراده هم كوي:

ســـتا جفـــا خـــو قبلـــوم ولـــې تـــر كومـــه
لـــه وفـــا زړه صـــبروم ولـــې تـــر كومـــه
د ډيـــر ظلـــم حـــال دې نـــه وايمـــه چاتـــه
تـــول پـــه زړه كـــې ځـــايوم ولـــې تـــر كومـــه
ســـتا د غـــم و تيـــرو غشـــو تـــه دلبـــره
ډال د آه خـــو چورلـــوم ولـــې تـــر كومـــه
كـــه د صـــبر ســـيخ هـــر ګـــوره ډيـــر تيـــره دى
خـــوږ ســـينه پـــرې ســـيخوم ولـــې تـــر كومـــه
ســـتا د عشـــقه ســـره ســـوى د زړه لازم دى
چـــې مـــين شـــوم خـــود بـــه ســـوم ولـــې تـــر كومـــه
بيابـــان كـــې د هجـــران د وصـــل ســـراى تـــه
اس د عقـــل چورلـــوم ولـــې تـــر كومـــه
زه بـــه كـــړم دفـــع الـــوقتي تـــه خـــوش وقتـــي كـــړه
ســـاده زړه بـــه غولـــوم ولـــې تـــر كومـــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دریاب کې د هجران بې تا ملاحه
پښې لاسونه غورځوم ولې تر کومه
په سیپو د سترګو زه اوبه د اوښکو
رنځور زړه ته څخوم ولې تر کومه
بند قلم چې کاتب وچوي خو خلاص شي
څکه زړه په غم چوم ولې تر کومه
د رقیب تېره ویل تر حده تېر شول
ستا په مخ به یې تېروم ولې تر کومه
زه خبر یم تا ویلي لا پخوا وو
چې فلانی به رنځوم ولې تر کومه
علي خان چې مع العسر یسراً لولم
زړه په دا زه ښه کوم ولې تر کومه
۲۳: ۱۲۰-۱۲۱

د پورته غزل په دې بیت کې د رقیب ناوړې خبرې نورې نه شي زغملی ځکه خو وایي:

د رقیب تېره ویل تر حده تېر شول
ستا په مخ به یې تېروم ولې تر کومه
۲۳: ۱۲۱

همداراز د بل غزل په یو بیت کې له رقیب څخه داسې شکایت کوي:

ما یې لا له دره سوال ځواب موندلی نه و

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژر بیا سپي رقیب راپسې شور ولګاوه
۲۳: ۱۴۴

او په بل ځای کې داسې وایي:

څنګه به بد نه وایي علي خان دده په باب کې
تل د سپي رقیب له لاسه ناست دی ژړولی
۲۳: ۱۶۸

بالاخره د رقیب له لاسه غواړي وطن پرېږدي:

ورک به علي خان شي د بې دردو له کبله
نوره یې باقي استوګنه ګرانه په وطن شوه
۲۳: ۱۴۷

دا چې د علي خان معشوقه له هغه نه لرې او په بل وطن کې وه ښایي په پېښور کې وه نو داسې فریاد کوي:

که یار نه وینم دلې په هشتنغر کې
پټېوم به له وطنه پسې سر مخ
۲۳: ۵۹

د ختن ترکې دې ژر راځي سلام ته
نن د تخت ترکه لایقه باګرامۍ ده
۲۳: ۶۶

جوړ په دا د کور و کلي مسخره شوم
چې مې کړله د خپل کلي بهر مینه
۲۳: ۱۲۹

علي خان د معشوقې د لیدلو لپاره د بهر تلو اراده کړې او تللی هم دی خو چې څه ګټه یې نه ده ترلاسه شوې ځکه بېرته راغلی دی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه کــه پوهېــدی چــې دې پــه مانشـــته وتنــه
نــه بــه ومِ پــه تــا پســې وتلــی لــه وطنــه
۲۳: ۱۳۲

یـو وصـل د یـار کـه مـې مونـدی پـه زر سـفره
اور بــه مــې هــزار ځلــه پــه کــور ولګــاوه
۲۳: ۱۴۴

ځومره چې علي خان له ميني سوزېدلی هغومره يې خپل فرياد پورته کړی. سربېره پردې ده د خپلې هغې معشوقې ستاينه کړې چې دده هېڅ پروا نه لرله، د هغې ښکلا، علم او پوهه، ښه اخلاق او نېک نسب هر يو يې ستايلي دي:

نېــک نســبه خــوش لقبــه ســيم غبغبــه
بوالعجبـــه شـــکرلبه شـــکر خنـــده
پــري رويــه ســنبل مويــه عنبــر بويــه
ملـــک خويـــه ډ يـــره لويـــه هنرمنـــده
مـــه پيکـــره منـــوره پـــای تـــر ســـره
نـــاز پـــروره تـــر ګـــل غـــوره هوشـــمنده
ســـر فـــرازه پـــه نـــادر حســـن ممتـــازه
لکــه بــاز پــه ناغــه دارو ســترګو برنــده
... ترياپه
۲۳: ۶۱

په پورته ټول غزل کې د معشوقې ستاينه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

علي خان د هجران اور ډېر وسيزه او ميني يې ورسره تر پايه وفا ونه کړه، دی هم ورو ورو له دغې مجازي مينې څخه لرې کېږي او يو اضطرابي حالت کې واقع کېږي:

نه په حقيقت باندې خبر نه په مجاز شوم
نه پوهېږم عشق مې دی له کومې قبيلې
نه لا حقيقت مومم نه وصل په مجاز کې
مرم په ميانځه لار کې نه هورې شوم نه دلې
۲۳: ۱۵۱

وروسته له اضطراب نه حقيقت ته رسيږي:

مطلب دا چې هرګز نه شته
په مجاز کې څه وفا
يا يې حال حقيقت دا دی
يا خو بيا نه مونده ما
ډېر ژوندون مې پسې تېر کړو
په پسخاک په واويلا

او په پای کې يې داسې وايي:

خدای ته مخ کړه علي خانه
کل اغيار که پس شا
علي خان له فاني مينې
ګوتې وښکې په رښتيا
۲۳: ۳۵-۳۶

خبره تردې حده رسيږي چې علي خان مجازي مينې ته هيڅ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارزښت نه ورکوي او حتی په ډېره سپکه ورته ګوري:

نـوم د مجـاز اخلـي بلبـل د حقيقـت د ګـل دی

څه تپوس نه دی علي خان چې په مرداره ګرځي

۲۳: ۱۷۰

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

د علي خان پر ژوند باندې په بشپړ ډول سره بحث کول څه آسانه کار نه دی، ځکه چې دده په اړه تاریخ چوپ پاتې دی او په شعرونو کې یې هم داسې څه نه دي راغلي چې د ژوند مختلف اړخونه یې ښه څرګند کړي خو پر فن باندې یې ډېر څه ویلی شو ځکه چې په شعرونو کې یې ټولې فنکارۍ او علمیت روښانه دي، سربېره پر نورو علومو د شعر او شاعرۍ پر اصولو هم خورا ښه پوهېږي، چې ما دلته دده د شعري استعداد د څرګندولو لپاره د ادبي فنونو ځینې بېلګې چې زما تر سترګو شوي او یا نورو ادیبانو په خپلو لیکنو کې راوړي؛ ځای کړي دي، له همدغو بېلګو څخه دا جوتېږي چې علي خان هم د ادب د آسمان یو ځلانده ستوری بلکې د شعر سلطان دی چې د ډېرو پوهانو لکه شکسپیر، رحمان بابا او داسې نورو په شان د تاریخ د تیارو ورېځو تر شا پټ پاتې دی.

له خدای جل جلا له څخه هیله منه یم چې دغه ورېځې یې له مخه په پوره ډول لرې شي او لکه لمر وځلېږي.

دا چې علي خان د علم په ګاڼه پوره سمبال و ځکه یې شعر او شاعري پخه او ډېره ښکلې ده نو که درانه شاعران او لیکوالان خپل علمي قوت لاپسې زیات او خپله مطالعه نوره هم پراخه کړي هرومرو به یې اثار تلپاتې مقام خپل کړي.

پای

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیز:

د علي خان په شان نور ډېر شاعران او لیکوالان (لکه: مصري خان ګګیانی، معزالله مومند، د الپوري حافظ...) لرو چې تر ورېځو لاندې د پټېو ستورو په شان له نظره لوېدلي دي. که زمونږ لیکوالان دغه پټ ستوري په خپلو لیکنو کې راوځلوي نو له یوې خوا به یې د هغوی حق اداء کړی وي او له بلې خوا به د پښتو ژبې د ادب ګلبڼ پرې لاپسې ښکلی شي. ددغې دورې شاعرانو هم منځپانګې ته پام اړولی او هم یې لفظي خواته؛ چې کلام یې په بشپړه توګه خوند او رنګ لري. ددغو ادبي او علمي اثارو په پام کې نیولو سره که د معاصرو علمي او ادبي اثارو د شکلیاتو تر څنګ محتوی او منځپانګې ته هم پاملرنه وشي دا به ډېره ښه وي او زمونږ ژبه او ادب به په دې توګه د پرمختګ پړاوونه ووهي.

بله دا چې پښتو ژبه یوازې شعر او شاعرۍ او ادبي مسایلو ته وقف نه شي بلکې د ژوندانه په بېلابېلو ډګرونو کې د سیالۍ میدان ته راووځي په دې توګه به پښتانه په نړۍ کې هسکې غاړې ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مأخذونه:

۱. آریانا دایرة المعارف. ۱۳۸۶ل. لومړی ټوک. د افغانستان د علومو اکاډمۍ د دایرة المعارف د مرکز ریاست، نبراسکا مطبعه کابل افغانستان.

۲. آریانا دایرة المعارف. ۱۳۸۷ل. دویم ټوک. د افغانستان د علومو اکاډمۍ د دایرة المعارف د مرکز ریاست، نبراسکا مطبعه کابل افغانستان.

۳. بخاري، خیال. ۱۹۷۲ ع. دیوان نجیب. پښتو اکېډمي، شاهین پرس پېښور.

۴. بخاري، فارغ او همداني، رضا. ۱۹۶۶ ع. پشتو شاعري. انجمن پریس لارنس روڈ کراچي.

۵. پاچا، سید عبدالله. ۱۳۸۳ ل. د علي خان دیوان. دانش خپرندویه مؤسسه.

۶. حبیبي، عبدالحی. ۱۳۴۲ ل. د پښتو ادبیاتو تاریخ. دویم ټوک، پښتو ټولنه دولتي مطبعه.

۷. حبیبي، عبدالحی. ۱۳۲۰ ل. پښتانه شعراء. لومړی ټوک، پښتو ټولنه دولتي مطبعه.

۸. حقپال، محمداجان. ۱۴۱۳ هـ ق. بدیع پوهنه. قلمي نسخه.

۹. حقپال، محمداجان. ۱۳۸۶ ل. قافیه پوهنه. قلمي نسخه.

۱۰. حقپال، محمداجان. ۱۹۹۷ ع. پښتو رباعي. د ډاکټرۍ (PhD) تیزس، ټایپي نسخه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۱. ختېک، اقبال نسیم. ۱۹۹۱ ع. د رنګ اوبو قافله. پېښور یونیورستي.
۱۲. دین محمد. ؟ . تعلیم القران. تاج کمپني لمتیډ نیو اردو بازار داتا ګنج بخش روډ لاهور.
۱۳. د افغانستان جید علماء. کال. کابلی تفسیر. شپږم ټوک.
۱۴. دهخدا، علی اکبر. ۱۳۷۷ هـ ش. لغت نامه. جلد ۱۱. زیر نظر: محمد معین و سید جعفر شهیدی. مؤسسه: لغت نامه دهخدا، ناشر: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۱۵. دهخدا، علی اکبر. ۱۳۷۷ هـ ش. لغت نامه. جلد ۱۳. زیر نظر: محمد معین و سید جعفر شهیدی. مؤسسه: لغت نامه دهخدا، ناشر: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۱۶. دهخدا، علی اکبر. ۱۳۷۷ هـ ش. لغت نامه. جلد ۱٤. زیر نظر: محمد معین و سید جعفر شهیدی. مؤسسه: لغت نامه دهخدا، ناشر: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۱۷. دهخدا، علی اکبر. ۱۳۷۷ هـ ش. لغت نامه. جلد ۱۵. زیر نظر: محمد معین و سید جعفر شهیدی. مؤسسه: لغت نامه دهخدا، ناشر: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۱۸. رشتین، صدیق الله. ۱۳۲۵ل. د پښتو د ادب تاریخ. خپرندویه مؤسسه: پښتو ټولنه.
۱۹. رشتین، صدیق الله. ۱۳۷۲ ل. پښتو ګرامر. ژباړن: سید محی الدین هاشمي. یونیورستي بوک ایجنسي.
۲۰. زیار، مجاور احمد. ۱۳۸۴ ل. پښتو پښویه. درېیم چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دانش خپروندويه ټولنه.
۲۱. طاير، محمد نواز. ۱۹۸۶ع. روهي ادب. دويم چاپ. جدون پريس، پښتو اکيډيمي پېښور يونيورستي.
۲۲. کاکاخېل، سيد تقويم الحق. ۱۹۵۱ ع. ديوان علي خان. لومړی چاپ. جدون پريس پېښور.
۲۳. کاکاخېل، سيد تقويم الحق. دويم چاپ ۱۹۸۸ ع. ديوان علي خان. جدون پريس پېښور.
۲۴. کاکاخېل، ميا سيد محمد تسنيم الحق. کال. روح ادب.
۲۵. مومند، قلندر. ۱۹۸۵ ع. د محمدي صاحبزاده ديوان. کوهاټ رود، پېښور.
۲۶. همکار، محمد ابراهيم. ۱۳۷۸ هـ ل. د قافيې فن. التقوی عالي ليسه، دانش کتاب پلورنځی.
۲۷. هېوادمل، زلمی. ۱۳۷۹ هـ ل. د پښتو ادبياتو تاريخ. دويم چاپ. دانش خپرندويه ټولنه.
۲۸. اووه ورځنی رهبر مردان. ۱۵ جون ۱۹۵۷ع.
۲۹. اووه ورځنی رهبر مردان. ۱۵ اپريل ۱۹۵۷ع.
۳۰. اووه ورځنی رهبر پېښور . ۳۱ اکتوبر ۱۹۵۷ع.
۳۱. قند مردان. غزل نمبر: جولای- اګست ۱۹۵۹ع.
۳۲. قند مردان. اپريل- مي ۱۹۷۲ع.
۳۳. قند مردان. جنوري- فبروري ۱۹۷۲ع.
۳٤. قند مردان. اپريل- مي ۱۹۷۲ع.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک د هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (نورالله حبیب) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا ددې اثر له لیکوالي او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې ددې اثر د لیکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library